

POSEBNA ŠTEVILKA

P A M F I L S

TRAJNOSTNI RAZVOJ IN PRAVO

V SODELOVANJU Z ELSA LJUBLJANA

elsa

The European Law Students' Association

LJUBLJANA

KOLOFON

PAMFIL; TRAJNOSTNI RAZVOJ IN PRAVO

marec 2021

ISSN 1318-606X

Odgovorni urednik:

Gal Gračanin

Uredniški odbor:

Monika Gradišnik

Ana-Marija Rus

Oblikovanje:

Ana-Marija Rus

Naslov uredništva:

Revija Pamfil

Poljanski nasip 2

1000 Ljubljana

Vsi članki so dostopni na spletni strani **www.pamfil.si**.

Številka je bila izdana v sodelovanju z **ELSA Ljubljana**.

Izdajo številke je omogočila:

Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani

VSEBINA

- 5 Uvodnik
Gal Gračanin
- 7 Naslednja postaja - Ekocivilizacija
mag. Violeta Bulc
- 14 Okoljska pravna osebnost in trajnostni razvoj
Iza Senčar
- 28 Človek kot storilec in žrtev ekološke kriminalitete
Špela Polanc
- 37 Uresničevanje Agende 2030 in cilj enakosti spolov
Lucija Tacer
- 45 Problematika okoljsko razseljenih oseb v luči trajnostnega razvoja
Tina Brkopec in Jan Strajnar
- 54 Ekstrateritorialna veljava okoljevarstvenih ukrepov v mednarodni trgovini
Elizabeta Korenčan

- 60 Jedrska energija: priložnost za razogljčenje ali tvegana rešitev?
Gal Veber
- 71 Spregledanost biotske raznovrstnosti v Pariškem sporazumu
Eva Korenjak Lalovič in Kaja Makarovič
- 80 Trajnostni razvoj v letalstvu: primerjalno-pravna ureditev Velike Britanije in Francije
Lucija Zaletel in Jaka Homec
- 87 Trajno netrajnostna rešitev: Baselska konvencija s »Plastičnimi amandmaji«
Ana Maja Kralj
- 96 Mikroplastika in trajnostni razvoj
dr. Franja Prosenec
- 107 Planet Plastika
Asja Vrbinc
- 115 Problematika (ne)dostopnosti veganske prehrane v izobraževalnih ustanovah
Dijana Čataković

Uvodnik

Veš, človek, svoj dolg?

V začetku letošnjega leta je bila v znanstveni publikaciji *Environmental Research* objavljena nova (odmevna) študija o vplivu uporabe fosilnih goriv na zdravje ljudi. Iz ugotovitev študije med drugim izhaja, da je zaradi trdih delcev, ki jih v ozračje izpuščamo z uporabo fosilnih goriv, v letu 2018 umrlo kar 8,7 milijona ljudi oziroma približno dvakrat več od dosedanjih ocen Svetovne zdravstvene organizacije. Če k temu prištejemo še smrti, ki so posledica podnebnih sprememb in drugih negativnih vplivov uporabe fosilnih goriv na okolje, se skupno število žrtev uporabe fosilnih goriv v letu 2018 približa 9 milijonom. Čeprav je število smrti zaradi uporabe fosilnih goriv naravnost pretresljivo, žal še vedno nič ne kaže, da bi se jim bili kot družba (vsaj v bližnji prihodnosti) pripravljene odpovedati.

Ob premišljevanju o vzrokih za takšno apatičnost družbe do 9 milijonov smrtnih žrtev uporabe fosilnih goriv letno ne moremo mimo razmišljanja moralnega filozofa Petra Singerja v članku z naslovom *Famine, Affluence, and Morality*, v katerem nas avtor sooči z zanimivim moralnim problemom, ki se v poenostavljeni obliki glasi:

»Zakaj nam današnja družba nalaga moralno dolžnost pomagati sosedovemu otroku, ki se utaplja v ribniku, medtem ko nam tajs-ta družba ne nalaga moralne dolžnosti pomagati otroku v Indiji, ki umira od lakote, čeprav so negativne posledice pomoči otroku za nas v obeh primerih primerljivo neznatne v primerjavi s smrtjo otroka?«

Singer v članku odstopi od splošno sprejetega stališča v družbi, da gre v primeru pomoči lačnemu otroku v Indiji (zgolj) za dobrodelnost, in zatrjuje, da imamo z moralnega vidika enako dolžnost pomagati obema otrokoma. Pri tem se sklicuje na v družbi splošno sprejeto utilitaristično načelo, da imamo moralno dolžnost preprečiti nastanek nečesa slabega, če nam za to ni treba žrtvovati primerljive dobrine, ki nas po njegovem mnenju zavezuje neodvisno od (geografske) oddaljenosti osebe v stiski, in števila oseb, ki bi ji lahko pomagale. Čeprav kot družba Singerjeve

širitve polja moralne dolžnosti preprečevanja trpljenja tudi na »oddaljene« osebe (še) nismo sprejeli, pa se prav v tej zavrnitvi skriva delni odgovor za našo apatičnost do številnih smrtnih žrtev zaradi uporabe fosilnih goriv. Naše dojemanje moralnih implikacij uporabe fosilnih goriv je namreč zelo podobno našemu do-
jemanju (ne)pomoči žrtvam humanitarnih katastrof. Tudi potencialne žrtve uporabe fosilnih goriv so namreč, podobno kot lačni otroci v Indiji, za nas preveč abstraktne in oddaljene, da bi se jim čutili moralno dolžni pomagati in zato zmanjšati uporabo fosilnih goriv.

Četudi prizadevanje za zmanjševanje uporabe fosilnih goriv (še) ni naša moralna dolžnost, pa ne smemo pozabiti, da to ne pomeni, da prizadevanje za dosego tega cilja, podobno kot v primeru pomoči žrtvam humanitarnih katastrof, ni plemenito in hvalevredno.

Gal Gračanin

mag. Violeta Bulc*

Naslednja postaja - Ekocivilizacija

*»Sanjam, da živim v Ekocivilizaciji.
Sanjam in delam korake v njeno smer.«*

1. Uvod

Družba, v kateri živimo, je pod močnim vplivom tehnološkega razvoja. Zadnjih 200 let je zahodna civilizacija ustvarjala dodano vrednost na temeljih tehnoloških prebojev in inovacij. Od parnega stroja in elektro motorja do računalniške tehnologije, digitalnih komunikacijskih sistemov in virtualnih omrežji. S presežki ustvarjene dodane vrednosti so lastniki inovativnih rešitev, ki so temeljile na sodobnih tehnologijah, širili svoj pogled na svet, razumevanje razvoja in podobo prihodnosti po celotnem planetu. Še najbolj izrazito se je to udejanjilo z imperializmom. Imperializem pa ni prinesel zgolj blaginje, temveč tudi mnogo enostranskih pogledov na svet, izkoriščevalske odnose, prekomerno izkoriščanje naravnih virov in dekadenco odnosov, ki smo jo zreducirali na materialistično vrednotenje smisla življenja, kar je v veliki meri ogrozilo vzdržnost planeta in celo postavilo pod vprašaj eksistenco človeške vrste.

Zdrava refleksija stanja, v katerem smo se znašli kot družba, nam lahko pomaga najti pot nazaj k sožitju z naravnim zakonom planeta Zemlja, k uravnoveženju interesov posameznika/ce in interesov globalne skupnosti ter postavitve novih temeljev trajnostno vzdržne družbe naravnega sobivanja. Verjamem, da je še čas, da si

* Mag. Violeta Bulc, PMBA, je diplomirala na Fakulteti za Elektrotehniko v Ljubljani, magistrirala iz informacijskih tehnologij na Golden Gate University v San Franciscu in končala predsedniški MBA na IEDC, Bled. Je nosilka številnih nacionalnih priznanj in nagrad za inovativnost, dveh Feniksov za najboljši svetovalni projekt leta, avtorica več knjig v slovenskem in angleškem jeziku. Po uspešni strokovni, managerski in podjetniški poti je ob vstopu v politiko postala podpredsednica vlade RS in kasneje tudi evropska komisarka za promet. Danes je kuratorica Ekocivilizacije in predstavlja razvojni impulz mnogim globalnim mrežam ter projektom. Za sebe pravi, da je v glavi inovatorica, v srcu čuti za ljudi, v duhu je ljubiteljica narave, pri aktivnostih pa sprošča svoj liberalni naboj. Dela in živi v Ljubljani.

zagotovimo mesto v tej izjemni raznolikosti življenja na Zemlji.

Izstop iz vloge terminatorja ne bo povsem enostaven. To po vsem svetu že čutimo v obliki naraščajočih konfliktov med staro in novo porajajočo se zavestjo, ki vabi vsako posameznico/ka, da v svojem notranjem svetu najde potrebno moč za nov civilizacijski korak. Verjamem, da velik del odgovornosti za ta evlucijski korak leži na zahodni civilizaciji, ki je ustvarila pogoje za sedanje stanje. Na nas je, da preusmerimo tok razvoja, da družbeno-ekonomske odnose, ki temeljijo na neprestani ekonomski rasti, nadomestimo z modeli krožnega gospodarstva, ki temeljijo na transparentnosti in delitvi ustvarjene vrednosti, da zakone demagogije in nadvladja nadomestimo z zakoni naravnega sobivanja, ki priznavajo raznolikost kot temelj soustvarjanja, da modele tekmovalnosti preoblikujemo v modele sodelovanja, ki odgovorno upravljajo omejene vire, da hierarhične strukture nadomestimo z mrežnimi, ki skrbijo za pretočnost in vzpostavljajo polje zaupanja in varnosti, in da statične sisteme nadomestimo z dinamičnimi, ki omogočajo razcvet posameznika/ce v dobro nas samih in širše družbe. Vsi našti izzivi so vse prej kot enostavni. Sistemi so živi organizmi in se borijo za svojo samoohranitev, zavirajo entropijo in z vedno novimi pristopi težijo k ohranjanju znanega. Danes lahko to opazimo v premočni vlogi neresnic, izmišljenih podob, naraščajočih teritorialnih konfliktih in nestrpnosti do drugačnosti in privlačnosti skrajnih ideologij med mladimi.

A dobra novica je, da za realizacijo nakazanih sprememb ne potrebujemo finančnega kapitala, ne potrebujemo velikih vodij, niti dramatičnih zasukov. Potrebujemo le voljo in pripravljenost, da pogledamo na vse, kar smo in kar je okoli nas, na nov, svež način. Narava nam je pri tem v veliko oporo z izjemno močjo sintropije, ki vedno znova s pomočjo svetlobe ustvarja na osnovi tistega, kar obstaja. Pri človeku je to izvorna misel. Vsaka sprememba se začne z mislijo, ki ji sledijo ravnanja in upravljanje z doseženimi rezultati. Materialni svet, obnašanje, kakovost odnosov so le odraz našega notranjega ustroja. Na tebi, meni, na nas je, da izberemo pot in prav pot je tista, ki nas osmisli. Cilji, rezultati so le posledice izbranih poti. Naš skupni cilj je, da se oblikuje življenje z nevtralnimi posledicami na ravni ekosistema. Vse potrebne spremembe, da lahko uresničimo ta cilj, pa že nakazujejo prehod v novo civilizacijsko obdobje, ekocivilizacijo.

Zato ostajam optimistična, a na realnih osnovah, kar pomeni, da svet vidim in sprejemam takšnega, kot je. Ne zatiskam si oči pred dejstvom, da velik del sveta nosi v sebi bolečino zatiranja, suženjstva in razvrednotenja, ki je ujeto v konstrukt imperialistične podobe sveta. Zato po znanih vzorcih išče svojo pravico in verjame,

da jo lahko najde z novo prevlado, izkoriščanjem, uničevanjem. A hkrati je prav v nedrjih Afrike, Latinske Amerike in Azije še vedno živ spomin na »Ubuntu«, »Eb«, »Aroha« in »Ikigai«,¹ ki na nezavednem nivoju iščejo tudi povezavo z »Oikosom« in hkrati kličejo po svežih temeljih za trajnostno vzdržno sobivanje. Verjamem, da smo ljudje puščica tega preporoda, verjamem, da bomo skupaj našli vzdržno pot.

2. Globalni mega trendi

Priložnosti za ustvarjanje evolucionjskega preporoda na svežih temeljih se morda skrivajo prav v mega trendih sodobnega sveta oziroma v naši manifestaciji slednjih. Prav z vnosom trajnostno vzdržnih pristopov v okviru mega trendov, ki jih družba že prepoznava kot najpomembnejše vplive na razvoj, lahko obrnemo smer proti cilju ogljično nevtralne družbe do leta 2050, kot si jo je načrtala tudi Evropska Unija.

2.1. Globalizacija

Globalizacija je prinesla mnogo dobrega na področju izmenjave znanj, solidarnosti v primeru naravnih nesreč in vojn, zaježitve epidemij, osvajanju veselja, razvoja športa, kulture, prestrukturiranja industrijskih panog, finančnega sektorja in razvoja interdisciplinarnih panog. Vse več korporacij ima apetite, da svoje organizacijske strukture razpredejo po celotnem svetu, a resnično globalna panoga zagotovo ostaja samo trgovina, počasi pa se na njenih izkušnjah krepijo tudi logistične mreže. Ne glede na trenutne izzive, ki jih pred nas postavlja kriza COVID-19, bo globalizacija ostala en od mega trendov. Vzvod, ki je v največji meri pospešil razcvet globalizacije, je model konkurenčnosti, ki pa je hkrati zaradi svojega izvornega obnašanja povzročil največ nepravilnih razmerij. V svojem izvoru namreč nosi potrebo neprestane rasti in nadvladja, ki deležnike sili v neprestana primerjanja in sledenja. S tem se ubija izvirnost in avtentičnost mnogih, ki vstopajo v neizprosno igro najnižje cene in masovne proizvodnje. Slednje ima katastrofalne posledice na okolje in posledično na klimatske spremembe: promet, energetika, kmetijstvo, tekstilna industrija, kozmetika itd., vse te panoge se s pomočjo trgovine globalizirajo in podirajo naravna ravnotežja s svojim vplivom na okolje, iz katerega izhajajo. A k sreči so v globalnem prostoru že vidni znaki preobrazbe. Vse pogosteje vidimo oblikovanje globalnih ekosistemov, globalnih skupnosti, ki prinašajo svež

¹ »Ubuntu«, »Eb«, »Aroha«, »Ikigai« in »Oikos« so tisočletne modrosti, ki izvirajo iz različnih kontinentov sveta.

pogled na sobivanje in soustvarjanje v multikulturnih okoljih. Njihovi poslovni modeli temeljijo na globalizaciji, trajnostno vzdržnem gospodarstvu, uravnoteženem sobivanju in priznavanju lokalnih identitet. Dejavnosti so usmerjene v neposredno nagovarjanje iskrenih potreb, in sicer na način, ki spoštuje geografske in kulturne značilnosti lokalnih skupnosti. Njihova najpomembnejša značilnost je transparentnost v procesu sodelovanja: odprte poslovne knjige, neposredna delitev ustvarjene dodane vrednosti v okviru porazdeljenih vrednostnih mrež. Slednje vzpostavlja povsem nova polja zaupanja in omogoča vzpostavljanje varnih okolij s porazdeljeno odgovornostjo. Oblikovanje novih globalnih okolij potrebuje nove pravno-formalne multilateralne okvire. To je priložnost tudi za pravno stroko, da soustvari nekaj novega.

2.2. Digitalizacija

Digitalizacija je mega trend, ki je verjetno najgloblje vplival na naša življenja. Pojavlja se kot ključni vzvod za dvig produktivnosti, mrežnega povezovanja, obdelave velikih množic podatkov ter v obliki razpoložljivosti storitev, produktov in informacij v realnem času in prostoru. Spremenila je naše navade in obnašanja. Premaknila ločnico med fizičnim in virtualnim svetom, navidezni resničnosti je omogočila realno vrednost. Komunikacijske povezave, ki so spremenile svet v eno veliko sosesko, so verjetno ena najvidnejših pridobitev, to pa se je še okrepilo v času krize COVID-19. Že danes je znano, da so aplikacije, kot so Zoom, MStTeams, Webex ipd., za zmeraj spremenile način našega sodelovanja, povezovanja in soustvarjanja. Digitalizacija je poleg tega povsem spremenila poslovne modele, npr. upravljanje letalskih nizkocenovnih prevoznikov, ki so prav s pomočjo digitalnih rešitev bistveno poenostavili vrednostno mrežo, vzpostavitev sodobnih transakcijskih sistemov, ki omogočajo prenos finančnih sredstev v vse kote sveta, storitve na zahtevo, ki so znatno optimizirale uporabo sredstev, na primer v prometu in v energetiki, pa medicinska diagnostika na daljavo, ki je globalizirala ekspertna znanja, številne mobilne storitve, ki so močno personalizirale ne samo naš dostop do informacij, ampak omogočile ljudem, da so zagnali mikro podjetja, in še mnoge druge rešitve. A žal je digitalizacija prinesla tudi številne izzive, ki nujno potrebujejo napredna pravna znanja, da bo svet lahko zadržal demokratično, vključujočo podobo. Najzahtevnejše izzive bi lahko strnila v nekaj ključnih točk:

- **Princip lastništva nad podatki:** trenutno imamo na globalni ravni tri ključne principe lastništva nad podatki, in sicer: »država kot lastnica podatkov (Kitajska)«, »korporacija kot lastnica podat-

-kov (ZDA)« in »pravice uporabnikov (EU)«. Pri tem se soočamo z nejasnimi pravili glede odgovornosti, skrbništva in dostopa do podatkov, glede vzdrževanja tržnih razmer v luči dominantnih deležev nekaterih IKT podjetij, s pomanjkanjem znanja in osveženosti uporabnikov, in nenazadnje, z razdvajanjem infrastrukture od storitev in rešitev ter zagotavljanjem vmesnikov, ki vzpostavljajo pogoje za lojalno konkurenco.

- **Princip vidnega polja:** ali kdo vidi, upravlja in kapitalizira podatke uporabnikov in njihovega obnašanja. Tukaj se odvija zahteven ples med javnim in zasebnim, ki je ves čas predmet pogajanj med različnimi deležniki, kot na primer med NVO, podjetji, državo. Še najmanj je o problematiki ozaveščen in prisoten v procesu odločanja uporabnik/ca, ki generira podatke, ki so predmet pogajanj in vse pogosteje tudi trgovanj. Tudi tu je potreba po pravni stroki zelo velika, a vse prevečkrat prisotna le na strani velikih igralcev.

- **Princip etičnega diskurza:** vse premalokrat se v tej poplavi prebojnih tehnologij, katerih razvoj po navadi plača davkoplačevalec/ka, vprašamo o njihovih negativnih posledicah oziroma njihovem doprinosu k razvoju človeštva, oziroma o odgovornosti za škodljive vplive, še zlasti na mladino. V luči dogodkov v času pred in po volilni kampanji v ZDA so v ospredju pogovori o odgovornosti platform na zoževanje resničnosti, ki jo vidi, doživlja in razume uporabnik, na pristranskost aplikacij z dominantnim položajem pri razumevanju možnosti izbire in njihovem vplivu na oblikovanje prihodnosti. Tu se trenutno še pogloblja razkol med podporniki regulative in tistimi, ki zagovarjajo popolno svobodo trga, ki vključuje tudi popolno svobodo govora. Ponovno, brez napredne pravne stroke, bomo v vse večjem kaosu, kjer bo ponovno najbolj ogrožen uporabnik/ca.

2.3. Urbanizacija

Urbanizacija je vse zahtevnejši mega trend. Na eni strani koncentrira znanje, omogoča razvoj novih storitev, produktov, kulturnih zvrsti in razvoj kolektivne zavesti ter v ljudeh vzbuja občutek varnosti in predvidljivosti. Po drugi strani urbanizacija koncentrira negativne učinke razvoja, kot so kriminal, onesnaževanje, izguba stika

z naravnimi zakoni, odtujenost od virov življenja, soljudi in samega sebe. Danes v urbanih okoljih živi že 80 % svetovnega prebivalstva (v EU, zaradi tradicionalno močnih vaških struktur, nekaj čez 60 %). Glavni izzivi so vezani na učinkovite nabavno-prodajne prehrabene mreže, energetske sisteme, prometne poti, zdravje in na negativne vplive na okolje. Urbanizacija močno spreminja podobo naravnih okolij, kakovost vode, zraka, hrane in podobo telesne strukture ljudi. Brez pravno-regulativnih okvirov, ki nosijo v sebi skrb za naravna okolja in kakovost življenja, bomo človeka vse bolj odtujevali od življenja. Neodgovoren odnos do starih dreves, biodiverzitete in kakovostnih medčloveških odnosov vodi v propad človeške vrste – vse to že za časa življenja naših otrok. Zato so okoljsko vzdržen urbanizem, zeleni promet, energija iz obnovljivih virov, urbano kmetijstvo, parki in rekreativne površine, zdrav življenjski slog in aktiven kulturen ter družaben javni prostor za različne generacije osnova urbane prihodnosti.

3. Naslednja postaja človeštva

3.1. Čas je za novo civilizacijsko paradigmo

Ekocivilizacija se napoveduje preko šibkih signalov, ki so nosilci sprememb, kot naslednja skupna destinacija človeštva. Že predhodno grobo opisani mega trendi s svojimi težavami in priložnostmi nakazujejo, da se je človeštvo znašlo pred pomembnim razpotjem: ena smer vodi v elitizem in samouničenje človeške vrste na krilih sodobnih tehnologij; druga smer vodi nazaj k upoštevanju naravnih zakonov, trajnostno vzdržnem sobivanju in uporabi tehnologij v vzdrževanju naravnega ravnotežja, kjer človek še naprej igra pomembno vlogo v biodiverziteti planeta Zemlja. Izbira je naša. Zakon mrežnega efekta se zgodi, ko je koncentracija posameznih pik dovolj velika, da se pike med seboj same povežejo. Zato vsaka posameznica in posameznik šteje tudi v odnosu do soustvarjanja nase skupne prihodnosti.

3.2. Sanje so dovoljene

Globoko v sebi čutim novo civilizacijo, sem del globalnega gibanja, ki prihaja iz naše notranje globine. Vemo, da je čas dozorel, da zaživimo drugače. Bolj povezani z živim svetom okoli nas, bolj v ravnotežju s Planetom, z Vesoljem, z nami samimi in s soljudmi.

Povsem se zavedam svojih omejitev in ponižno upam, da bo moj pogled lahko

sprožil širšo globalno razpravo. Rada bi se zahvalila vsem navdihujočim ljudem, ki sem jih že imela čast spoznati v svojem dosedanem življenju ali prebirati njihova dela, saj so vsi prispevali k temu, kar je zdaj pred vami. Čutim, da ima nova civilizacija jasno poslanstvo: najprej, da soustvarja s planetom Zemlja bogate biološke raznolikosti, in sicer kot eko-območje Mlečne ceste, naše galaksije, nadalje, da z uporabo tehnologije in z navdihom človeške veličine, prežeta s trajnostno vzdržnim odnosom do življenja, ustvari pogoje za življenje in naseli tudi druge planete, da na krilih radovednosti razširi svoj um in spozna nove zakone fizike, s pomočjo katerih bo poglobila spoštovanje do življenja in svojih sposobnosti.

Poglavitna sprememba pri organiziranju Ecocivilizacije v primerjavi z današnjimi strukturami bo naše globoko razumevanje, da smo del skupnega prostora, ki si ga delimo znotraj skupne zavesti. Posledično postanejo odnosi ključni vir ustvarjanja vrednosti v skupnosti. Koncept tekmovalnosti se umika in daje prostor neskončnemu sodelovanju, kjer je edino načelo to, da se sodelovanje nikoli ne konča. Temeljne entitete, oziroma strukture Ecocivilizacije so: BITJA z jasnim namenom, PROSTOR z bogatimi viri, DRUŽBA z globokimi mrežami sodelovanja, ZAVEST s stalno razvijajočimi se stopnjami zavedanja ter ODNOSI z vsebinami, ki jih vzdržujejo v aktivnem stanju.

Vsaka od entitet ima svojo edinstveno razvojno pot, način vedenja, svoj namen in svoje sanje, pa vendar so vse globoko soodvisne, medsebojno povezane z vsebinami, lastnostmi in projekti.

V središču naše pozornosti niso več orodja kot nekdam, ko smo se predvsem posvečali ekonomiji, varnosti, izobraževanju, umetnosti, znanosti ipd. Le-ta postanejo dinamični procesi znotraj entitete odnosov. V preteklosti smo skrbno spremljali BDP namesto dobrega počutja, skrbela nas je vrednost naših valut in ne ljudje, razvijali smo ekonomske sisteme namesto vzdržne družbe. Sanjam, da živim v ecocivilizaciji, sanjam in delam korake v njeno smer. Mnogo majhnih korakov je že bilo storjenih, mnogo misli izzvanih, skoraj smo že tam, čutite? Poglejte okoli sebe, tukaj je, šepeta vašemu srcu. Ne bojte se, niste sami. Hodite naprej, z nasmehom, povezujoč se s svojimi najglobljimi deli.

Obstaja resnica, obstaja ljubezen, obstaja radost in sočutje, spoštovanje za tisto, kar se poraja. Gremo naprej, skupaj!

Iza Senčar*

Okoljska pravna osebnost in trajnostni razvoj

Ambiciozni cilji Agende 2030 predvidevajo načrt bodočega mednarodnega razvoja, ki je v pričakovanju napredka zlasti na področju okolja. Hkrati pa ne gre zanikati, da tovrstni cilji predstavljajo svojevrsten izziv tudi pravnim režimom, ki si v luči čedalje hujših degradacij okolja prizadevajo najti pravno učinkovite mehanizme za ohranitev okolja. Prispevek obravnava vidike relativno novega pravnega instituta okoljske pravne osebnosti, vzpostavlja povezave instituta s cilji trajnostnega razvoja in oriše pojavnost instituta po svetu ter oceni morebitno uporabljivost instituta v Sloveniji.

Ključne besede: okoljsko pravo, mednarodno pravo, trajnostni razvoj, okolje, pravna osebnost, okoljska pravna osebnost

1. Uvod

Enega večjih izzivov človeštva v zadnjih desetletjih predstavlja vzpostavitev filozofskih pristopov, znanstvenih metod in pravnih okvirjev, ki bi kot nekakšna usklajena, koherentna celota omogočali temelje za trajnostni razvoj in nenazadnje za preživetje našega planeta. Na trenutke se zdi, da so nas nebrzdana grabežljivost, oportunističen individualizem in razraščajoča brezbržnost pripeljali do točke brez povratka, kar gre v določeni meri pripisati trenutni gospodarski in družbeni ureditvi, ki slepo in neumorno sledi antropocentristični orientaciji družbe. Povedano z drugačnega zornega kota, na trenutke se zdi, da smo priča realnosti, ki je niti pravo ne zmore več dohajati oz. jo na trenutke zasoplo ujame z ukrepi, ki so navkljub svoji optimistični naravi deležni številnih kritik, v praksi pa se po navadi izkažejo za nezadostne.¹

* Študentka četrtega letnika Pravne fakultete Univerze v Ljubljani.

¹ Glej npr. Cheever, Dernbach, Sustainable Development and Its Discontents (2015); avtorja opozarjata na tri glavne očitke, in sicer: da je termin »trajnostnost« preveč dolgočasen, da bi pritegnil interes javnosti, da so termini preveč nejasni ter da so ukrepi prepozni. Glej tudi Cardesa-Salzmann,

Kljub vztrajnim kritikam pravnih rešitev nedvomno drži, da je pravna regulacija tudi na tem področju nujna. Neizpodbitno velja dejstvo, da je pravo nenehno ustvarjalno pri odzivanju na družbene spremembe, te ustvarjalnosti pa mu ne manjka niti pri odzivanju na čedalje bolj občutne okoljske spremembe. Slednje je predvsem razvidno ravno na primeru instituta okoljske pravne osebnosti – pravnemu konceptu, ki kot del globalnih premikov v pravu dozoreva hkrati z nečim, kar se kaže kot celovito ponovno ovrednotenje prisotnosti človekovega interesa v odnosu z naravo,² ter hkrati s svežim, poglobljenim zagonom koncepta trajnostnega razvoja.

2. Temelji trajnostnega razvoja

Prvo konkretizirano omembo koncepta trajnostnega razvoja je leta 1987 podala norveška političarka Gro Harlem Brundtland, ki je trajnostni razvoj opisala kot *»zadovoljevanje potreb sedanjega človeškega rodu, ne da bi ogrozili možnosti prihodnjih rodov, da zadovoljijo svoje potrebe.«*³

Trajnostni razvoj je svoj resnični zagon doživel leta 2015 na Vrhu Organizacije Združenih narodov o trajnostnem razvoju, kjer je bila septembra istega leta sprejeta Agenda 2030 za trajnostni razvoj, ki je univerzalna, saj bodo morale njene cilje do leta 2030 uresničiti vse države sveta.⁴ Primarno vodilo Agende 2030 je, da ne pozabimo na nikogar, eden izmed njenih ključnih ciljev pa predstavlja petnajsti cilj, ki poudarja pomembnost življenja na kopnem in predstavlja vezni člen med trajnostnim razvojem in konceptom okoljske osebnosti ter promovira zaščito, obnovo in trajnostno rabo kopenskih ekosistemov, trajnostno upravljanje z gozdovi, boj proti izsekavanju gozdov, zaustavitev in preobrat v degradaciji prsti ter zaustavitev izgubljanja biodiverzitete.

3. Koncept okoljske pravne osebnosti

Pravna sposobnost pomeni sposobnost (fizične) osebe biti nosilec pravic in ob-

Cocciolo, Global Governance, Sustainability and the Earth System (2019); avtorja zagovarjata tezo, da je globalno okoljsko pravo – s svojim pristopom upravljanja s tveganji okoljsko-gospodarskih eksternalij – nezadostno pripravljeno na boj proti sistemskim tveganjem in ohranjanje globalnega gospodarstva znotraj Zemeljskih zmognosti trajnostnega razvoja.

2 Gordon, Environmental Personhood, URL: <https://ssrn.com/abstract=2935007>, str. 4.

3 Acciona, Do You Know When Sustainability First Appeared?, URL: <https://www.activesustainability.com/sustainable-development/do-you-know-when-sustainability-first-appeared/>.

4 Statistični urad RS, Kazalniki ciljev trajnostnega razvoja, URL: <https://www.stat.si/Pages/cilji>.

veznosti. Poleg fizičnih oseb so subjekti pravnih razmerij tudi pravne osebe, ki so definirane kot družbene tvorbe, ki jim je pravni red priznal pravno sposobnost. Kot opisuje Pavčnik, je razlog, da so posamezniki in pravne osebe pravni subjekti, *vrednostna odločitev*, da se določene pravice in dolžnosti *pripisujejo (prištevajo)* tem subjektom: *»Njihova subjektiviteta je šele sad odločitve, da jim je treba to kakovost priznati, jim s tem omogočiti, da so nosilci pravic in dolžnosti, in jih tako tudi »usposobiti«, da izvajajo dejavnosti, ki bi jih kot pravni nesubjekti ne mogli izvajati ali pa bi jih morali izvajati drugače. V tem pomenu je pravna subjektivnost vselej »umetna«, in če je dobro odbrana, tudi ustvarjalna. Stvar vsakokratne pravne ureditve je, da predvidi, kdo in kateri organizmi so lahko oziroma kdo in kateri organizmi ne morejo biti pravni subjekti.«*⁵

Ta ustvarjalnost, ki jo omenja Pavčnik, pa se najbolje izrazi ravno v primeru koncepta okoljske pravne osebnosti, ki bi s svojo inovativnostjo lahko pomenila pomemben preboj v doseganju ciljev trajnostnega razvoja.

Okoljska pravna osebnost je koncept, ki dodeljuje določenim okoljskim entitetam status pravne osebe, kar pomeni, da bi takšne entitete pridobile pravice in obveznosti, pravno zaščito ter odgovornost pravnega subjekta, kar bi imelo praktične posledice predvsem v primeru pravnih sporov, kjer bi lahko imela narava po tej logiki tako aktivno kot pasivno procesno legitimacijo.

Podelitev tovrstnega statusa določenim dejavnikom ekosistema je bila že od samega začetka utemeljena z namenom zaščite narave in njenih elementov.⁶ Zagovorniki podelitve okoljske pravne osebnosti namreč stojijo na stališču, da bi bilo mogoče s podelitvijo pravne osebnosti (in predvsem pravic) posameznim ekosistemom vzpostaviti boljše ravnotežje med človeštvom in naravo ter ekosistemom *»vrniti«* pravice, ki so jim bile *»kratene«* več stoletij. Med nekaterimi avtorji se pojavlja tudi ideja, da bi lahko imeli elementi narave zgolj določene pravice brez obveznosti – npr. lahko bi imeli pravico do okoljske dobrobiti in biodiverzitete; gozdovi bi lahko imeli pravico do ohranitve svoje biomase; oceani bi lahko imeli pravico do čistega okolja brez plastičnega onesnaževanja; pravica čebel bi lahko bila ne poginiti na račun industrijskih pesticidov.⁷

5 Pavčnik, Teorija prava (2011), str. 137-138.

6 Khandelwal, Environmental Personhood: Recent Developments and the Road Ahead, URL: <https://www.jurist.org/commentary/2020/04/sanket-khandelwal-environment-person/>.

7 de Toledo, What If Nature Became A Legal Person? (2020), URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/05/nature-legal-personhood/>.

4. Razvoj

Pojem okoljske pravne osebnosti se prvič pojavi v prispevku Christopherja D. Stonea »*Should Trees Have Standing? Towards Legal Rights for Natural Objects*« iz leta 1972, ki velja za pionirsko delo na tem pravnem področju. Stone se pri argumentiranju dodeljevanja pravic naravi opre na zgodovino dodeljevanja pravne subjektivitete korporacijam; koncept, ki je bil v pravni zgodovini prvotno sprejet s številnimi zadržki ter z izjemno restriktivno razlago.⁸ Pri tem Stone opozarja na dejstvo, da je bila tekom pravne zgodovine vsaka dodelitev pravnih pravic neki novi entiteti sprva nepredstavljiva.⁹ Tako kot v primeru korporacij gre namreč tudi pri okoljski pravni osebnosti za (umetno ustvarjen) pravni pojem, ustanovljen izključno z namenom lažjega uveljavljanja in uresničevanja pravic, ki so ekskluzivno dodeljeni tovrstni entiteti. Stone dodaja, da v kolikor bi naravi dodelili sklop pravic, to seveda ne bi pomenilo vseh pravic, ki si jih je možno zamisliti, kar ponovno ponazori na primeru korporacij, ki se na primer ne morejo sklicevati na peti amandma k ameriški ustavi.¹⁰

Podrobnejšo analizo, ki nas pripelje do razvoja koncepta okoljske pravne osebnosti in ki sicer presega zastavljene okvirje tega prispevka, je možno plastično ponazoriti v treh glavnih razvojnih fazah ukrepov za zaščito okolja, kot jih opisujeta S. Emmenegger ter A. Tschentscher v pomembni razpravi »*Taking Nature's Rights Seriously: The Long Way to Biocentrism in Environmental Law*.« V prvem obdobju zaščite okolja v poznem 19. stoletju je pravo še vedno poudarjalo prednost *človeškega interesa*. V naslednjem obdobju je v ta interes zaobjelo še interese prihodnjih generacij, s tem pa priznalo *medgeneracijsko dimenzijo* zaščite narave. Glavni premik je sledil v tretjem obdobju, katerega začetki segajo v drugo polovico 20. stoletja, in ki prepozna *notranjo vrednost* narave. Okoljska etika, povezana z zadnjim obdobjem, mora vstopiti v svet, ki kljubuje antropocentrističnemu načinu razmišljanja ter s tem naznaniti paradigmatičen premik v okoljskem pravu, ki prepoznava pravice narave in ne zgolj pasivno sprejema dolžnosti človeštva v razmerju do narave.¹¹

Na tej točki je smotrno opomniti na dve teoriji o naravi pravice, ki lahko služita kot opora pri razumevanju ozadja dodeljevanja pravne subjektivitete naravnim elementom, in sicer na teorijo volje in teorijo interesa. Prva teorija gradi na prepričanju, da

8 Stone, *Should Trees Have Standing--Toward Legal Rights for Natural Objects* (1972), str. 452.

9 Prav tam, str. 453.

10 Prav tam, str. 457-458.

11 Emmenegger, Tschentscher, *Taking Nature's Rights Seriously* (1994), str. 591.

voljna moč in voljna oblast izražata tipično voljo abstraktnega pravnega subjekta, torej možnost, da pravni subjekt na določen način ravna.¹² Ta teorija pa zanemara interesno plat pravice, ki je v ospredju teorije interesa, ki pravi, da je pravica pravno zavarovan interes, v pristojnosti zakonodajalca pa je, da posamezne interese ovrednoti in presodi, kateri so tako pomembni, da jih je treba tudi pravno zavaro-
vati.¹³ Okoljsko pravno osebnost bi lahko na podlagi omenjenega torej uvrstili pod slednjo teorijo, pri čemer bi bilo treba utemeljeno izkazati oz. artikulirati interes narave, ki bi bil upravičen do tovrstne zaščite.

5. Dileme

Argumenti za zaščito narave so torej prisotni že nekaj časa, šele nedavno pa se je pozornost pravne in znanstvene stroke preusmerila iz izključno človeškega interesa izkoriščanja narave v zaščito narave zavoljo prihodnjih generacij in nadalje v zaščito narave kot nečesa, kar ima vrednost samo po sebi,¹⁴ s tem pa se je odprla pot razvoju koncepta okoljske pravne osebnosti. Z vsakim novim izumom bodisi na znanstvenem bodisi na pravnem področju pa se hkrati rodijo tudi dvomi in kritike.

5.1. Argumenti v prid okoljski pravni osebnosti

Dileme o legitimnosti podeljevanja pravne osebnosti naravi se je dotaknil že Christopher D. Stone, ki za določene okoljske entitete pravi, da so (bile) tradicionalno obravnavane zgolj kot objekt oz. sredstvo človeškega zavojevanja in izkoriščanja. Zagovarja tezo, da ni neizogibno, niti ni pametno, da narava ne bi imela pravic, s katerimi bi zahtevala npr. odškodnino. Po avtorjevem stališču ni primeren odgovor, ki pravi, da naj reke in gozdovi ne bi imeli procesne legitimacije zgolj zaradi dejstva, da ne morejo govoriti, kar podpre z argumentom, da tudi korporacije, univerze in države ne morejo govoriti.

Gordonova pravi, da čeprav v večini pravnih ureditev okolje nima pravne subjektivitete, ima le-to pravzaprav bolj prepričljiv in legitimen argument za dodelitev pravic, kot je to družbeno sprejeto.¹⁵ Prav tako zagovarja stališče, da so ugovori glede sposobnosti narave biti nosilec pravic neutemeljeni. Pri tem se sklicuje na že omenjeni prispevek »*Taking Nature's Rights Seriously*«, ki opozarja, da bi omeje-

12 Pavčnik, Teorija prava (2011), str. 160.

13 Prav tam, str. 161.

14 Gordon, Environmental Personhood, URL: <https://ssrn.com/abstract=2935007>, str. 24-25.

15 Prav tam, str. 22.

vanje dodeljevanja pravic zgolj na subjekte, ki se svojih interesov zavedajo, imelo za posledico to, da bi bilo nemogoče (na razne pravne načine) zaščititi npr. novorojenčke ali celo še nerojene otroke. Po mnenju avtorjev tega prispevka je namreč koncept »pravic« zgolj pravno in moralno sredstvo za doseganje določene stopnje zaščite. To je tudi razlog, zakaj imajo korporacije pravice. Drugače povedano, katerakoli entiteta, potrebna zaščite, ki se najbolje izrazi s pomočjo koncepta pravic, bo imela sposobnost biti subjekt tovrstnih pravic.¹⁶

Naslednja dilema, ki spontano sledi zaključku, ki je bil predstavljen v prejšnjem odstavku, je vprašanje učinkovitega uveljavljanja pravic s strani narave. Stone se v nadaljevanju svojega prispevka iz leta 1972 posveti praktični aplikaciji tega instituta, predvsem procesni legitimaciji, kjer vzpostavlja primerjavo s pravnimi zastopniki za korporacije. V takih primerih v imenu korporacij govorijo pravni zastopniki, kakor tudi v primeru oseb, ki se samostojno ne morejo zagovarjati na sodišču, katerim je dodeljen skrbnik.¹⁷ Na podlagi analogije zaključí, da bi morali vzpostaviti sistem, v katerem »prijatelj« naravnega elementa, ki sklepa, da je le-ta ogrožen, lahko vloži prijavo na sodišče za dodelitev skrbništva.¹⁸ Temu sledita tudi avtorja Emmenegger in Tschentscher, ki trdita, da je zastopanje narave možno s pomočjo instituta »skrbnika narave«, ki naj bi bil analogen skrbnikom, ki se postavijo v primeru poslovno nesposobnih oseb, ki ne morejo (učinkovito) zastopati svojih interesov v pravnem kraljestvu.¹⁹

Prav tako na tej točki ne moremo mimo preko že omenjene interesne teorije, na podlagi katere bi lahko utemeljili podelitev pravne subjektivitete naravi. Kot trdi Jhering: »pojma volje in moči ne moreta odkriti, v čem je življenjskost pravic: pravice ne obstajajo zaradi tega, da se z njimi uresničuje ideja abstraktne pravne volje, ampak so tu zaradi tega, da se z njimi varujejo življenjski interesi in potrebe. Bistvo pravice je torej korist.«²⁰

Na tako zastavljeni podlagi sem primorana izraziti delno nestrinjanje z dr. Pavčnikom v delu, ko pravi, da je pravo konec koncev vendarle *zaradi ljudi*.²¹ Temu sledi trditev, da je očitno, da živali, rastline in neživa narava ne morejo biti pravni subjekti

16 Emmenegger, Tschentscher, Taking Nature's Rights Seriously (1994), str. 574-575.

17 Stone, Should Trees Have Standing -Toward Legal Rights for Natural Objects (1972), str. 464.

18 Prav tam.

19 Emmenegger, Tschentscher, Taking Nature's Rights Seriously (1994), str. 587.

20 Pavčnik, Teorija prava (2011), str. 161.

21 Prav tam, str. 149.

v ustaljenem pomenu te besede, v opombi pa nadaljuje, da so živali, rastline in nasploh človekovo okolje »le« vrednota, ki jo je treba pravno varovati in s tem dosegati, da jih človek smotrno uporablja in da vanje ne posega na pravno nedovoljene načine. Z začetno trditvijo se strinjam v delu, da pravo služi ljudem, vendar bi želela poudariti, da ne služi izključno ljudem. V luči ciljev trajnostnega razvoja, ki jih želimo ne zgolj doseči, ampak tudi preseči in dolgoročno uresničevati, bi morali tovrstno antropocentrično dojemanje narave nadomestiti z zavedanjem o koristih narave; natančneje, da je narava naš dom ter kot taka predstavlja ključno komponentno našega obstoja in ne zgolj sredstvo izkoriščanja. Prevzemanje takega načina mišljenja nam omogoča tudi spoznanje, da do sedaj poznani instituti in koncepti rigorozne okoljevarstvene zakonodaje ne uresničujejo svojega namena v zadostni meri, saj so zaradi trenutne gospodarske ureditve, ki v ospredje postavlja težnjo po čedalje bolj intenzivni potrošnji in industrijski dejavnosti ter s tem povezane škodljive posledice, postali skoraj neuresničljivi in posledično neučinkoviti. Dobronamerne težnje tovrstnih zakonodaj nikoli ne bodo prišle do izraza v družbi, ki nenehno brez premisleka v ospredje postavlja človeka ter njegove patološko nepotešene potrebe, hkrati pa zapostavlja naravno vlogo okolja, tepta substanco narave in se čedalje bolj odmika od vizije neškodljivega sobivanja človeka z naravo.

5.2. Argumenti proti okoljski pravni osebnosti

Nekateri avtorji so mnenja, da s tem, ko damo večji poudarek na pravice narave, zanemarimo aspekt dolžnosti države do narave. Arbitrarna dodelitev pravne subjektivitete naravi naj namreč ne bi dosegla nič drugega, kot omogočila državi, da se razbremeni dolžnosti ohranitve in vzdrževanja ekosistemov.²² Nekateri avtorji tudi opozarjajo, da bi s podelitvijo okoljske pravne osebnosti naravo pravzaprav razvrednotili, saj bi skrb za okolje preprosto prepustili tistim osebam, ki so zadolžene za uveljavljanje njihovih (tako podeljenih) pravic in interesov, medtem ko bi človeštvo nadaljevalo z zasledovanjem lastnih, avtonomnih interesov brez ozira na notranjo vrednost narave in na naš odnos do nje.²³

Če sledimo temu stališču, bi lahko (pre)hitro prišli do (napačnega) zaključka, da po temtakem ni več potrebe po mehanizmih, ki urejajo posege v prostor oz. vzpostav-

22 Glej npr. Ghosh, Jha, *Is Being A 'Person' Essential For The Environment To Hold Rights? Assessing The Legitimacy Of Environmental Personhood And Alternative Approaches* (2018), str. 469.

23 Giagnocavo, Goldstein, *Law Reform or World Re-form: The Problem of Environmental Rights* (1990), str. 367.

ljajo razne omejitve in prepovedi v povezavi s posegi v naravo. Tako prepričanje namreč ne vodi avtomatsko v odpravo vseh varovalk s strani države, saj bi v takem primeru zanikali dejstvo, da je izvor problema ravno v takih pretiranih posegih.

Zanimivo dilemo predstavlja tudi vprašanje prevlade javne koristi nad pravicami narave. Če bi podelili pravice naravi, je na mestu vprašanje, kakšno mesto zasedajo le-te v hierarhiji pravic. Po eni strani želimo pravice narave (vsaj konceptualno) približati ravni pravic, ki jih imajo fizične ali pravne osebe, po drugi strani pa pravice narave lahko spadajo (tudi) v kategorijo javnega interesa, saj varovanje okolja neizogibno pomeni varovanje javnega interesa. Tako dilemo bi veljalo razreševati v vsakem posameznem primeru, nekateri avtorji pa sicer zagovarjajo, da bi v sodni odločitvi splošen »*interes države*« vedno prevladal nad interesom narave; buldožerji razvoja bodo poteptali lepote naravnega okolja, saj naj pravice narave ne bi ščitile pred takim nasiljem, temveč ravno obratno, sodne odločitve naj bi tako nasilje celo legitimirale.²⁴

Ponovno neke vrste oviro lahko predstavlja tudi omenjena teorija volje, ki predpostavlja obstoj tipične volje abstraktnega pravnega subjekta, ki pa je v primeru narave odsotna. Pravni subjekt je namreč nosilec volje, je tisti, ki odloča o (ne) uresničitvi pravnega pravila.²⁵ Od tod tudi prepričanje, da je nosilec pravnih dejanj v končni posledici človek, ki nastopa bodisi kot fizična oseba bodisi kot član in organ pravne osebe, ki ji je priznana lastnost pravnega subjekta.²⁶ Tovrstno prepričanje nam lahko torej onemogoči (ali pa vsaj oteži) pot do uveljavitve okoljske pravne osebnosti.

Vseeno pa velja spomniti, da je podelitev pravic vrednostna odločitev in kot taka plod pravne (in torej človeške) ustvarjalnosti. Na tem mestu je treba poudariti, da bi bilo ravno zaradi tovrstnih pomislekov toliko bolj potrebno vzpostaviti učinkovite, uresničljive in enostavno dostopne mehanizme, ki v praksi ne bi pomenili zgolj priznanje in dodeljevanje pravic naravi, temveč s tem tudi še eno izmed metod nadzora nad aktivnostmi državnih oblasti (in drugih subjektov) na tem področju, ki bi imela tudi konkretne posledice – sodno ugotovljeno odgovornost države oz. drugih subjektov za kršenje temeljnih pravic narave.

Ena izmed rešitev, ki sledi temu vidiku, je po mnenju nekaterih avtorjev v tem, da

24 Prav tam, str. 370.

25 Pavčnik, Teorija prava (2011), str. 161.

26 Prav tam, str. 137.

pravice, podeljene okolju znotraj koncepta okoljske pravne osebnosti, neizogibno izvirajo iz dolžnosti, ki jih imajo ljudje. Pravice narave morajo biti torej inherentno umeščene v dolžnosti, ki so jih ljudje dolžni izpolnjevati v odnosu do narave, in ne zgolj podeljene na abstraktni ravni.²⁷

Če na tej točki vzpostavimo povezavo z omenjenim petnajstim ciljem trajnostnega razvoja, bi lahko institut okoljske pravne osebnosti namreč ravno zaradi svojega edinstvenega učinka v pravnem sistemu pomenil revolucionaren preobrat v boju proti čedalje intenzivnejši degradaciji okolja, s tem pa bi prevzel vlogo učinkovitega sredstva za zasledovanje ciljev trajnostnega razvoja.

6. Pojavnost in uporabljivost instituta okoljske pravne osebnosti po svetu

Institut okoljske pravne osebnosti se v pravnih ureditvah po svetu močno razlikuje, saj so posamezne države razvile različne mehanizme, s katerimi se v praksi uveljavlja oz. varuje pravice narave. Tako določene jurisdikcije pravno sposobnost dodeljujejo samo delom narave – bodisi reki, gozdovom ali določeni živalski ali rastlinski vrsti.²⁸ Zaradi številčnosti pravnih ureditev, ki poznajo ali vsaj v neki obliki omenjajo institut okoljske pravne osebnosti, bodo predstavljeni trije najbolj odmevni primeri na tem področju, in sicer iz Nove Zelandije, Ekvadorja ter Indije.²⁹

6.1. Ekvador

Leta 2008 je ustavodajna skupščina Ekvadorja spremenila ustavo, ki po novem vsebuje štiri člene, posvečene pripoznavi izrecnih pravic narave (t. i. »*Pachamama*«). Nov 71. člen ustave tako postavlja splošne okvirje pravice narave, ki je upravičena do celovitega spoštovanja njenega obstoja in do vzdrževanja in obnove njenih življenjskih ciklov, strukture, funkcij in evolucijskih procesov,³⁰ pri čemer pa se 71. člen vseeno izogiba omembi pravne osebnosti.³¹

27 Ghosh, Jha, Is Being A 'Person' Essential For The Environment To Hold Rights? Assessing The Legitimacy Of Environmental Personhood And Alternative Approaches (2018), str. 495.

28 Gordon, Environmental Personhood, URL: <https://ssrn.com/abstract=2935007>, str. 6.

29 Sicer pa ta institut v takšni ali drugačni obliki poleg predstavljenih držav poznajo še v Združenih državah Amerike, Boliviji in Kolumbiji.

30 Youatt, Personhood and the Rights of Nature: The New Subjects of Contemporary Earth Politics (2017), str. 47.

31 Prav tam, str. 49.

6.2. Nova Zelandija

Najbolj medijsko opevan primer dodelitve okoljske pravne osebnosti določenim naravnim elementom se je zgodil na Novi Zelandiji na območju Whanganui, kjer prebivajo starodavna maorska ljudstva. Nova Zelandija je s posebnim zakonom priznala, da je reka Whanganui živo bitje. Zakon »*Te Awa Tupua*« določa, da je reka skupaj z vsemi svojimi fizičnimi in metafizičnimi prvini nedeljiva, živa celota, ki ima zatorej »*vse pravice, pooblastila, dolžnosti in obveznosti pravne osebe*.«³² Reki so dodelili tudi posebno skrbništvo, ki ga sestavljata dve osebi; prvi skrbnik je predstavnik ljudstva Māori, ki ga na ta položaj imenuje skupnost ljudstva, drugi skrbnik pa je predstavnik državne oblasti, ki ga na to funkcijo imenuje vlada. Odgovornosti skrbnikov obsegajo: (1) ravnati za in v imenu reke; (2) ohranjati prepoznavnost reke in njene vrednote kot nedeljive celote in kot pravne osebe; (3) promovirati in ščititi okoljsko, socialno, kulturno in gospodarsko blaginjo reke; (4) ukrepati na druge razumne načine za doseganje namena in funkcije reke.³³

6.3. Indija

Leta 2017 višje sodišče v Uttarakhand (zvezna država na severu Indije) rekama Ganges in Yamuna, ki v indijski kulturi veljata za sveti reki, ni podelilo zgolj pravne osebnosti, temveč jima je dodelilo tako pravice kot tudi dolžnosti in odgovornosti, podobne tistim, ki pripadajo fizičnim osebam. Kljub prelomnosti odločitve kritiki opozarjajo, da sodišče ni definiralo vsebine teh pravic in obveznosti, niti ni predpostavilo usklajevanja oz. vzpostavljanja ravnotežja med pravicami reke Ganges in Yamune ter pravicami in interesi (tako gospodarskih kot socialnih) fizičnih oseb.³⁴ Sodišče je v sodbi citiralo primer reke Whanganui na Novi Zelandiji, na katero je tudi oprlo svojo pravno argumentacijo.³⁵ Kljub temu pa je že julija istega leta indijsko vrhovno sodišče sodbo razveljavilo, s tem pa tudi stališče, da sta reki Ganges in Yamuna živi celoti, upravičeni do pravne subjektivitete.³⁶ Zaradi tega v posledici-

32 Warne, Velika reka teče z gora proti morju. Jaz sem reka, reka je jaz (2020), str. 36.

33 Argyrou, Hummels, Legal personality and economic livelihood of the Whanganui River: a call for community entrepreneurship, URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/02508060.2019.1643525?needAccess=true>, str. 753.

34 Ghosh, Jha, Is Being A 'Person' Essential For The Environment To Hold Rights? Assessing The Legitimacy Of Environmental Personhood And Alternative Approaches (2018), str. 494.

35 Vendar v primeru reke Whanganui obstaja bistvena razlika, in sicer, da je bil pravni status reki dodeljen preko posebnega pravnega predpisa (zakona), medtem ko v Indiji do takega (naprednega) koraka (še) ni prišlo.

36 Eckstein in drugi, Conferring legal personality on the world's rivers: A brief intellectual assess-

ci odločitve vrhovnega sodišča ostaja neustrezno naslovljena pereča problematika onesnaževanja rek v Indiji.

7. Ali je prostor za institut okoljske pravne osebnosti tudi v Sloveniji?

Konec februarja leta 2020 je Evropska komisija objavila poročila o državah Evropske unije, v katerih analizira ključne socialno-ekonomske izzive vsake države članice, med drugim tudi doseganje ciljev trajnostnega razvoja. Sloveniji očita poslabšanje stanja ohranjenosti nacionalnih habitatov, prav tako je slovenski ekološki primanjkljaj nad povprečjem EU in znaša dvakrat toliko kot biološka zmogljivost obnavljanja narave v Sloveniji.³⁷ Pereča problematika zadeva tudi področje onesnaževanja slovenskih rek³⁸ in zraka.³⁹ Kljub omenjenim primanjkljajem pa se Slovenija glede večine ciljev trajnostnega razvoja uvršča nad evropsko povprečje, kjer gre izpostaviti predvsem dobro stanje slovenskih gozdov.⁴⁰

Če vzpostavimo nekakšen skupni imenovalac pravnih ureditev držav, kjer je koncept okoljske pravne osebnosti že uveljavljen, gre predvsem za države, ki se soočajo z velikimi okoljskimi škodami oz. degradacijami okolja,⁴¹ onesnaževanje pa se izvaja predvsem na območjih, ki se v tamkajšnjih kulturah smatrajo za sveta.

Na podlagi povedanega bi težko trdili, da se Slovenija sooča s podobnimi okoljskimi katastrofami kot prej omenjene države, ki bi terjale ukrepanje v smeri dodeljevanja pravne osebnosti določenim naravnim elementom. Velja pa spomniti na splošen (na trenutke nekoliko odklonilen) odnos slovenskega pravnega sistema do

ment (2019), URL: <https://scholarship.law.tamu.edu/facscholar/1321>, str. 3.

37 Evropska komisija, Poročilo o državi – Slovenija 2020, URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0523&from=EN>, str. 46.

38 Glej npr. Kralj, Slovenske reke so bolj ogrožene, kot kažejo zavajajoče analize Arsa, URL: <https://www.dnevnik.si/1042732305>.

39 Glej npr. Hočervar, (intervju) Evropski okoljski komisar: onesnaženje zraka v Sloveniji zbuja skrbi, URL: <https://oe.finance.si/8964837/%28intervju%29-Evropski-okoljski-komisar-onesnazenje-zraka-v-Sloveniji-zbuja-skrbi> ter Agencija Republike Slovenije za okolje, Kakovost zraka, URL: http://www.arso.gov.si/soer/kakovost_zraka.html.

40 Glej npr. Kovač, Slovenski gozd je v dobrem stanju. A to ni dovolj za ohranitev svetovnega gozda., URL: <https://www.rtvlo.si/okolje/zeleni-petek/slovenski-gozd-je-v-dobrem-stanju-a-to-ni-dovolj-za-ohranitev-svetovnega-gozda/537938>.

41 Na Novi Zelandiji reko Whanganui več let kazijo in onečaščajo; razstrelili so več brzic, rečno ustje je postalo odtočni kanal za mestne odplake, ipd. V Ekvadorju se soočajo s škodljivimi posledicami ravnanja podjetja Chevron-Texaco. V Indiji se soočajo z rečnim onesnaževanjem nepredstavljivih dimenzij.

uveljavljanja naprednejših pravnih idej, predvsem na področju varstva okolja in narave nasploh. Kot primer lahko navedemo dojemanje živali kot živih, čutečih bitij in ne zgolj kot stvari. Šele v letu 2020 je prišlo do vključitve 15.a člena z novelo Stvarnopravnega zakonika (SPZ-B), ki določa, da so živali »čuteča živa bitja« in ne stvari. Če tovrstni napredek slovenskega pravnega sistema primerjamo z drugimi državami, smo do tega preskoka prispeli relativno pozno, saj so tako pojmovanje živali npr. Avstrijci uvedli že leta 1988.⁴² Zaradi tega je na mestu razprava, ali bi bila Slovenija pripravljena za namen doseganja ciljev trajnostnega razvoja v prihodnjih letih uveljaviti koncept okoljske pravne osebnosti, upoštevaje, da v tej smeri (še) ni zaznati premikov niti na ravni Evropske unije.

8. Zaključek

Institut okoljske pravne osebnosti nedvomno predstavlja revolucionaren preskok v shemi poznanih ukrepov za zaščito okolja, zlasti z vidika trajnostnega razvoja. Kljub svojemu inovativnemu pristopu k reševanju okoljske problematike gre za institut, ki ga obdaja nemalo dilem. Vprašanja glede procesne legitimacije je v veliki meri možno odpraviti že z vzpostavitvijo analogije s pravno osebnostjo, ki je dodeljena korporacijam, preostale obravnavane dileme, predvsem vprašanje legitimnosti dodeljevanja pravic naravi in težave pri usklajevanju javne koristi z interesi narave, pa šele odpirajo pot nedvomno potrebnim razpravam in debatam, ki nas neizogibno čakajo v primeru pomikanja v smeri uveljavitve koncepta okoljske pravne osebnosti.

Pri analizi pojavnosti koncepta okoljske pravne osebnosti po svetu velja omeniti, da se uveljavitev tega instituta pojavlja predvsem v državah, ki se soočajo s hudi onesaževanjem okolja, pravna osebnost določenim okoljskim entitetam pa se podeljuje ravno z namenom lajšanja posledic že nastalih okoljskih škod oz. preprečevanja nadaljnega uničevanja naravnih območij, ki se v kulturah teh držav štejejo za sveta. V luči obravnavanih značilnosti instituta je ocenjena verjetnost uveljavitve instituta okoljske pravne osebnosti v slovenskem pravnem redu relativno majhna, zlasti upoštevajoč dejstvo, da občutnejših premikov v to smer na ravni Evropske unije (še) ni mogoče zaznati, čeprav gre nenazadnje za koncept, ki bi lahko pomenil ključen preobrat v boju za ohranitev okolja, s tem pa pripomogel k učinkovitejšemu doseganju ciljev trajnostnega razvoja.

⁴² Juhart, Žival kot stvar v civilnem pravu, str. 744.

Seznam literature

Acciona: Do You Know When Sustainability First Appeared?, URL: <https://www.activesustainability.com/sustainable-development/do-you-know-when-sustainability-first-appeared/> (15. februar 2021).

Agencija Republike Slovenije za okolje: Kakovost zraka, URL: http://www.arso.gov.si/soer/kakovost_zraka.html (15. februar 2021).

Argyrou, Aikaterini; Hummels, Harry: Legal personality and economic livelihood of the Whanganui River: a call for community entrepreneurship, v: Water Online, URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/02508060.2019.1643525?needAccess=true> (15. februar 2021).

Cardesa-Salzman, Antonio; Cocciolo, Endrius: Global Governance, Sustainability and the Earth System, v: Transnational Environmental Law, 8 (2019) 3, str. 437-461.

Cheever, Federico; Dernbach, John C.: Sustainable Development and Its Discontents, v: Transnational Environmental Law, 4 (2015) 2, str. 247-287.

Evropska komisija: Poročilo o državi – Slovenija 2020, URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0523&from=EN> (15. februar 2021).

de Toledo, Nicolas: What If Nature Became A Legal Person? (2020), URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/05/nature-legal-personhood/> (15. februar 2021).

Eckstein, Gabriel in drugi: Conferring legal personality on the world's rivers: A brief intellectual assessment, Water Int'l 1 (2019), URL: <https://scholarship.law.tamu.edu/facscholar/1321>, (15. februar 2021).

Emmenegger, Susan; Tschentscher, Axel: Taking Nature's Rights Seriously: The Long Way To Biocentrism In Environmental Law, v: Georgetown International Environmental Law Review, 6 (1994) 3, str. 545-592.

Ghosh, Adrija; Jha, Akshita: Is Being A 'Person' Essential For The Environment To Hold Rights? Assessing The Legitimacy Of Environmental Personhood And Alternative Approaches, v: NUJS Law Review, 11 (2018) 3, str. 469-514.

Giagnocavo, Cynthia; Goldstein, Howard: Law Reform or World Re-form: The Problem of Environmental Rights, v: McGill Law Journal, 35 (1990) 2, str. 345-386.

Gordon, Gwendolyn: Environmental Personhood (2017), URL: <https://ssrn.com/abstract=2935007> (15. februar 2021).

Hočvar, Borut: (intervju) Evropski okoljski komisar: onesnaženje zraka v Sloveniji zbuja skrbi, URL: <https://oe.finance.si/8964837/%28intervju%29-Evropski-okoljski-komisar-onesnazenje-zraka-v-Sloveniji-zbuja-skrbi> (15. februar 2021).

Juhart, Miha: Žival kot stvar v civilnem pravu, v: Pravniki 71 (2016) 9-10, str. 743-758.

Khandelwal, Sanket: Environmental Personhood: Recent Developments and the Road Ahead (2020), URL: <https://www.jurist.org/commentary/2020/04/sanket-khandelwal-environment-person/> (15. februar 2021).

Kovač, Aleksandra K.: Slovenski gozd je v dobrem stanju. A to ni dovolj za ohranitev svetovnega gozda., URL: <https://www.rtv slo.si/okolje/zeleni-petek/slovenski-gozd-je-v-dobrem-stanju-a-to-ni-dovolj-za-ohranitev-svetovnega-gozda/537938> (15. februar 2021).

Kralj, Marjeta: Slovenske reke so bolj ogrožene, kot kažejo zavajajoče analize Arsa, URL: <https://www.dnevnik.si/1042732305> (15. februar 2021).

Pavčnik, Marijan: Teorija prava (4. izdaja), GV Založba, Ljubljana 2011.

Statistični urad RS; Kazalniki ciljev trajnostnega razvoja, URL: <https://www.stat.si/Pages/cilji> (15. februar 2021).

Stone, Christopher D.: Should Trees Have Standing--Toward Legal Rights for Natural Objects, v: Southern California Law Review, 45 (1972) 2, str. 450-501.

Warne, Kennedy: Velika reka teče z gora proti morju. Jaz sem reka, reka je jaz, v: National Geographic Slovenija, december (2020), str. 36.

Youatt, Rafi: Personhood and the Rights of Nature: The New Subjects of Contemporary Earth Politics, v: International Political Sociology 11(2017) 1, str. 39-54.

Špela Polanc*

Človek kot storilec in žrtev ekološke kriminalitete

Tako v Sloveniji kot v svetu že nekaj desetletij govorimo o aktualnem področju vprašanj o okolju, njegovem ogrožanju in varstvu. Veda, ki preučuje pojave in oblike kaznivih dejanj zoper okolje raziskuje ter spremlja povzročene posledice, se imenuje ekološka kriminaliteta. Zaradi hitrega spreminjanja oblik in pravne opredelitve kriminalitete zoper okolje nastajajo nove oblike fenomenov. Ena izmed takih oblik je tudi organizirana ekološka kriminaliteta, ki je značilna za organizirane kriminalne skupine željne velikih zaslužkov. Skupno vsem oblikam ekološke kriminalitete pa je, da za vsakim dejanjem ekološke kriminalitete vedno v ozadju stoji človek kot posameznik. Človek ima tako pri ekološki kriminaliteti dve ključni vlogi – na eni strani je storilec, na drugi pa posredna žrtev.

Ključne besede: kriminologija, ekološka kriminaliteta, varstvo okolja, organizirana ekološka kriminaliteta

1. Uvod

Človekov antropocentrični odnos do narave se počasi umika ekocentrizmu in prevladuje spoznanje, da je človek enakovreden in soodvisen del narave. Varstvo okolja je s tem spoznanjem postalo pomembna družbena vrednota in norma v dobi nenehnega družbenega napredka. Kljub temu ostajajo odklonska vedenja zoper okolje resen in masoven problem sodobne potrošniške družbe – gre za t. i. ekološko kriminaliteto. Veja kriminologije, ki omenjene pojave in oblike kaznivih dejanj zoper okolje preučuje in raziskuje vzroke takega ravnanja ter spremlja povzročene posledice, pa se imenuje ekološka kriminologija.

Ekološka kriminaliteta ni zgolj pravni pojem, temveč ima interdisciplinarni značaj in je predmet preučevanja ekologije, kriminologije, sociologije, kriminalistike,

* Študentka drugega letnika Pravne fakultete Univerze v Ljubljani.

(kazenskega) prava, viktimologije ter številnih drugih ved. Zaradi tega velik problem predstavlja že samo neuskklajeno poimenovanje istega fenomena, saj različni avtorji uporabljajo različne termine za iste kršitve zoper okolje. Angleški kriminologi¹ so v devetdesetih letih prejšnjega stoletja prvi poskusili opredeliti ekološko kriminologijo kot »zeleno kriminologijo« (ang. »green criminology«), predmet njenega preučevanja, tj. ekološko kriminaliteto, pa kot zločini zoper naravo, t. i. »zeleni zločini«. Med avtorji najdemo tudi druga poimenovanja, kot so kriminaliteta zoper okolje, okoljevarstvena kriminaliteta, ekocid itd. Zaenkrat enotne mednarodno priznane definicije ekološke kriminalitete še nimamo, se je pa na slovenskem prostoru uveljavila predvsem koncepcija, ki jo je v svojih razpravah podala izr. prof. na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru dr. Katja Eman: »*Ekološka kriminaliteta je vsako začasno ali trajno odklonsko ravnanje, ki je kot tako opredeljeno kot deviantno z zakonodajo, pri katerem je bila povzročena kakršnakoli oblika škode oziroma uničenje ali propadanje kateregakoli izmed osmih osnovnih elementov narave, ki so: zrak, voda, prst, človek, rastline, mineralne snovi, živali, virusi in bakterije.*«²

Če zgornjo koncepcijo prenesemo v prakso, bi kot ekološko kriminaliteto primeroma lahko navedli nezakonito trgovino z odpadki (še posebej strupenimi ali radioaktivnimi), onesnaževanje zraka (toplogredni plini, segrevanje ozračja), onesnaževanje vodnih virov (kot posledica sledi pomanjkanje pitne vode), izsekavanje gozdov in uničevanje habitatov, iztrebljanje živalskih vrst, problem nezakonitega ribolova itd.

Ekološko kriminaliteto lahko definiramo tudi s pomočjo dveh perspektiv kriminologije – tj. pravno in sociološko perspektivo. Pravna perspektiva je dokaj ozka in dobro definirana, saj ekološko kriminaliteto definira kot kršitev zakonov, ki ščitijo zdravje in varnost ljudi, okolje ali oboje. Sociološka perspektiva je nekoliko širša, saj zajema vse dejavnosti, ki povzročajo škodo, ne glede na to, ali so ali niso zajete pod obstoječimi kazenskimi zakoni. Ob tem velja izpostaviti, da kritiki takšnemu pogledu na definicijo ekološke kriminalitete nasprotujejo, saj gre v obeh primerih za preveč antropocentristični pristop, ki izpostavlja okolje kot instrument človeka.³

1 Konkretneje: Lynch, Groombridge, Lane in South.

2 Eman, Ekološka kriminaliteta v kriminologiji: razvoj nove veje kriminologije v Sloveniji, URL: https://www.policija.si/images/stories/Publikacije/RKK/PDF/2011/04/RKK2011-04_KatjaEman_EkoloskaKriminaliteta.pdf, str. 5-6.

3 Sluga, Osnove ekološke kriminalitete, URL: <http://www.varensvet.si/osnove-ekoloske-kriminalitete/>.

2. Značilnosti ekološke kriminalitete

Ekološka kriminaliteta izhaja iz koristoljubnosti, ki jo vodi želja po dobičku ob človeškem prisvajanju narave. Za razliko od ostalih oblik kriminalitete poznamo pri ekološki kriminaliteti dva tipa žrtev – okolje in človeka, pri čemer je okolje neposredna oziroma primarna žrtev, človek pa posredna oziroma sekundarna žrtev ekološke kriminalitete.⁴

Za kazniva dejanja ekološke kriminalitete je značilna večkratnost, kolektivnost, masovnost in anonimnost žrtev. Poleg omenjenih značilnost je pomembna značilnost tudi nezaustavljivost in težavnost človeškega nadzora, saj je ekološka kazniva dejanja težko opaziti pri njihovi storitvi (in še težje v primeru opustitev). Nekatera izmed kaznivih dejanj so pogosto izvršena pri opravljanju poklica oziroma gospodarne dejavnosti. Žrtve in posledice ostajajo dalj časa neopažene, zaradi česar težko izmerimo vrednosti povzročene škode in s tem dodatno prispevamo k družbenemu dojemanju ekološke kriminalitete kot nedoločne in abstraktne. Pogosto najdemo tudi mednarodne in meddržavne povezave »storilcev«, zato je treba biti pozoren in upoštevati tudi tuje pravne standarde.⁵

V razpravah o žrtvah ekološke kriminalitete avtorji pogosto omenjajo tudi problem tako imenovanega »okoljskega rasizma« (ang. »*environmental racism*«), pri katerem so oblike okoljske škode neenakomerno razporejene med globalnim severom in jugom, tako v geografskem kot tudi v socialnem smislu.⁶

Omenjena problematika okoljskega rasizma je razvidna na primer v južnem Portoriku, kjer potekajo protesti zaradi odlaganja strupenega pepela na odlagališčih v pokrajini Guayama-Salinas. Pokrajina, ki je bila v preteklosti območje revščine, izkoriščanja delavcev in pridobivanja naravnih virov, leži vzdolž karibske obale otoka daleč od glavnega mesta San Juan, zaradi česar je v očeh nadsacionalnih korporacij in politikov v prestolnici »primerno« mesto za odlaganje strupenega pepela. Vir strupenega pepela je elektrarna na premog v Guayami v lasti podjetja AES, ki deluje od leta 2002. Pepel, ki ga proizvaja elektrarna, je radioaktiven ter vsebuje

4 Prav tam.

5 Pečar, Ekološka kriminaliteta in kriminologija, URL: https://www.policija.si/images/stories/Publikacije/RKK/PDF/1981/01/RKK1981-01_JanezPecar_EkoloskaKriminaliteta.pdf, str. 9-10.

6 Eman, Ekološka kriminaliteta v kriminologiji: razvoj nove veje kriminologije v Sloveniji, URL: https://www.policija.si/images/stories/Publikacije/RKK/PDF/2011/04/RKK2011-04_KatjaEman_EkoloskaKriminaliteta.pdf, str. 9.

visoke ravni arzena in težkih kovin, zaradi česar se je že ob začetku delovanja elektrarne postavilo vprašanje odlaganja velikih količin tega pepela. Podjetje se je zaradi tega odločilo razviti gradbeni proizvod na osnovi premogovnega pepela, ki so ga v pokrajini uporabili za gradnjo cest, parkirišč, nakupovalnih centrov itd., pri čemer so gradbeni material uporabljali tudi na območjih v bližini vodnjakov, kmetij in mokrišč. Takšno ravnanje je sprožilo veliko zaskrbljenost med lokalnim prebivalstvom zaradi strupenega prahu in drugih vplivov omenjenega materiala na zdravje prebivalstva, zaradi česar so morali gradbeni material leta 2014 umakniti s trga. Podjetje AES je zaradi tega začelo strupeni pepel odlagati na odlagališčih v pokrajini Guayama-Salinas, kar ogroža naravne vire in zdravje prebivalstva. Prebivalstvo v Portoriku se sicer zaveda, da odlagališče premogovnega pepela grozi naravnim virom, od katerih so odvisni, vendar so politični vplivi večnacionalnih korporacij močnejši kot njihove lokalne želje.⁷

Ekološka kriminaliteta je zaradi vseh svojih značilnosti zelo kompleksen pojav, kar močno otežuje in podaljšuje njeno preiskovanje. Posebna značilnost in hkrati slabost za preiskovalce te oblike kriminalitete so nejasne in zabrisane meje med zakonitim in nezakonitim. Na področju preprečevanja ekološke kriminalitete predstavlja novost uporaba tehnik situacijskega preprečevanja, ki se je že izkazala za uporabno in uspešno. Ne glede na to, pa se je pri primerih ekološke kriminalitete treba zavedati pomena uporabe usmerjene analize izbranega problema ter poznavanja podatkov analiz primerov, kar posredno omogoča določitev ustrezne metode preprečitve in izbiro najprimernejših odzivov.⁸

3. Posebne vrste ekološke kriminalitete

Čeprav si dejanja ekološke kriminalitete delijo skupne značilnosti, se vseeno pomembno razlikujejo glede na storilca, žrtev in način storitve kaznivega dejanja, ter zakone in organe, ki pokrivajo področje, na katerega so storilci kaznivega dejanja posegli.

Izhajajoč iz tega, kdo je storilec, poznamo več različnih oblik ekološke kriminalitete. Pri ekološki kriminaliteti posameznika ali zasebni ekološki kriminaliteti gre

⁷ Acousticbiotech.com, V Portoriku so okoljska krivica in rasizem ogrozili proteste zaradi pepela na premog, URL: <https://slv.acousticbiotech.com/puerto-rico-environmental-injustice-670753>.

⁸ Eman, Ekološka kriminaliteta v kriminologiji: razvoj nove veje kriminologije v Sloveniji, URL: https://www.policija.si/images/stories/Publikacije/RKK/PDF/2011/04/RKK2011-04_KatjaEman_EkološkaKriminaliteta.pdf, str. 9.

za majhna in škodljiva dejanja kot posledica pomanjkljivih socialnokulturnih vrednot ter odraz posameznikove osebnosti. Pod ekološko kriminaliteto posameznika na primer spadajo divja odlagališča odpadkov, usmerjanje komunalne vode iz hišne greznice v vaške jarke, nepravilna uporaba škropiv in gnojil v kmetijstvu, tihotapljenje in preprodaja redkih rastlinskih ali živalskih vrst ipd.⁹

Pod ekološko kriminaliteto bogatih in vplivnih uvrščamo korporacijsko, podjetniško ekološko kriminaliteto, kriminaliteto ogrožanja zaposlenih in nezakonito industrijsko onesnaževanje, kot primere le te pa je moč navesti nepravilno skladiščenje in odlaganje strupenih odpadkov, tveganja na delovnem mestu v rudnikih in tovarnah (azbest, živo srebro ipd.), izpuste strupenih snovi iz tovarn idr.¹⁰

Poleg tega poznamo tudi ekološko kriminaliteto posameznih interesnih skupin, na primer svetlobno onesnaževanje zaradi razsvetljave kulturnih spomenikov in zgradb, tovrstno kriminaliteto pa povzročajo tudi društva ali krajevne skupnosti z nepravilnim ločevanjem ali odlaganjem odpadkov in nenazadnje manjša podjetja, ki imajo, na primer, odlagališča avtomobilov, ki jih nepravilno skladiščijo, zaradi česar prihaja do razlitja škodljivih snovi.¹¹ Nazadnje je treba izpostaviti še ekološko kriminaliteto države oziroma vladajoče oblasti. Ta je v Sloveniji le redko prisotna v dejansko vidni obliki (tj. aktivnem ravnanju države), je pa veliko bolj verjetna v obliki kaznivega dejanja opustitve, ko država kot lastnica ali nadzornica »spregleda« kršitve in tako ogroža svoje državljane, npr. »dovoljevanje« preseganja emisij nevarnih snovi na določenih območjih.¹²

Verjetno ena najbolj znanih in trenutno aktualnih podvrst oziroma oblik ekološke kriminalitete pa je organizirana ekološka kriminaliteta, ki velja za nadgradnjo ekološke kriminalitete kot take. Ta izstopa predvsem zato, ker omogoča zelo velike dobičke. Organizirana ekološka kriminaliteta ima lastnosti posebnega tipa poslovne organizacije (t. i. organizirano kriminalno podjetništvo) in načrtno prodira v podjetništvo na posameznih področjih s korupcijo in zastraševanjem, po drugi strani pa tudi s ponujanjem možnosti obogatitve. Organizirana ekološka kriminaliteta se je najbolj uveljavila na področju nelegalnega odlaganja odpadkov, prepovedane trgovine z zaščitenimi vrstami, prepovedane trgovine z določenimi snovmi, nele-

9 Eman, Ekološka kriminaliteta kot oblika lastne viktimizacije, URL: <https://www.fvv.um.si/dv2008/zbornik/clanki/Eman.pdf>, str. 6.

10 Prav tam.

11 Prav tam.

12 Prav tam.

galnega in nereguliranega ribolova ipd.¹³

Glede na to, da živimo v potrošniški družbi in da so odpadki del našega vsakdana, lahko pričakujemo najbolj intenziven razvoj prav na področju nezakonite trgovine z odpadki, saj je odvoz in predelava odpadkov v EU vse dražja. Trgovina z odpadki je četrta najdonosnejša dejavnost organiziranih kriminalnih skupin, donosnejše dejavnosti so samo trgovina z drogo, orožjem in belim blagom.¹⁴

S problematiko nezakonite trgovine z nevarnimi odpadki se je ukvarjalo tudi nizozemsko sodišče v primeru »Trafigura«. V konkretnem primeru je britanska naftna multinacionalka Trafigura leta 2006 opravila transport in prodajo več kot 540.000 litrov nevarnih odpadkov v Slonokoščeno obalo ter bila obsojena nelegalnega odlaganja. Podjetje Trafigura je prvotno želelo predelati odpadke v Amsterdamu, vendar je predelovalno podjetje postavilo previsoko ceno, zato so se za predelavo dogovorili v Slonokoščeni obali. Tovornjakarji, ki jih je najelo lokalno podjetje, so raztovorili in odložili odpadke na odpadu, kjer ni bilo kapacitet, da se na varen način znebijo odpadkov, teh kapacitet pa ni bilo niti na drugih lokacijah po mestu. Zaradi strupenih odpadkov je v Slonokoščeni obali leta 2006 izbruhnila zdravstvena kriza, saj so se lokalni prebivalci srečevali z velikimi zdravstvenimi težavami, vključno s slabostjo, glavoboli, bruhanjem, bolečinami v trebuhu, razdraženo kožo in ščemenjem v očeh, prav tako je bilo zabeleženih najmanj petnajst smrtnih žrtev – gre za značilne simptome izpostavljenosti odpadkom. Tisoče ljudi je moralo zapustiti domove blizu odlagališč, čistilci pa so se odpadkom lahko približali le z maskami za zaščito dihal. Lastnik lokalnega podjetja (Salomon Ugborugbo), ki je odkupil te nevarne odpadke z utemeljitvijo, da jih bo podjetje predelalo, je bil kaznovan z dvajsetletno zaporno kaznijo.¹⁵

Z razvojem informatike se pojavlja problem shranjevanja odpadkov elektronskih naprav,¹⁶ ki imajo številne škodljive snovi, zaradi česar bi bilo potrebno njihovo shranjevanje ustrezno urediti. Prvo vprašanje, ki se pojavi, je, ali je bilo za te el-

13 Odar, Dobovšek, Organizirana ekološka kriminaliteta, URL: https://www.fvv.um.si/rv/arhiv/2011-1/07_OdarDobovsek.pdf, str. 6.

14 Gruden, Odpadki donosni skoraj kot mamila in orožje, URL: <https://www.finance.si/306654/Odpadki-donosni-skoraj-kot-mamila-in-orozje>.

15 Amnesty International, Amnesty International in Greenpeace pozivata h kazenski preiskavi multinacionalke Trafigure, URL: <https://www.amnesty.si/amnesty-international-in-greenpeace-pozivata-h-kazenski-preiskavi-multinacionalke-trafigure.html>.

16 Naj omenim, da elektronske naprave, ki naj bi bile ponovno uporabljene ali reciklirane, ne spadajo med e-odpadke.

elektronske naprave sploh načrtovano učinkovito odstranjevanje po prenehanju delovanja. Drugi in še pomembnejši problem pa je, da e-odpadki vsebujejo nevarne sestavine (svinec, živo srebro, krom, snovi, ki zavirajo gorenje, ipd.). Ravnanje s temi odpadki in njihovo odlaganje ni varno in regulirano, kar pripelje do še večjega onesnaževanja okolja. V sodni praksi pa že najdemo primere trgovanja z e-odpadki oziroma odpadki električne in elektronske opreme.

4. Ekološka kriminaliteta v Sloveniji

V Sloveniji policija v povprečju obravnava 150 kaznivih dejanj ekološke kriminalitete na leto, od teh pa je približno 40 odstotkov dejanj preiskanih. Slovenija kot tranzitna država velja za območje prehoda organiziranih kriminalnih skupin, ki »dragoceni tovor« na našem ozemlju skladiščijo, najpogosteje pa ga zgolj prepeljejo skozi državo. Zaradi tega je za prevoznike, ki potrebujejo prevoz odpadkov v Afriko in Azijo, zanimivo slovensko mednarodno tovarno пристanišče Luka Koper. V praksi najdemo primere prevozov osebnih vozil s tujimi registrskimi tablicami vzhodnih držav, ki imajo status »zdomcev« in pod pretvezo obiska sorodnikov iz zahodnih držav vozijo v domače države nevarne in škodljive odpadke.¹⁷

Tranzitni položaj Slovenije je ugoden ne le za trgovanje z odpadki ampak tudi za nezakonito trgovanje z rastlinskimi in živalskimi vrstami. Tako sta na primer policija in carina v preteklosti zasegli velike količine zavarovanih školjk, zdravil brez dovoljenja, kapsul za hujšanje z vsebnostjo zavarovanih rastlin, zmrznjenih zavarovanih rib in ptic ter drugih zavarovanih rastlinskih in živalskih vrst. Oktobra 2018 so mobilni cariniki ustavili vozilo, v katerem je bilo 1349 zamrznjenih s konvencijo zavarovanih ptic, ki so bile ubite v Romuniji in so bile namenjene v italijanske restavracije. Še istega meseca je sledil podoben dogodek, pri katerem je prav tako šlo za prevoz ptic, ki so bile namenjene v italijanske restavracije.¹⁸

Za Slovenijo je hkrati tudi zelo značilno ilegalno izkoriščanje mineralnih surovin, pri čemer gre večinoma za izkope snovi brez ustreznih dovoljenj ali nezakonite peskokope. Vse mineralne surovine na območju Slovenije so v lasti države, zato je za izkopavanje ali odvoz potrebno dovoljenje. Med primeri organizirane ekološke kriminalitete v Sloveniji najdemo tudi nezakonito trgovanje in sečnjo lesa ter nezakonito odlaganje odpadkov in olja v morje, reke ali jezera. Najpogosteje na-

17 Orehek, Diplomatska naloga: Organizirana ekološka kriminaliteta v Sloveniji, URL: <https://dk.um.si/Dokument.php?id=132233>, str. 23-29.

18 Prav tam.

judeni odpadki v slovenskem morju so živilski odpadki, ribiški odpadki, odpadki z ladij, plastične vrečke ter v sončnem času razne blazine in sončne kreme. Velik problem predstavljajo tudi reke, ki prinesejo odpadke v morja tudi po sto kilometrov daleč. Reka Pad, ki velja za glavnega krivca onesnaženja Jadranskega morja, jih letno prenese približno 120 ton. Dokaz za to, da odpadki niso bili odloženi v Sloveniji, so tudi deklaracije na raznih plastenkah in vrečkah, napisane v tujih jezikih.¹⁹

5. Zaključek

Glavni problem ekološke kriminalitete je ravno v tem, da praviloma ne vpliva neposredno na varnost državljana ali države, ampak šele posredno in čez čas, zaradi česar se njene problematike manj zavedamo. V vsakem primeru pa gre za negativno vedenje oziroma ravnanje, ki je škodljivo. Bistvo ekološko-družbenega konflikta je širjenje udobja in prestiža našega življenja ter s tem izrivanje narave in naravnih dobrin iz geografskega prostora in z lestvice vrednot. Za vsakim dejanjem ekološke kriminalitete stoji človek, posledice le-te pa se kot v začaranem krogu zopet vrnejo k človeku in storilec postane žrtev. Človek ne bi smel biti ne storilec ne žrtev omenjenega problema. Kot enakovreden in soodvisen del narave, ki nam nudi kvaliteto življenja, bi morali vzpostaviti medsebojni sistem simbioze in začeti spoštovati ne samo možnosti materialnih koristi, ampak tudi človekove obveznosti do narave same.

Seznam literature

Acousticbiotech.com: V Portoriku so okoljska krivica in rasizem ogrožali proteste zaradi pepela na premog, URL: <https://slv.acousticbiotech.com/puerto-rico-environmental-injustice-670753> (3. januar 2021).

Amnesty International: Amnesty International in Greenpeace pozivata h kazenski preiskavi multinacionalke Trafigure, URL: <https://www.amnesty.si/amnesty-international-in-greenpeace-pozivata-h-kazenski-preiskavi-multinacionalke-trafigure.html> (6. januar 2021).

Eman, Katja: Ekološka kriminaliteta v kriminologiji: razvoj nove veje kriminologije v Sloveniji, URL: https://www.policija.si/images/stories/Publikacije/RKK/PDF/2011/04/RKK2011-04_KatjaEman_EkoloskaKriminaliteta.pdf (27. december 2020).

Eman, Katja: Ekološka kriminaliteta kot oblika lastne viktimizacije, URL: <https://www.fvv.um.si/dv2008/zbornik/clanki/Eman.pdf> (6. januar 2021).

Gruden, Iva: Odpadki donosni skoraj kot mamila in orožje, URL: <https://www.finance.si/306654/>

¹⁹ Prav tam.

Odpadki-donosni-skoraj-kot-mamila-in-orozje (23. december 2020).

Odar, Vlado; Dobovšek, Bojan: Organizirana ekološka kriminaliteta, URL: https://www.fvv.um.si/rv/arhiv/2011-1/07_OdarDobovsek.pdf (7. januar 2021).

Orehek, Anja: Organizirana ekološka kriminaliteta v Sloveniji, URL: <https://dk.um.si/Dokument.php?id=132233> (23. december 2020).

Sluga, David: Osnove ekološke kriminalitete, URL: <http://www.varensvet.si/osnove-ekoloske-kriminalitete/> (3. januar 2021).

Lucija Tacer*

Uresničevanje Agende 2030 in cilj enakosti spolov

Socialna komponenta trajnostnega razvoja je pogosto zanemarjena, ker se trajnostni razvoj v splošni javnosti navadno povezuje zgolj z okoljsko problematiko. Vpliv neenakosti med spoloma na trajnostni razvoj pa je razviden, saj se zagotavljanje enakosti spolov nahaja na presečišču ciljev trajnostnega razvoja. V prispevku bo predstavljena vsebina cilja enakosti spolov in njegova povezava s trajnostnim razvojem. Ob tem pa se zastavlja vprašanje, kaj nam lahko obravnava enakosti spolov v okviru trajnostnega razvoja pove o mednarodnem obravnavanju pravic žensk kot človekovih pravic?

Ključne besede: enakost spolov, Agenda 2030, socialna komponenta, trajnostni razvoj, analiza ženskih pravic

1. Uvod

V okviru strokovnega seminarja ELSA Aktual je bila poleg okoljske in ekonomske komponente trajnostnega razvoja obravnavana tudi socialna komponenta (v katero med drugim spada tudi enakost spolov), ki izpostavlja, da neenakosti v družbi ovirajo trajnostni razvoj. Vidik enakosti spolov, 5. cilj trajnostnega razvoja, je bil omenjen, a je zaradi njegove presečnosti in s tem intenzivnega vpliva na trajnostno prihodnost koristno o problematiki in njenih vplivih na trajnostni razvoj dodatno razmisliti. V prispevku bom predstavila povezavo med trajnostnim razvojem in enakostjo spolov ter delo Slovenije na tem področju, v okviru Agende 2030 in ciljev trajnostnega razvoja, na koncu pa bom na reševanje problematike pogledala tudi globalno in se vprašala, kaj nam takšna analiza lahko pove o mednarodnem obravnavanju pravic žensk kot človekovih pravic.

* Študentka tretjega letnika Pravne fakultete Univerze v Ljubljani.

2. Kaj sta trajnostni razvoj in enakost spolov ter kako sta povezana?

Države članice Organizacije združenih narodov (v nadaljevanju: OZN) so se leta 2015 zavezale k izpolnitvi 17 ciljev trajnostnega razvoja v okviru Agende 2030. Trajnostni razvoj, ki je eden izmed temeljnih stebrov OZN, je koncept, ki pomeni »zadovoljiti trenutne potrebe, ne da bi pri tem ogrožali zadovoljevanje potreb prihodnjih generacij«.¹ V okviru Agende naj bi globalno dosegli ta koncept trajnostnega razvoja, zato so se države zavezale izpolniti začrtane cilje do leta 2030 in do takrat o svojem napredku vsaj trikrat poročati OZN (Slovenija je leta 2020 predstavila že svoje drugo poročilo).²

Cilji trajnostnega razvoja, začrtani v okviru Agende 2030, vsebujejo 17 konkretnih ciljev za razvoj in 169 podciljev ter obsegajo široka področja, kot so odprava lakote in revščine, čista energija, podnebni ukrepi, močne institucije, zmanjšanje neenakosti, ipd.³ Enakost spolov je globoko presečna tema in je zato poleg 5. cilja trajnostnega razvoja zajeta tudi pri številnih podciljih drugih področij, kot na primer pri odpravi revščine, kakovostni izobrazbi, dostojnem delu in gospodarski rasti.⁴ Kazalniki, ki jih uporabljamo za oceno stanja enakosti spolov, obravnavajo štiri kategorije: plačno vrzel med spoloma, vrzel stopnje delovne aktivnosti po spolu, delež sedežev, ki jih v nacionalnem parlamentu zasedajo ženske, in delež žensk na vodstvenih položajih.⁵

Pomembno je izpostaviti, da izraz enakost spolov »združuje tako pravno-formalno enakost kot enakost, ki se nanaša na dejanske situacije v vsakdanjem življenju«.⁶ Besede »gender equality« se v slovenščino namreč ne prevaja kot enakopravnost, ki je preozek pojem, ampak bolj natančno kot enake možnosti in priložnosti moških in žensk v družbi. V nadaljevanju bom pogledala, zakaj je enakost spolov ena izmed ključnih predpostavk za doseganje trajnostnega razvoja.

OZN opredeljuje enakost spolov kot nujen predpogoj za mirno, uspešno in tra-

1 Butlin, Our Common Future by World Commission on Environment and Development (1987), str. 43.

2 Organizacija Združenih narodov, Agenda za trajnostni razvoj do leta 2030 (2015), str. 27-28.

3 Prav tam, str. 2.

4 Prav tam.

5 Statistični urad RS, Kazalniki SDG, URL: <https://www.stat.si/Pages/cilji/cilj-5.-dose%c4%8di-enakost-spolov-ter-krepiti-vlogo-vseh-%c5%beensk-in-deklic>.

6 Ministstvo za delo, družino in enake možnosti, Enake možnosti, URL: <https://www.gov.si/podrocja/drzava-in-druzba/clovekove-pravice-in-enake-moznosti/enake-moznosti/>.

jnostno prihodnost.⁷ Ženske, ki predstavljajo malo več kot polovico svetovnega prebivalstva, namreč zaradi trenutnih neenakost pustijo manjši ekološki odtis, kar je v veliki meri možno pripisati dejstvu, da so revnejše od moških, kljub temu pa vseeno investirajo več sredstev in časa v svojo družino oz. bližnje.⁸

V tej primerjavi se je treba izogniti poenostavljenemu sklepu, da bi se zaradi enakosti spolov poslabšal potencial družbe kot celote za trajnostni razvoj, ker bi vsi prebivalci začeli puščati (med drugim) večji ekološki odtis. Vsak cilj, posebej pa cilj enakosti spolov, ni izoliran koncept, ampak del celotne Agende 2030. To pomeni, da bi z odpravo ovir za participacijo žensk v družbi in z dosego njihove reprezentativne zastopanosti pridobili neizkoriščene ideje in potencial na različnih področjih, kar bi pripomoglo k razvoju.⁹ K trajnostnem razvoju pa bi prispevala tudi uravnotežena participacija moških na področjih, kjer so ženske danes nadpovprečno zastopane ali obremenjene (kot na primer pri neplačanem skrbstvenem delu in aktivnem starševstvu), saj enakosti spolov ni mogoče razložiti le s spremembo položaja žensk glede na statičen položaj moških.

Torej, za dosego 5. cilja trajnostnega razvoja je treba razmerje moči in vlog v družbi uravnotežiti z opustitvijo stereotipov in drugih ovir, ki posameznika usmerjajo na določen položaj v družbi le na podlagi spola. Zagotavljanje enakih možnosti med spoloma in priložnosti ter vključenost žensk v odločanje tako v socialni, ekonomski in okoljski komponenti bo torej prispevalo k oblikovanju trajnostne prihodnosti za vse, saj jo bo oblikoval in vzdrževal reprezentativni kolektiv.

Od sprejetja Agende 2030 v letu 2015 in s tem tudi od zaveze vseh držav članic OZN se je situacija glede neenakega položaja žensk v družbi izboljšala.¹⁰ Na žalost pa ob začetku desetletja ukrepanja (tj. v letu 2021) ni opaziti samozavestnih napovedi o dokončni izpolnitvi ambicioznih 17 ciljev do 2030.

Slovenska zakonodaja na splošno ni problematična z vidika enakosti spolov, saj je

7 Organizacija Združenih narodov, Goal 5: Achieve gender equality and empower all women and girls, URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/>.

8 Johnsson-Latham, A study on gender equality as a prerequisite for sustainable development (2007), str. 13- 15.

9 UN Women, Women and the Sustainable Development Goals (SDGs), URL: <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/women-and-the-sdgs>.

10 UN Women, Snapshot, URL: <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/gender-equality-womens-rights-in-review-key-facts-and-figures-en.pdf?la=en&vs=935>.

enakopravnost zagotovljena že v 14. členu Ustave Republike Slovenije. Kljub temu v praksi prihaja do jasnih neenakosti, ki imajo velik vpliv na družbeno življenje in specifično na položaj žensk v njem. Glede na podatke, ki jih je predstavil Inštitut za proučevanje enakosti spolov (IPES), je v slovenski družbi še veliko ovir pri doseganju enakih možnosti. Ovire se začnejo v zasebnem življenju, kjer slovenski moški neplačanemu delu dnevno namenijo 166 minut, temu istemu delu pa slovenske ženske namenijo 286 minut dnevno, ter pri minutah, namenjenih za uživanje prostega časa, kjer prednjačijo moški, ki dnevno temu namenijo 337 minut, medtem ko imajo ženske za prosti čas 283 minut časa na dan.¹¹ K neenakosti med spoloma prispeva tudi nasilje nad ženskami, saj je od dopolnjenega 15. leta starosti več kot vsaka druga ženska v Sloveniji (56,6 %) doživela vsaj eno izmed oblik nasilja.¹² Problematika se pojavlja tudi na trgu dela, kjer so ženske v Sloveniji povprečno 8 % manj plačane kot moški, Slovenija je tudi edina država v EU, ki v zadnjih letih beleži porast plačne vrzeli med spoloma.¹³ Neenake možnosti se zrcalijo tudi v zastopanosti žensk na odločevalnih funkcijah. V parlamentu se je odstotek poslank zmanjšal iz cca 34 %¹⁴ na 26,6 %, delež žensk na vodilnih položajih v gospodarstvu pa znaša le 27 %.¹⁵

Na podlagi navedenih podatkov lahko zaključimo, da neenakosti v družbi med moškimi in ženskami obstajajo in da neenakosti zapostavljajo položaj žensk v družbi – nesorazmerno breme opravil doma prispeva k manjšemu razpoložljivemu času, to pa posledično vpliva na usmeritev kariere, kar se zrcali v (pod)povprečnih plačah žensk in jih kumulativno postavlja v bolj odvisen in ranljiv položaj v družbi. Negativen vpliv nasilja nad ženskami verjetno ne potrebuje utemeljitve.

3. Poročilo Slovenije o doseganju cilja enakosti spolov

Kot omenjeno zgoraj, je Slovenija letos že drugič predstavila svoje poročilo o doseganju ciljev trajnostnega razvoja in v njem opredelila napredek ter ovire na vsakem

11 OECD, Balancing paid work, unpaid work and leisure, URL: <http://www.oecd.org/gender/data/balancingpaidworkunpaidworkandleisure.htm>.

12 Leskošek, Urek, Završek, Poročilo o nacionalni raziskavi o nasilju v zasebni sferi in v partnerskih odnosih, URL: https://Skei.Si/Uploads/Skei2/Public/_Custom/Splosnipodatki.Pdf, str. 8.

13 Gregorčič in drugi, Plačna vrzel in neenakosti spolov v Sloveniji (2020), str. 4.

14 Državni zbor RS, Kakšen je delež poslank po posameznih mandatnih obdobjih?, URL: <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/mediji/vprasanjaNovinarjev/vprasanjeNovinarjaInOdgovorNanj/cc2be898-51f4-4028-aec0-e5c3436cafa8>.

15 Eurostat, News Release, URL: https://ec.europa.eu/eurostat/documents/portlet_file_entry/2995521/3-06032020-AP-EN.pdf/763901be-81b7-ecd6-534e-8a2b83e82934.

področju.¹⁶ Na področju enakosti spolov je izpostavila, da je Slovenija uvrščena visoko na Indeksu enakosti spolov (ki ga spremlja Evropski inštitut za enakost spolov), in sicer na 11. mesto med državami EU. Nadalje poročilo izpostavlja stereotipe proti moškim zaradi njihove nizke zastopanosti v skrbstvenih poklicih in (ne) koriščenja starševskega dopusta.

Poročilo kot napredek omeni, da je Slovenija najbolj napredovala pri izboljšanju zastopanosti žensk v političnem odločanju, kar pripisuje spremembi zakonodaje, ki uvaja spolne kvote: 35 % za kandidatne liste na nacionalnih parlamentarnih volitvah in 40 % spolne kvote na lokalnih volitvah. Podatek je izpostavljen kot napredek, čeprav, kot sem izpostavila na začetku, se je odstotek poslank v zadnjih letih zmanjšal. Navaja tudi, da se je delež žensk na vodilnih mestih v gospodarstvu povečal, a ta še vedno znaša le 26,6 %.¹⁷

V poročilu so izpostavljene obstoječe neenakosti, ki se kažejo v tem, da ženske kljub višji povprečni izobrazbi manj pogosto zasedajo ekonomska in politična odločevalska mesta ter so manj zastopane v poklicih prihodnosti, kot so poklici s področij tehnologije in umetne inteligence. Obenem izpostavlja, da so ženske s tretjo stopnjo izobrazbe v Sloveniji v slabšem položaju kot moški v isti situaciji na trgu dela. Poročilo opozarja, da kljub temu, da je diskriminacija na podlagi spola prepovedana, v praksi statistike nakazujejo, da so ženske pogosteje diskriminirane pri zaposlitvi in določitvi dela (npr. pri delitvi delovnih nalog, zadolžitev in odgovornosti).

Iz poročila tudi izhaja, da je slovenska plačna vrzel med spoloma z 8,7 % med nižjimi v Evropi, ter opozarja, da k visoki udeležbi žensk na trgu dela prispeva dober sistem javnega varstva za otroke. Ni pa omembe naraščanja plačne vrzeli. Poročilo izpostavlja problem neplačanega dela doma, ki je med moškimi in ženskami neenako razporejeno, saj večje breme nosijo ženske.

Poročilo izpostavlja nekaj jasnih problematik na področju enakosti spolov in napredkov v Sloveniji, a izpušča nekatere pomembne trende in podatke, predstavljene s strani inštitutov in nevladnih organizacij v začetku prispevka, ki bi lahko bolj celostno opredelili trenutno situacijo. Naknadno pa je problematično tudi poudarjanje »dobrih« statistik, ki so sicer vredne omembe, a v tem primeru tudi služijo

16 Vlada RS: Implementacija ciljev trajnostnega razvoja (2020), URL: https://slovenia2030.si/files/VNR2020_Slovenia-SI.pdf, str. 39-41.

17 Prav tam.

kot izgovor za neprioritiziranje tematike s poudarjanjem, da gre drugim državam še slabše. Cilj ni premagati druge države EU, temveč doseči enakost spolov v družbi, ki žal še ni realnost v nobeni državi na svetu.¹⁸

4. Trajnostni razvoj kot razlog za spodbujanje enakosti spolov

Na koncu moram nasloviti vprašanje, ki se mi zastavlja ob branju literature s področja enakosti spolov in trajnostnega razvoja. Ali je utemeljevanje cilja enakosti spolov preko njegovega pozitivnega vpliva na druge cilje iz Agende 2030, torej njegova neavtonomnost, prednost ali slabost za doseganje cilja enakosti spolov? V literaturi je namreč nešteto izpostavljeno, da *»zagotavljanje enakosti spolov ne pripomore le ženskam, temveč vpliva tudi na našo zmožnost doseganja drugih ciljev, kot so odprava revščine, lakote, zagotovitev zdravja in spodbujanje dobrega počutja,«*¹⁹ ali pa *»pomembno je razumevanje, da opolnomočenje žensk in njihovo sodelovanje na odločevalskih mestih pripomore tudi k obravnavanju ovir v razvoju.«*²⁰ Ali doseganje enakosti spolov z namenom zagotavljanja človekovih pravic ni dovolj?

Po eni strani je razumljivo, da je treba odločevalcem preprosto predstaviti, zakaj naj se zavzemajo za določen napredek in kakšen vpliv bo tak napredek imel na njihove neposredne interese.²¹ Vendar je ta vidik problematičen z vidika človekovih pravic. Kljub temu, da je mednarodna skupnost na Svetovni konferenci o položaju žensk leta 1995 v Pekingu priznala, da so pravice žensk človekove pravice (*»women's rights are human rights«*), je razvidno, da ta všečna fraza še ni prišla v miselnost mednarodnih voditeljev. Zagotavljanje človekovih pravic se namreč ne utemeljuje s tem, da se bodo njihovi učinki pozitivno odražali na ekonomskih in okoljskih kazalnikih. Primarni razlog bi moral biti v tem, da smo prišli do konsenza o minimalnem standardu, ki mora biti zagotovljen vsakemu človeku. Pogosto se v debatah o enakosti spolov zdi, da potrebujemo druge pozitivne vplive za legitimacijo cilja, s čimer se izkazuje neprijetna misel, da zagotavljanje človekovih pravic ni zadosten razlog za izenačenje možnosti in priložnosti na tem področju.

18 IISD, Global Index Finds No Country is Gender Equal, URL: <https://sdg.iisd.org/news/global-index-finds-no-country-is-gender-equal/>.

19 Seguino, Financing for gender equality in the context of the SDGs, URL: <http://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2016/financing-forgender-equality-in-the-context-of-the-sdgs.pdf?la=en&vs=5648>, str. 4.

20 Barquilla González, Vključevanje spola v cilje trajnostnega razvoja (2019), str. 22.

21 Prav tam, str. 11.

5. Zaključno

Socialna komponenta trajnostnega razvoja je pogosto zanemarjena, ker se trajnostni razvoj v splošni javnosti navadno povezuje zgolj z okoljsko problematiko. Vendar pa so vse tri komponente trajnostnega razvoja ključne in nujno potrebne ter zato tudi vključene v Agendo 2030 OZN. Področjem, kot je neenakost med spoloma in še kakšne druge družbene neenakosti, je treba posvetiti posebno pozornost zaradi zakoreninjenosti v tradiciji in podzavesti ljudi. Pozitivni trendi opolnomočenja žensk in deklic se, čeprav počasneje, kot smo predvideli v agendi, uresničujejo in s tem tudi pozitivne posledice (dober primer so na primer zgodbe o uspehu svetovnih voditeljic pri obvladovanju pandemije COVID-19²²). Vseeno pa moramo, po mojem mnenju, imeti v mislih, da je primarni in temeljni razlog za ukrepe spodbujanja enakosti spolov, kljub mnogim drugim pozitivnim eksterjalijam na ekonomskem in okoljskem področju, še vedno zagotavljanje človekovih pravic.

Seznam literature

Barquilla González, Rocío: Vključevanje spola v cilje trajnostnega razvoja, v: Magistrsko delo Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 2019.

Butlin, John: Our Common Future by World Commission on Environment and Development, Oxford University Press, London 1987.

Državni zbor RS: Kakšen je delež poslank po posameznih mandatnih obdobjih?, URL: <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/mediji/vprasanjaNovinarjev/vprasanjeNovinarjaInOdgovorNanj/cc2be898-51f4-4028-aec0-e5c3436cafa8> (23. januar 2021).

Ministrstvo za delo, družino in enake možnosti: Enake možnosti, URL: <https://www.gov.si/podrocja/drzava-in-druzba/clovekove-pravice-in-enake-moznosti/enake-moznosti/> (23. januar 2021).

Eurostat: News Release, URL: https://ec.europa.eu/eurostat/documents/portlet_file_entry/2995521/3-06032020-AP-EN.pdf/763901be-81b7-ecd6-534e-8a2b83e82934 (21. januar 2021).

IISD: Global Index Finds No Country is Gender Equal, URL: <https://sdg.iisd.org/news/global-index-finds-no-country-is-gender-equal/> (23. januar 2021).

Gregorčič, Marta in drugi: Plačna vrzel in neenakosti spolov v Sloveniji, v: UMAR: Kratke analize, URL: https://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/kratke_analize/2020_10_Placna_vrzel_Gregorcic/Placna_vrzel_in_neenakosti_spolov_v_Sloveniji.pdf (10. januar 2021).

Henley, Jon: Female-led countries handled coronavirus better, study suggests, URL: <https://www.theguardian.com/world/2020/aug/18/female-led-countries-handled-coronavirus-better-study-jacin-da-ardern-angela-merkel>

22 Henley, Female-led countries handled coronavirus better, study suggests, URL: <https://www.theguardian.com/world/2020/aug/18/female-led-countries-handled-coronavirus-better-study-jacin-da-ardern-angela-merkel>

da-ardern-angela-merkel (10. januar 2021).

Johnsson-Latham, Gerd: A study on gender equality as a prerequisite for sustainable development, v: Report to the Environment Advisory Council, (2007).

Leskošek, Vesna; Urek, Mojca; Zaviršek, Darja: Poročilo o nacionalni raziskavi o nasilju v zasebni sferi in v partnerskih odnosih, URL: https://Skei.Si/Uploads/Skei2/Public/_Custom/Splosnipodatki.Pdf (10. januar 2021).

OECD: Balancing paid work, unpaid work and leisure, URL: <http://www.oecd.org/gender/data/balancingpaidworkunpaidworkandleisure.htm> (23. januar 2021).

Organizacija Združenih narodov: Spremenimo svet: Agenda za trajnostni razvoj do leta 2030, New York (25-27. September 2015), URL: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZZ/Dokumenti/multilateral/razvojno-sodelovanje/publikacije/Agenda_za_trajnostni_razvoj_2030.pdf (10. januar 2021).

Organizacija Združenih narodov: Goal 5: Achieve gender equality and empower all women and girls, URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/> (20. januar 2021).

Seguino, Stephanie: Financing for gender equality in the context of the SDGs, Discussion paper for the UN Women Expert Group Meeting, URL: <http://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2016/financing-forgender-equality-in-the-context-of-the-sdgs.pdf?la=en&vs=5648> (10. januar 2021).

Statistični urad Republike Slovenije: Kazalniki SDG: Cilj 5. Doseči enakost spolov ter krepi vlogo vseh žensk in deklic, URL: <https://www.stat.si/Pages/cilji/cilj-5.-doseci-enakost-spolov-ter-krepiti-vlogo-vseh-%c5%beensk-in-deklic> (10. januar 2021).

UN Women: Snapshot, URL: <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/gender-equality-womens-rights-in-review-key-facts-and-figures-en.pdf?la=en&vs=935> (20. januar 2021).

UN Women: Women and the Sustainable Development Goals (SDGs) URL: <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/women-and-the-sdgs> (20. januar 2021).

Vlada Republike Slovenije: Implementacija ciljev trajnostnega razvoja: Drugi prostovoljni nacionalni pregled Slovenija (2020), URL: https://slovenia2030.si/files/VNR2020_Slovenia-SI.pdf (23. januar 2021).

Tina Brkopec in Jan Strajnar*

Problematika okoljsko razseljenih oseb v luči trajnostnega razvoja

Problematika okoljsko razseljenih oseb je odraz podnebnih sprememb, ki jih je zakrivil človek s svojimi posegi v okolje. V prispevku se avtorja ukvarjata s problematiko okoljsko razseljenih oseb, odgovornostjo držav za podnebne spremembe in rešitvami problematike okoljsko razseljenih oseb. Razpravljata tudi o možni mednarodnopравни podlagi ter na kratko povzameta tudi Pariški sporazum in druge poizkuse Organizacije Združenih narodov pri naslavljanju problematike podnebnih sprememb ter uvrstita to problematiko v diskurz o trajnostnem razvoju.

Ključne besede: trajnostni razvoj, mednarodno pravo, migracije, pravo varstva okolja

1. Uvod

Problematika okoljsko razseljenih oseb v zadnjem času postaja vse bolj pereča tema, ki bo v naslednjih nekaj letih postala le še aktualnejša. Okoljsko razseljene osebe so posamezniki ali skupine, ki so bili primorani zapustiti svoje prebivališče zaradi (nenadne ali trajajoče) naravne katastrofe, zaradi katere je njihovo življenje postalo nevzdržno. Kdo je kriv za take katastrofe in kako se z njimi spopadamo? Ali je potrebno urediti nov sistem obravnave okoljsko razseljenih oseb? Kdaj je potrebno ukrepati? Ali bi morale države, ki proizvedejo največ emisij CO₂ (na primer Kitajska, Severna Amerika, Savdska Arabija in evropske države) prevzeti večjo odgovornost za podnebne spremembe in okoljsko preseljene osebe?¹

Okoljsko pravo, podnebne spremembe in okoljske migracije so tematike, ki so tesno povezane s trajnostnim razvojem. Združeni narodi v okviru trajnostnega razvoja pišejo o 17 ciljih, med drugim so to odprava revščine in lakote, kvalitetna izobrazba, čista voda, odgovorno potrošništvo in produkcija dobrin, podnebne aktivnost.

* Študenta četrtega letnika Pravne fakultete Univerze v Ljubljani.

1 Ritchie, Roser, CO₂ emissions, URL: <https://ourworldindata.org/co2-emissions>.

Cilji stremijo k boljši okoljski politiki in so povezani s pravom varstva okolja,² ena izmed interpretacij teh ciljev dovoljuje tudi zaščito okoljsko razseljenih oseb. Seveda bi taka zaščita morala biti skrajna točka. V prvi vrsti je potrebno poskrbeti za dostojno življenje in enake možnosti za vse prebivalce sveta.

2. Trajnostni razvoj

Trajnostni razvoj je besedna zveza, ki je v času svojega obstoja doživela različne uporabe in definicije. Definicija te je odvisna od znanja uporabnika izraza in konteksta, v katerem je bila uporabljena. V mednarodno okolje je trajnostni razvoj prodril v poznih osemdesetih letih prejšnjega stoletja. V ospredje diskurza pa je prišel na Konferenci Združenih narodov o okolju in razvoju.³ Trenutno najbolj razširjena definicija je bila podana s strani komisije Gro Harlem Brundtland, ki pravi, da je trajnostni razvoj zagotavljanje zadovoljevanja sedanjih potreb, ne da bi to ogrozilo sposobnosti prihodnjih generacij, da zadovoljujejo svoje potrebe.⁴

Trajnostni razvoj, kot ga mednarodno okolje pojmuje danes, je šibek in neefektiven, saj skuša reševati probleme, brez da bi naslovil prave akterje ter brez posega v ekonomsko rast in izkoriščanje.⁵

3. So države neposredno odgovorne za podnebne spremembe?

Raziskovalca Byravan in Rajan⁶ prepoznata pravičnost v tem, da države, ki so največ prispevale h globalnemu segrevanju tudi nosijo večje breme, kar se tiče posledic, saj so namreč najbolj okoljsko prizadete države ravno tiste, ki imajo najmanj sredstev za spopadanje s posledicami podnebnih sprememb. Ne le, da se morajo soočiti z bolj pogostimi poplavami in sušami, trpijo tudi zaradi lakote, bolezni, inflacije, izgube zaslužka ter drugimi posledicami podnebnih sprememb. Byravan in Rajan se zavzemata za višjo stopnjo ponotranjanja posledic podnebnih sprememb s

2 UN Department of Economic and Social Affairs, Sustainable Development: The 17 Goals, URL: <https://sdgs.un.org/goals>.

3 Jordan, Volk v ovčji preobleki: ekološka modernizacija in trajnostni razvoj (2019), str. 37.

4 Jarvie, Brundtland Report, URL: <https://www.britannica.com/topic/Brundtland-Report>.

5 Jordan, Volk v ovčji preobleki: ekološka modernizacija in trajnostni razvoj (2019), str. 37-41.

6 Sujatha Byravan je raziskovalka, ki se že več let ukvarja s trajnostnim razvojem. Trenutno dela v kraju Chennai, Indija, kjer raziskuje prilagajanje podnebnim spremembam. Sudhir Cgella Rajan je profesor humanističnih in družbenih ved na Indijskem tehnološkem inštitutu v Madrasu, pred tem pa je vodil Program globalne politike in institucij na inštitutu Tellus v Bostonu, v: EIA, Biographies, URL: <https://www.ethicsandinternationalaffairs.org/bios/sujatha-byravan/>.

strani premožnejših držav. Med drugim predlagata predvsem dopolnitve obstoječih konvencij Združenih narodov (konkretnije Okvirna konvencija Združenih narodov o podnebnih spremembah) ali pa (le) regionalnih konvencij, saj so se te pogosto izkazale za učinkovitejše sredstvo.⁷ V okviru teh konvencij naj bi se določilo, da bi ljudje, ki živijo na najbolj ogroženih območjih, imeli zgodnjo možnost preselitve v druge države. Te bi okoljsko preseljene osebe sprejemale solidarno in sorazmerno. S tem bi se lahko vzpostavil kontroliran migracijski tok, ki bi bil vnaprej predviden in postopen.⁸

Čeprav se sistem, po katerem nosijo države, ki so največ prispevale h globalnemu segrevanju, zdi pravičen, pa obstaja problem mednarodnopravne podlage. Mednarodno pogodbeno pravo od držav pogodbenic zahteva implementacijo programov izpustov toplogrednih plinov, preprečevanje, zmanjšanje ali nadzorovanje onesnaževanje zraka in morja ter ohranjanje biotske raznovrstnosti. Te zahteve so zapisane tudi v Pariškem sporazumu. Kljub temu se porajajo vprašanja o odgovornosti držav za okoljske spremembe, ne le za bodoče ukrepanje, temveč tudi za neposredno pomoč žrtvam akutnih dogodkov, vzročno povezanih s podnebnimi spremembami.⁹

Splošno pravno načelo preprečevanja, ki je del običajnega mednarodnega prava, državam nalaga obveznost nepovzročanja škode drugim državam. Meddržavno sodišče je to obveznost priznalo le v okviru mednarodnega okoljskega prava.¹⁰ Države so dolžne uporabiti vsa sredstva, ki jih imajo na voljo, da preprečijo ravnanja na svojem ozemlju, ki povzročajo znatno okoljsko škodo drugi državi.¹¹ V okoljskem pravu se to načelo odraža v tem, da naj se države vzdržijo uporabe svojega ozemlja na način, ki bi povzročal okoljsko škodo preko njenih meja.¹² Kljub temu načelu je težko vzpostaviti vzročno zvezo med državami in povzročenimi podnebnimi spremembami, saj pravila okoljskega prava, ki prepovedujejo izpuste nad določenimi merami, niso obstajala v času, ko so le-ti nastali. Takratno onesnaževanje okolja torej ni bilo protipravno. Osebe, ki bi tožile države zaradi

7 Byravan, Rajan, Sea level rise and climate change exiles, URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0096340215571904>.

8 McAdam, Climate Change, Forced Migration and International Law (2012), str. 97.

9 Prav tam, str. 90.

10 ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf>, točka 29, str. 242.

11 Kranjc, Mednarodnopravno upravičenje države do odškodnine za stroške sprejema migrantov (2018), str. 55.

12 McAdam, Climate Change, Forced Migration and International Law (2012), str. 91.

posledic okoljske škode, bi imele velike težave z dokazljivostjo. Težko je dokazati tako predvidljivost posledic v času nastanka škode, kot tudi neposredno vzročno zvezo med dejanji držav in podnebnimi posledicami. To je težko dokazno breme za posameznika, saj mora dokazati neposreden ali specifičen odnos za vzpostavitev dolžne skrbnosti države. Ko je dolžna skrbnost enkrat prepoznana, je težko dokazati, da je bila kršena. Sodišče, ki bi tak primer presoјalo, bi moralo odločiti, ali je bila škoda razumno predvidljiva. Seveda je potrebno vzeti v obzir tudi dejstvo, da je znanost šele relativno pred kratkim potrdila tveganje, ki ga predstavljajo ogljikove emisije. Kljub naštetemu bi moral standard poznavanja morebitnih škodljivih posledic naraščati.¹³

Mednarodno pravo do nedavnega ni vsebovalo nobenih predpisov, ki bi prepovedovali pretirane emisije ogljika. Meddržavno sodišče sicer namiguje, da imajo države dolžnost, da preprečijo in nadzorujejo tveganja, kadar obstaja nevarnost dejanske in resne škode, za katero je verjetno, da bi se ponovila, oziroma je verjetno, da obstaja znana nevarnost za druge države. Tudi, če uspemo predvidljivost vzpostaviti, ostaja nejasno, kaj naj bi morale države predvideti – splošne posledice ali naravo škode, ki bi potencialno lahko nastala. Ali je dovolj predvidevanje nastanka podnebnih sprememb, ali se kot posledica šteje preseljevanje skupnosti z nekih ozemelj. Vprašanje, ki se poraja, je tudi, ali mora pri več odgovornih državah, škodo povrniti zgolj ena ali vse. Pri tem se moramo vprašati, do kod bi sploh segala odškodninska odgovornost države. Bi ta odgovaljala zgolj za lastne emisije ali za skupek emisij? Nekatera področja mednarodnega prava vsebujejo še druge omejitve. V sistemih mednarodnega prava človekovih pravic in mednarodnega migracijskega prava so države dolžne posameznikom nuditi pomoč, če se ti nahajajo na njihovem ozemlju ali se znajdejo pod njihovo pristojnostjo. Kakšne pa so direktne dolžnosti do bolj oddaljenih posameznikov?¹⁴ Vsa ta teoretična vprašanja bi se morala naslavlјati v konkretnih primerih, oziroma bi morala biti naslovlјena s konkretno mednarodno konvencijo.

4. Varovanje okolja ali spodbujanje migracij? Ali obstaja izbira?

Ali je vzpostavitev mednarodne konvencije o podnebno razseljenih osebah možna? Pri diskusiji o obstoju take konvencije naletimo na več problematik, ki jih je potrebno vzeti v obzir. Na prvem mestu bi lahko izpostavili problem, da bi taka

¹³ Prav tam, str. 94.

¹⁴ Prav tam, str. 95.

mednarodna pogodba lahko privilegirala okoljsko razseljene osebe pred tistimi, ki bežijo pred revščino ali drugimi prisilnimi okoliščinami (npr. klasični konvencijski begunci). Problem bi nastal že prej, pri sami definiciji, saj ne bi vedeli, koga naj zajame definicija okoljsko razseljene osebe in koga ne.¹⁵

Podobno, kot že omenjeno v uvodu, Mednarodna organizacija za migracije okoljske migrante opredeljuje kot *»osebe ali skupine oseb, ki so zaradi nenadnih sprememb v okolju ali sprememb v teku, ki nepovratno vplivajo na njihova življenja ali življenjske pogoje, primorani zapustiti svoje domove ali se tako odločijo, bodisi začasno ali trajno in se preselijo znotraj svoje države ali v tujino.«*¹⁶ Četudi definicijo imamo, bi naleteli na probleme pri uporabi te ali drugih definicij, oziroma pri razmerju med definicijo okoljsko razseljene osebe in konvencijskih beguncev. Mednarodna pogodba bi tako morala nasloviti te težave.

Kljub neobstoju tovrstne mednarodne pogodbe ne moremo pričakovati, da bi njena ratifikacija prinesla pozitivne spremembe. Sprva je potrebno pogledati v lokalno okolje, saj bi bilo potrebno implementirati neposredne, takojšnje alternative, ki bi ljudi razseljevale znotraj države, šele nato navzven.¹⁷ Osredotočanje na mednarodno pogodbo o okoljsko razseljenih osebah bi hkrati pomenilo odvrčanje pozornosti od blaženja podnebnih sprememb. Četudi bi se taka pogodba sprejela, slabe socialno-ekonomske okoliščine ljudem preprečujejo, da bi se izseljevali iz držav izvora. Prav tako jim to preprečujejo nezdržljivi politični interesi ciljnih in izvornih držav.¹⁸ Takšno mišljenje odsevajo vlade držav, kot sta Tuvalu in Mikronezija, ki se upirajo možnosti množičnega preseljevanja po mednarodnem pravu, saj v slednjem ne vidijo trajnostne rešitve. Po njihovem bi tovrstna politika vodila v množično preseljevanje, ki ne bi zmanjšalo ogljikovih izpustov ter tako ne bi naslavljalno glavnega problema podnebnih sprememb.¹⁹

Skupno stališče takih držav je, da bi raje videli mednarodni okvir, ki priznava moralno (če že ne pravno) odgovornost za okoljsko razseljene osebe in nudi pomoč skozi kombinacijo financiranja prilagajanja, prevzemanja obveznosti in humani-

15 Ali bi morda okoljsko razseljene osebe vključili v definicijo konvencijskega begunca ter s tem pridobili šesti konvencijski razlog?

16 Bevk in drugi, Pravna zaščita okoljsko razseljenih oseb, URL: <http://www.pf.uni-lj.si/media/studija.projekta.pdf>, str. 3.

17 McAdam, *Climate Change, Forced Migration and International Law* (2012), str. 187-189.

18 Prav tam, str. 197.

19 Prav tam, str. 200.

tarne pomoči. Večina držav bi se izognila zahtevnemu priznavanju odgovornosti, ki je zaman in neproduktivno. Namesto tega bi raje videli splošen okvir, ki priznava realnost gibanja, povezanega s podnebnimi spremembami, se zavezali, da bodo financirali prilagoditve, ki bi omogočile odzive na kraju samem, in se načelno zavezali, da bodo olajšali gibanje s pomočjo migracijskih programov in odzivanjem na spontano gibanje okoljsko razseljenih oseb, ki je neizogibno.²⁰ To problematiko naslavlja organi Združenih narodov s svojimi konvencijami ter sporazumi.

5. Pariški sporazum

Močan korak v pravo smer na področju trajnostnega razvoja in področju pravje naredil Pariški oziroma t.i. podnebni sporazum, ki je nastal v sklopu Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja (v nadaljevanju: UNFCCC). Pariški sporazum je nastal leta 2015 med pogodbenicami UNFCCC in zavezuje države k okrepitvi globalnega odziva na nevarnost, in sicer v kontekstu trajnostnega razvoja in prizadevanj za odpravo revščine.²¹

Pariški sporazum in Kjotski protokol ter Konvencija, na kateri temeljita, vzpostavljajo domnevo, da imajo t.i. razvite države pogodbenice vodilno vlogo, nanašajočo se na zmanjšanje emisij. Pogodbenice v razvoju pa bi se morale truditi za blaženje podnebnih sprememb. Konvencija tako predvidi višjo stopnjo odgovornosti razvitih držav. Pariški sporazum tudi izrecno poudarja spoštovanje človekovih pravic v oteženih situacijah in poziva države podpisnice, da spoštujejo pravice podnebno razseljenih oseb. Predvideva se večja odgovornost razvitih držav za preprečevanje škode, ki nastane zaradi podnebnih sprememb, vendar ne na podlagi odgovornosti posamičnih držav. Tako se je vzpostavil Varšavski mednarodni mehanizem za reševanje vprašanj izgube ali škode, povzročene zaradi spremembe podnebja.²²

Varšavski mednarodni mehanizem je bil vzpostavljen za naslednje funkcije: povečevanje znanja in razumevanja upravljanja tveganj v zvezi z odpravo izgube ali škode kot posledic podnebnih sprememb; izboljšanje dialoga, koordinacije, koherence in sinergije med relevantnimi subjekti; povečanje ukrepanja in podpore, vkl-

²⁰ Prav tam, str. 201.

²¹ Pariški sporazum.

²² UNFCCC, Warsaw International Mechanism for Loss and Damage associated with Climate Change Impacts (WIM), URL: <https://unfccc.int/topics/adaptation-and-resilience/workstreams/loss-and-damage-ld/warsaw-international-mechanism-for-loss-and-damage-associated-with-climate-change-impacts-wim#eq-3>.

jučno s finančno, tehnološko in podporo v obliki zagotavljanja kapacitet, s katerimi se odpravlja posledice izgub in škode, zaradi akutnih dogodkov, katerih vzrok so podnebne spremembe.²³

V njegovem sklopu (Varšavskega mednarodnega mehanizma) se je vzpostavila delovna skupina za prisilno preseljene osebe (Task Force on Displacement, v nadaljevanju Delovna skupina), ki spremlja migracije kot posledico globalnega segrevanja in posledično s tem deluje na (nacionalnem in internacionalnem) normativnem področju zbiranja in pregledovanja podatkov, povezovanja ter obdelovanja.²⁴

Delovna skupina je v svojem poročilu iz leta 2018 posebno poglavje namenila predpisom in procesom na področju mednarodnega prava v zvezi s človeško mobilnostjo in podnebnimi spremembami. Kot odličen nezavezujoč dokument izpostavlja predvsem Svetovni dogovor za varno, organizirano in redno migracijo, saj ta na več mestih izpostavlja problematiko podnebnih migracij; tudi končni osnutek Svetovnega dogovora o beguncih vsebuje navezave na podnebno dislocirane osebe. Vendar pa še vedno obstaja problematika pomanjkanja kogentnega prava, ki bi podnebno dislociranim osebam dovoljevala uvrstitev med osebe s priznanimi azilnimi statusi, oziroma podobno ureditev.²⁵

6. Zaključek

Pravo podnebnih sprememb in pravo okoljsko razseljenih oseb potrebujeata nadaljnji razvoj, saj še zdaleč nismo dosegli nivoja zaščite sveta in ljudi, ki bi bila potrebna za zadoščanje definiciji trajnostnega razvoja. Potrebno je predrugačiti naše navade ter skozi bolj ali manj zavezujoče predpise vzpostaviti sistem, v katerem bodo lahko vsi prebivalci sveta uresničevali svoje potrebe brez grožnje za zdravje našega planeta.

Okoljsko razseljene osebe ne želijo zapuščati svojih držav izvora, v slednjem vid-

23 UNFCCC, Report of the Conference of the Parties on its nineteenth session, held in Warsaw from 11 to 23 November 2013; add. Part two: Action taken by the Conference of the Parties at its nineteenth session, URL: <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/docs/2013/cop19/eng/10a03.pdf>, str. 6-9.

24 UNFCCC, Task Force on Displacement, URL: <https://unfccc.int/wim-excom/sub-groups/TF-D#eq-2>.

25 Task Force on Displacement, Report of the Task Force on Displacement, URL: https://environmentalmigration.iom.int/sites/default/files/2018_TFD_report_16_Sep_FINAL-unedited.pdf, str. 20-25.

ijo le skrajno silo.²⁶ Trajnostni razvoj prava na področju podnebnih sprememb in migracij mora težiti k sprejemanju sporazumov, mednarodnih pogodb in orodij, s katerimi nam bo omogočeno spopadanje s posledicami globalnega segrevanja in neizbežnimi migracijami okoljsko razseljenih oseb. Pomemben premik na tem področju je v zadnjem času naredil Odbor za človekove pravice v primeru Ioane Teitiota, državljana pacifiške države Kiribati.²⁷ V primeru zoper novozelandsko vlado je navajal podnebne spremembe kot primarni razlog za pridobitev azila. Čeprav je odbor odločil, da deportacija Teitiote ni bila nezakonita, je istočasno priznal, da podnebne spremembe predstavljajo resno in neposredno nevarnost pravici do življenja, zaradi česar jih je potrebno vzeti v obzir pri presoji primerov prosilcev za azil. S tem je bil nedvomno postavljen izjemno pomemben precedens na področju prava človekovih pravic, še posebej na področju okoljsko razseljenih oseb.²⁸

Meniva, da trenutno pravo, ki obravnava podnebne spremembe in okoljsko razseljene osebe, ne prinaša niti moralnega zadoščenja, niti konkretnih rezultatov. Možnih rešitev je mnogo, primanjkuje le prave volje.

Seznam literature

Amnesty International: UN landmark case for people displaced by climate change, URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/01/un-landmark-case-for-people-displaced-by-climate-change/> (21. februar 2021).

Bevk, Matija in drugi: Pravna zaščita okoljsko razseljenih oseb, URL: <http://www.pf.uni-lj.si/media/studija.projekta.pdf> (21. februar 2021).

Byravan, Sujatha; Rajan, Sudhir Chella: Sea level rise and climate change exiles, URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0096340215571904> (21. februar 2021).

EIA: Biographies, URL: <https://www.ethicsandinternationalaffairs.org/bios/sujatha-byravan/> (21. februar 2021).

ICJ: Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf> (21. februar 2021).

Jarvie, Michelle E.: Brundtland Report, URL: <https://www.britannica.com/topic/Brundtland-Report> (21. februar 2021).

²⁶ McAdam, Climate Change, Forced Migration and International Law (2012), str. 200.

²⁷ UN, Historic UN Human Rights case opens door to climate change asylum claims (2020), URL: <https://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25482&LangID=E>.

²⁸ Amnesty International, UN landmark case for people displaced by climate change, URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/01/un-landmark-case-for-people-displaced-by-climate-change/>.

Jordan, Nejc: Volk v ovčji preobleki: ekološka modernizacija in trajnostni razvoj, v: Tribuna 60 (2019) 770, str. 37-41.

Kranjc, Marko: Mednarodnopravno upravičenje države do odškodnine za stroške sprejema migrantov, v: Zbornik znanstvenih razprav 78 (2018), str. 47-74.

McAdam, Jane: Climate Change, Forced Migration and International Law, Oxford University Press, Oxford 2012.

Ritchie, Hannah; Roser, Max: CO2 emissions, URL: <https://ourworldindata.org/co2-emissions> (21. februar 2021).

UN: Historic UN Human Rights case opens door to climate change asylum claims (2020), URL: <https://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25482&LangID=E> (21. februar 2021).

UN Department of Economic and Social Affairs: Sustainable Development: The 17 Goals, URL: <https://sdgs.un.org/goals> (21. februar 2021).

UNFCCC: Report of the Conference of the Parties on its nineteenth session, held in Warsaw from 11 to 23 November 2013; add. Part two: Action taken by the Conference of the Parties at its nineteenth session, URL: <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/docs/2013/cop19/eng/10a03.pdf> (21. februar 2021).

UNFCCC: Report of the Task Force on Displacement, URL: https://environmentalmigration.iom.int/sites/default/files/2018_TFD_report_16_Sep_FINAL-unedited.pdf (21. februar 2021).

UNFCCC: Task Force on Displacement, URL: <https://unfccc.int/wim-excom/sub-groups/TFD#eq-2> (21. februar 2021).

UNFCCC: Warsaw International Mechanism for Loss and Damage associated with Climate Change Impacts (WIM), URL: <https://unfccc.int/topics/adaptation-and-resilience/workstreams/loss-and-damage-ld/warsaw-international-mechanism-for-loss-and-damage-associated-with-climate-change-impacts-wim#eq-3> (21. februar 2021).

Elizabeta Korenčan*

Ekstrateritorialna veljava okoljevarstvenih ukrepov v mednarodni trgovini

Trajnostni razvoj je pogosto v nasprotju z interesi mednarodne trgovine. Pojav unilateralnih ekstrateritorialnih ukrepov, ki omejujejo mednarodno trgovino za ceno varovanja okolja, je rezultat tega trenja. V članku pregledujem pogoje za ekstrateritorialno veljavnost ukrepov ter odnos Svetovne trgovinske organizacije in Evropske unije do ekstrateritorialnosti.

Ključne besede: ekstrateritorialnost, trajnostni razvoj, Svetovna trgovinska organizacija, PPM

1. Trajnostni razvoj v mednarodni trgovini

Nacionalno sprejeti ukrepi za varovanje okolja in tranzicijo k trajnostnemu razvoju pogosto trčijo ob pravila mednarodne trgovine, saj v globaliziranem svetu te ukrepi vplivajo tudi na uvoznike in tuje subjekte na trgu, kar pa je proti pravilom Splošnega sporazuma o trgovini in tarifah (v nadaljevanju: GATT).¹ GATT predvideva enake trgovinske pogoje tako za domače kot za tuje subjekte na trgu in ne dopušča razlikovanja med tujimi subjekti, obstoječe izjeme pa so ozko definirane. Prav tako pravila mednarodnega prava prepovedujejo poseg v suverenost tuje države, kar je pogosto učinek nacionalnih zakonodaj za spodbujanje trajnostnega razvoja.

Mnoge mednarodne organizacije, med drugim Organizacija Združenih narodov in Svetovna trgovinska organizacija, sicer trdijo, da je razvoj mednarodne trgovine nujen za trajnostni razvoj, pri čemer se osredotočajo le na prvi steber – lajšanje revščine s pomočjo mednarodne trgovine. Pri tem pa pozabljajo na drugi in tretji steber, ki sta socialni razvoj in zaščita okolja. Tri stebre trajnostnega razvoja

* Študentka petega letnika Pravne fakultete Univerze v Ljubljani.

¹ General Agreement on Tariffs and Trade 1994, Apr. 15, 1994, Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization, Annex 1A, 1867 U.N.T.S. 187, 33 I.L.M. 1153 (1994).

pri svojem delu uporabljajo telesa OZN in mnoge druge nevladne organizacije.² Pozitivni prispevek trgovine je jasno razviden v primeru prvega stebra trajnostnega razvoja. Mednarodna trgovina pa drugemu in tretjemu stebru pogosto celo škoduje,³ saj ima mnoge negativne učinke za okolje. Izvoz soje in palmovega olja tako povzroča veliko škodo na deževnem gozdu in biološki raznolikosti Brazilije in Indonezije. Odpiranje trgovine na splošno pa zaradi prevoza blaga povečuje emisije ogljikovega dioksida v ozračje. Kljub temu, da GATT ponuja izjeme za trajnostni razvoj, pa so te nezadostne za dejanske pozitivne učinke.⁴

2. Ekstrateritorialnost v mednarodnem pravu

Osnovno načelo mednarodnega prava je omejitev državne pristojnosti na državni teritorij,⁵ zaradi česar ekstrateritorialni učinki nacionalnih ukrepov za varovanje okolja v večini primerov niso skladni z mednarodnim pravom. Ekstrateritorialne uveljavitve suverenosti so namreč dovoljene le v dveh primerih – na področjih izven nacionalne pristojnosti, kot je odprto morje, in v izjemnih primerih, za katere so predpisani strogi pogoji.⁶ Ekstrateritorialni ukrepi v mednarodni trgovini so specifični zaradi posredne ekstrateritorialnosti. Ukrepi, ki omejujejo trgovino, veljajo le v nacionalni jurisdikciji, a imajo vpliv na tuje uvoznike.

O omejitvah trgovine izven nacionalne jurisdikcije na mednarodni ravni je sprejetih več multilateralnih dokumentov z namenom varovanja okolja. Baselska konvencija⁷ in Konvencija o mednarodni trgovini z ogroženimi prosto živečimi živalskimi in rastlinskimi vrstami (v nadaljevanju: CITES)⁸ sta dva primera, ki nalagata državam obveznost omejevanja mednarodnega trgovanja.⁹ Pomanjkanje prakse pred paneli Svetovne trgovinske organizacije, kjer bi bile pritožbe vezane na sprejete

2 ECOSOC, Sustainable development, URL: <https://www.un.org/ecosoc/en/sustainable-development>.

3 Shen, Trade And Sustainable Development: Friend Or Foe?, URL: <https://www.ciel.org/trade-sustainable-development-friends-foes/>.

4 Prav tam.

5 S.S. "Lotus" (Fr. v. Turk.), 1927 P.C.I.J. (ser. A) No. 10, at 19 (Sept. 7, 1927).

6 Vinuales, Extraterritorial Application Of Domestic Environmental Law (2016), str. 349.

7 The Convention on the Control of Transboundary Movement of Hazardous Wastes and Their Disposal of 22 March 1989 (1673 U.N.T.S. 126).

8 Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, March 3rd, 1973, 993 U.N.T.S. 243.

9 Cheyne, Unilateral Environmental Measures After the WTO Appellate Body's Shrimp-Turtle Decision. Reconciling Environment And Trade (2008), str. 456.

konvencije, kaže na široko upoštevanje CITES in Baselske konvencije. To pa odpira vprašanje, če so morda navedene konvencije premalo stroge glede omejevanja ekonomije.

Kljub temu, da konvencije omogočajo manjše omejitve mednarodne trgovine, se WTO sooča z unilateralnimi omejitvami trgovine s strani držav, ki si želijo boljšega varovanja. Unilateralne omejitve trgovine so Svetovna trgovinska organizacija in mnogi okoljski dokumenti odsvetovali. Tako je zapisano v 12. načelu Deklaracije iz Ria: »Unilateralni ukrepi za soočanje okoljskimi izzivi, ki segajo izven nacionalne jurisdikcije uvozne države, so odsvetovani.«¹⁰ Omenjeno pravilo je predvsem posledica pritiska držav v razvoju, ki se mnogim okoljskim ukrepom ne zmorejo prilagoditi in unilateralne ukrepe (razvitejših držav) vidijo kot ekološki imperializem. Namesto unilateralnih ukrepov so zaželjene rešitve v obliki multilateralnih sporazumov. A multilateralna pogajanja so dolgotrajen in pogosto neuspešen proces, za katerega mnoge vlade nimajo časa, sploh v primerih, ko je potrebna takojšna zaščita okolja.¹¹

3. Zadeve pred paneli Svetovne trgovinske organizacije

Veljavnost ekstrateritorialnih ukrepov za varovanje okolja je bila obravnavana s strani Svetovne trgovinske organizacije, a do dokončne ureditve vprašanja še ni prišlo.

Ekstrateritorialna veljavnost ukrepov za varovanje okolja je bila zavrnjena v zadevi *Tuna – Dolphin*. V konkretnem primeru so Združene države Amerike prepovedale uvoz proizvodov iz tune, pri lovljenju katerih niso bile uporabljene delfinom prijazne mreže, zaradi česar so bili delfini pogosto kolateralna škoda lova na tune. Delfini v času obravnave zadeve niso bili ogrožena vrsta po mednarodnih dokumentih, ki določajo status ogroženosti (IUCN Red List, CITES Appendix).¹² Panel je menil, da tovrsten ukrep prestopa meje nacionalne jurisdikcije, saj je omejeval mednarodno trgovino na podlagi različnih okoljskih pravil v državah – predvsem je bil ukrep usmerjen proti Mehiki, ki je bila največja uvoznica tune v ZDA. Panel je razsodil proti ZDA, ker bi potrditev odprla vrata mnogim protekcionističnim

10 Vinuales, *Extraterritorial Application Of Domestic Environmental Law* (2016), str. 349.

11 Cheyne, *Unilateral Environmental Measures After the WTO Appellate Body's Shrimp-Turtle Decision. Reconciling Environment And Trade* (2008), Str. 459.

12 Prav tam.

ukrepom držav, pod pretvezo, da gre za varovanje okolja.¹³

Druga relevantna zadeva, ki prav tako vsebuje problematiko uveljavitve ukrepa, ki sega preko nacionalne pristojnosti, je *Turtle – Shrimp*. Podobno kot v *Tuna – Dolphin* so Združene države Amerike vzpostavile prepoved uvoza rakcev, ki so bili ujeti brez tehnik za varovanje želv, ki so pogost stranski ulov. Pomembna razlika med zadevama je, da so bile želve za razliko od delfinov zaščitena vrsta, saj jim je grozilo izumrtje in so migrirale preko in v vode Združenih držav Amerike. Zaradi tega je panel v nasprotju s primerom *Tuna – Dolphin*, v zadevi *Turtle – Shrimp* odločil, da eksteritorialna veljava ukrepa ni sporna, saj je bil ukrep zadostno povezan z okoljevarstvenimi cilji.¹⁴ Pri tem je panel je odločil, da je pristop k ocenjevanju ekstrateritorialnosti odvisen od primera do primera in v danem primeru dopustil presojo primernosti ukrepa kljub prekoračitvi pristojnosti.¹⁵

Odločitev panela v zadevi *Turtle – Shrimp* tako odpira možnost za unilateralne trgovinske ukrepe z namenom varovanja okolja, vendar je po mnenju mnogih avtorjev ekstrateritorialna veljavnost ukrepov še vedno strogo omejena.¹⁶ V predmetni zadevi je bilo namreč odločeno v prid Združenih držav Amerike samo zaradi ogroženega statusa želv na podlagi Konvencije o mednarodni trgovini z ogroženimi prosto živečimi živalskimi in rastlinskimi vrstami in zaradi migracije želv skozi nacionalno pristojnost. Zelo verjetno je, da bodo tudi prihodnji paneli upoštevali multilateralne okoljske sporazume pri ocenjevanju skladnosti ukrepa z izjemami, predvidenimi v GATT.¹⁷

4. Proces in proizvodne metode

Posebnost omenjenih zadev pred Svetovno trgovinsko organizacijo je, da gre za ukrepe, ki narekujejo način »izdelave« proizvodov (PPM – process and production

13 Panel pa se ni opredelil do omejitev pristojnosti, kar pušča vprašanje neurejeno še naprej, glej: Ankersmit in drugi, *Diverging EU and WTO Perspectives on Extraterritorial Process Regulation*, str. 14.

14 Baughen, *International Trade and the Protection of the Environment* (2007), str. 41.; Condon, *Environment Sovereignty and the WTO* (2006), str. 88.

15 Cheyne, *Unilateral Environmental Measures After the WTO Appellate Body's Shrimp-Turtle Decision. Reconciling Environment And Trade* (2008), str. 349.

16 Baughen, *International Trade and the Protection of the Environment* (2007), str. 41.; Condon, *Environment Sovereignty and the WTO* (2006), str. 88.

17 Cheyne, *Unilateral Environmental Measures After the WTO Appellate Body's Shrimp-Turtle Decision. Reconciling Environment And Trade* (2008), str. 349.

methods) in nimajo vpliva na samo kvaliteto proizvoda. Namreč GATT dopušča različno obravnavo izdelkov na podlagi kvalitete, v obeh primerih pa so omejitve trgovine temeljile na načinu ulova živali, ki pa ni vplival na samo kakovost. Zaradi tega ukrepi na podlagi PPM-jev sprožijo očitke o kršitvi nacionalne suverenosti držav, ki so jim podvržene.¹⁸ Države in Svetovna trgovinska organizacija vidijo problem PPM-ukrepov predvsem v njihovi prisilni naravi in napadu na suverenost držav, pri čemer so to predvsem države v razvoju, ki so na naslovniki ukrepov.

5. Pogled Sodišča Evropske unije

Medtem ko je Svetovna trgovinska organizacija zelo nenaklonjena ukrepom, ki diskriminirajo med proizvodi na podlagi proizvodnih metod in imajo ekstrateritorialno veljavnost, je Sodišče Evropske unije večkrat potrdilo legalnost tovrstnih ukrepov.¹⁹ Zgodnji primeri pred Sodiščem Evropske unije so sicer zavračali poskuse uveljavitve ekstrateritorialnih ukrepov,²⁰ sčasoma pa se je praksa začela razvijati v prid ekstrateritorialnosti.²¹ Ekstrateritorialni ukrepi predstavljajo manjšo skrb za Evropsko unijo, kajti države članice so se že s pristopom k Uniji odpovedale delu svoje suverenosti.²² Posledično je suverenost za Evropsko unijo marginalnega pomena.

6. Sklep

Mednarodno trgovinsko pravo in trajnostni razvoj, predvsem varovanje okolja, sta večkrat v konfliktu. Države poskušajo okolje varovati z uporabo enostranskih trgovinskih omejitev, ki pa imajo ekstrateritorialni učinek. Veljavnost ekstrateritorialnih omejitev je vprašljiva, Sodišče EU tovrstne omejitve dovoljuje, medtem ko paneli WTO tega vprašanja še niso uredili. Najučinkovitejše sredstvo za varovanja okolja so tako še vedno multilateralne sporazumi, ki pa pogosto ne zadostujejo za učinkovit trajnostni razvoj. Vendar razvoj prakse pred paneli WTO nakazuje na

18 Ankersmit in drugi, *Diverging EU and WTO Perspectives on Extraterritorial Process Regulation*, str. 14.

19 Case C-277/02, *EU-Wood-Trading GmbH v. Sonderabfall-Management-Gesellschaft Rheinland-Pfalz mbH*, 2004 E.C.R. I-11987.

20 Case 120/78, *Rewe-Zentral AG v. Bundesmonopolverwaltung für Branntwein (Cassis de Dijon)*, 1979 E.C.R. 649, 662.

21 Case C-202/94, *Criminal Proceedings against Godefridus Van der Feesten*, 1996 E.C.R. I-355, 382.

22 Case 26/62, *N.V. Algemene Transport—en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v. Nederlandse administratie der belastingen*, 1963 E.C.R. 1, 2.

možnost uveljavitve ekstrateritorialnih omejitev trgovine za varovanje okolja, vendar pod strogimi pogoji.

Seznam literature

Ankersmit, Laurens in drugi: Diverging EU and WTO Perspectives on Extraterritorial Process Regulation, v: Minnesota Journal of International Law Online (2012) 21, str. 14-94.

Baughen, Simon: International Trade and the Protection of the Environment, Routledge&Cavendish, New York 2007.

Cheyne, Ilona: Unilateral Environmental Measures After The WTO Appellate Body's Shrimp-Turtle Decision. Reconciling Environment And Trade, v: Web Journal of Current Legal Issues (2000) 5, str. 451-477.

Condon, Bradly J.: Environment Sovereignty and the WTO, v: Transnational Publishers, Ardsley 2006.

ECOSOC: Sustainable development, URL: <https://www.un.org/ecosoc/en/sustainable-development> (30. januar 2021).

Shen, Siyi: Trade And Sustainable Development: Friend Or Foe?, URL: <https://www.ciel.org/trade-sustainable-development-friends-foes/> (3. januar 2021).

Vinuales, Jorge E.: Extraterritorial Application Of Domestic Environmental Law, The Frontiers of Human Rights (Nehal Bhuta), Oxford Scholarship Online, Oxford 2016.

Gal Veber*

Jedrska energija: priložnost za razogljichenje ali tvegana rešitev?

Proizvodnja elektrike je eden glavnih onesnaževalcev okolja, velika večina električne energije pa se proizvede iz fosilnih virov. Pri želji po doseganju pariških ciljev se trenutna jedrska tehnologija sprva ponuja kot učinkovita in stabilna, a so stroški njene izgradnje enormni, problema shranjevanja odpadnega goriva pa še nismo uspešno razrešili. Kljub suverenosti držav pri upravljanju s svojim ozemljem se mednarodni nadzor nad jedrsko energijo krepi že od slavne jedrske nesreče v Černobilu. Države EU, ki si je projekt razogljichenja zastavila bolj ambiciozno, so se reševanja svojih izpustov toplogrednih plinov lotile na dva načina: s popolnim zatekanjem k obnovljivim virom in k jedrski energiji. Do ogljične nevtralnosti je še dolga pot, države članice, ki uvajajo jedrsko energijo, pa bodo morale sprejeti še mnogo pomembnih odločitev.

Ključne besede: jedrska energija, Pariški podnebni sporazum, Zeleni dogovor EU, razgradnja reaktorjev, shranjevanje jedrskih odpadkov, internacionalizacija jedrske varnosti, omejevanje suverenosti, modularni jedrski reaktorji, litijeve baterije

1. Uvod

Kar tri četrtine vseh toplogrednih izpustov na svetu povzroči proizvodnja električne energije, kar jo uvršča med glavne povzročitelje podnebnih sprememb.¹ Še vedno namreč 80 % proizvedene elektrike pridobimo iz fosilnih goriv, delež proizvodnje z brezogljimi viri pa znaša borih 16 %, od katerih četrtnina odpade na jedrsko proizvodnjo, ostalo pa na obnovljive vire energije.² Decembra 2015 je bil na konferenci COP 21 v Parizu s kar 196 glasovi držav sprejet Pariški podnebni dogovor, katerega glavna naloga je čimprej zmanjšati izpuste toplogrednih

* Študent tretjega letnika Pravne fakultete Univerze v Ljubljani.

1 Our World in Data, Energy mix, URL: <https://ourworldindata.org/energy-mix>.

2 Prav tam.

plinov in doseči, da globalno segrevanje ne preseže dveh stopinj celzija.³ V ospredju pariškega podnebnega dogovarjanja so tako imenovane obljube o nacionalnih prispevkih k zmanjšanju emisij (»*Nationally Determined Contributions*« – NDC), za katere pa po prvotnih ocenah ne kaže, da bodo zadostile pariškim ciljem.⁴ Od držav podpisnic jih je zgolj deset navedlo, da bodo problem svojih emisij reševale z gradnjo jedrskih reaktorjev, medtem ko se politike glede jedrske energije predvsem znotraj EU še oblikujejo.⁵ Natanko štiri leta po Parizu in kmalu po nastopu nove Evropske komisije je luč sveta ugledal še ambicioznejši Evropski zeleni dogovor, ki predvideva, da bo EU do leta 2050 ogljično nevtralna.⁶

2. Učinkovita in ekonomična proizvodnja energije?

Mednarodna agencija za atomsko energijo (v nadaljevanju: IAEA) jedrsko energijo ocenjuje kot učinkovito sredstvo za razogljičenje, saj proizvodnja ene kilovatne ure v dobi obratovanja jedrske elektrarne izpusti manj ogljikovega dioksida kot energija, proizvedena s pomočjo sonca in vetra, ter nekoliko več kot hidroenergija.⁷ Razlogi za to se skrivajo v stabilnosti obratovanja, saj veter in sonce že zaradi svoje narave nista dostopna vedno, ko ju potrebujemo, stalno rastoče potrebe po elektriki pa nastanejo tudi v brezveterju in ponoči. Tudi sicer veterne in sončne elektrarne v obdobju enega dneva ne proizvajajo konstantno enake količine električne energije, ampak ta variira glede na ugodnost razmer.⁸ Manjšo proizvodnjo v manj ugodnih obdobjih je tako treba dopolniti, kar pa lahko storimo z uvozom ali pa s proizvodnjo z viri, ki svoje intenzitete ne spreminjajo in proizvedejo nekoliko več toplogrednih plinov. Kot možen nadomestek teh virov se ponuja jedrska energija, ki je zmožna delovati v vseh razmerah pri približno enaki kapaciteti.⁹ Profesor David Ruzic z Univerze v Illinoisu je ekonomsko učinkovitost jedrskih elektrarn primerjal z elektrarnami na zemeljski plin, ki se poleg premoga pogosto omenjajo kot alternativa, ob uporabi metode ROI (ang. »*Return On Investment*«). Pri tem kot pomembne

3 United Nations Climate Change, The Paris Agreement, URL: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>.

4 IAEA, Nuclear Power and the Paris Agreement, URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/16/11/np-parisagreement.pdf>, str. 3.

5 Prav tam.

6 European Commission, EU climate action and the European Green Deal, URL: https://ec.europa.eu/clima/policies/eu-climate-action_en.

7 Prav tam.

8 GlenQ, Wind VS Nuclear: Which holds a better future?, URL: <https://medium.com/@glenq96/wind-vs-nuclear-which-holds-a-better-future-669bc4900e37>.

9 Prav tam.

spremenljivke izpostavlja čas gradnje, njen strošek in ceno goriva.¹⁰ Stroški gradnje, prav tako njen čas, so pri jedrskih elektrarnah težje določljivi in v primerjavi s plinskimi precej visoki, pokrivanje investicije pa je najbolj odvisno od cene kapitala.¹¹ Zgodba pa se obrne, ko pride do faze obratovanja, saj so stroški uranovih pelet, s katerimi poganjamo nuklearne elektrarne, precej nizki – ena namreč sprosti približno toliko energije kot tona premoga ali pa pol tone zemeljskega plina.¹² Ker za električno proizvodnjo potrebujemo manjše količine goriva, je možno proizvesti več elektrike za manj denarja. Enormni stroški gradnje se tako začnejo, ob predpostavki pravočasne izgradnje in odsotnosti zapletov, hitreje poplačevati. Profesor Ruzic vpeljuje poenostavljen ekonomski model, s pomočjo katerega v referenčnem obdobju petindvajsetih let ugotavlja, da plinska elektrarna začne vračati investicijo bistveno prej kot jedrska, slednja pa ob koncu obdobja prinese bistveno večji profit.¹³ Ob upoštevanju manjših izpustov CO₂ se zdi jedrska energija tako rekoč popolna, vendar temu ni tako. Ena izmed njenih pomanjkljivosti je, da se je ne da priklapljati in odklapljati po potrebi, kar je pri plinskih elektrarnah mogoče. Pri slednjih so nižji obratovalni stroški in proizvedeni viški, vendar z njimi ne rešimo v zadostni meri niti vprašanja izpustov emisij niti odvisnosti od uvoza energentov.¹⁴ Upoštevajoč občutljivost reaktorjev na potresne sunke in druge dejavnike je treba za to, da bi zadostili visokim varnostnim standardom, ogromno denarja vlagati tudi v vzdrževanja in remonte. Če ta vidik združimo z modelom profesorja Ruzica, se jedrska superprofitabilnost kaj kmalu zmanjša.¹⁵

3. Shranjevanje odpadkov in razgradnja

Shranjevanje odsluženega jedrskega goriva je neizbežno in predstavlja enega izmed bolj perečih problemov pri proizvodnji jedrske energije. Koncepta, ki prevladujeta, sta ponovna uporaba in njihovo shranjevanje v posebnih skladiščih.¹⁶

10 Illinois EnergyProf, Economics of Nuclear Reactor [Video], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=cbeJIwF1pVY>.

11 IAEA, Nuclear Power and the Paris Agreement, URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/16/11/np-parisagreement.pdf>, str. 5.

12 Real Engineering, The Economics of Nuclear Energy [Video], URL: https://www.youtube.com/watch?v=UC_BCz0pzMw.

13 Illinois EnergyProf, Economics of Nuclear Reactor [Video], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=cbeJIwF1pVY>.

14 Real Engineering, The Economics of Nuclear Energy [Video], URL: https://www.youtube.com/watch?v=UC_BCz0pzMw.

15 Prav tam.

16 World Nuclear Association, What is nuclear waste, and what do we do with it?, URL: <https://>

Čeprav jih količinsko ni veliko in je večina proizvedenih odpadkov nizko radioaktivnih, predstavljajo visoko radioaktivni odpadki kar 95 % ionizirajočega sevanja.¹⁷ Nobena država na svetu še ni našla trajne rešitve njihovega shranjevanja. Morda je najbližje Finska, ki v gori Onkalo, 450 metrov pod zemljo, gradi edino trajno jedrsko skladišče na svetu.¹⁸ Podoben poskus si je želela izvesti tudi Hrvaška v Trgovski gori, kjer bi skladiščili nizko in srednje radioaktivnen odpad.¹⁹ Pri tem so naši sosede pozabili na tamkajšnjo pestro seizmično aktivnost – zelena lokacija je namreč od po uničujočem potresu še vedno prizadete Petrinje oddaljena dobrih 60 kilometrov.²⁰ Z obravnavanim shranjevanjem je povezana tudi razgradnja jedrskih reaktorjev, ki zajema ugašanje in odstranjevanje radioaktivnega materiala.²¹ Kar dve tretjini svetovnih reaktorjev sta namreč stari več kot 30 let,²² v Evropi pa posebno skrb predstavljajo stari sovjetski reaktorji, ki ne veljajo za najbolj zanesljive. Bulgarija, Latvija in Slovaška so ob vstopu v EU pristale na njihovo zapiranje, pri čemer s svojimi programi varne razgradnje pomaga tudi EU.²³ Če bodo torej države želele svoj ogljični odtis reševati z gradnjo novih jedrskih reaktorjev, se bodo morale hkrati ukvarjati tudi s shranjevanjem odpadkov. Slovenija pri tem ni nobena izjema, saj je še pred začetkom priprav na gradnjo drugega bloka NEK pristopila h gradnji skladišča nizkih in srednje radioaktivnih odpadkov v Vrbini pri Krškem. Možni alternativni shranjevanju doma sta še reciklaža urana in njegova ponovna uporaba ter izvoz. Slednji je na ravni EU reguliran z Direktivo 2006/117/Euroatom, ki zahteva predhodno najavo in odobritev ter prepoveduje izvažanje v Afriko, Karibe, države Pacifika in Antarktiko.²⁴

www.world-nuclear.org/nuclear-essentials/what-is-nuclear-waste-and-what-do-we-do-with-it.aspx.

17 Prav tam.

18 IAEA, Finland's Spent Fuel Repository a »Game Changer« for the Nuclear Industry, Director General Grossi Says, URL: <https://www.iaea.org/newscenter/news/finlands-spent-fuel-repository-a-game-changer-for-the-nuclear-industry-director-general-grossi-says>.

19 Deutsche Welle, Koliko je opasan nuklearni odpad iz Krškog koji bi mogao završiti na granici između Hrvatske i BiH?, URL: <https://www.dw.com/bs/koliko-je-opasan-nuklearni-otpad-iz-krskog-koji-bi-mogao-završiti-na-granici-između-hrvatske-i-bih/a-51843218>.

20 Prav tam.

21 European Parliament, Nuclear energy, URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/62/nuclear-energy>.

22 IAEA, Nuclear Power and the Paris Agreement, URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/16/11/np-parisagreement.pdf>, str. 4.

23 European Parliament, Nuclear energy, URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/62/nuclear-energy>.

24 European Commission, Transport of radioactive materials, URL: https://ec.europa.eu/energy/topics/nuclear-energy/radiation-protection/transport-radioactive-materials_en.

4. Internacionalizacija jedrske varnosti in omejevanje državne suverenosti

Pogodba o neširjenju jedrskega orožja iz leta 1968 zagotavlja vsem državam pogodbenicam neodtujljivo pravico do raziskav, proizvodnje in uporabe jedrske energije v miroljubne namene ob upoštevanju določenih omejitev.²⁵ Skupaj s konceptom državne suverenosti, ki državam omogoča neodvisnost nasproti drugim državam (*zunanja suverenost*), ter izključno, izvorno, vrhovno in samostojno podrejanje vsega, kar se nahaja na njenem ozemlju (*notranja suverenost*), se zdi, da imajo države pri gradnji jedrskih reaktorjev popolnoma proste roke. Globalizacija je naveden koncept popolne suverenosti gradnje jedrskih central načela,²⁶ saj je po černobilski nesreči prišlo do njegovega omejevanja s pravom mednarodnih pogodb.²⁷ Pelzer²⁸ to označuje kot internacionalizacijo jedrske varnosti in pri tem poudarja ključno vlogo vlad, nevladnih in drugih mednarodnih organizacij. Nov varnostni režim se je dodatno uredil s skupkom konvencij o jedrski varnosti, ki urejajo obveznosti zgodnje notifikacije jedrske nesreče in mednarodno pomoč v tem primeru, obveznosti varovanja jedrskega goriva in upravljanja z odpadki.²⁹ Za nadzor nad jedrsko varnostjo je primarno zadolžena IAEA, katere članice so skoraj vse države sveta. Ta ima tudi svoj statut, ki ji omogoča vzpostavitev potrebnih varnostnih standardov.³⁰ Vsaka država članica, ki uporablja jedrsko tehnologijo, mora z agencijo podpisati sporazum, s katerim se zaveže k spoštovanju mednarodnih standardov in se podvrže njenemu nadzoru.³¹ Kljub temu, da večina nacionalnih zakonodaj glede jedrske varnosti temelji na dognanjih IAEA, so njeni standardi zavezujoči samo v mejah sklenjenega sporazuma.³² Pravna narava standardov jedrske energije je bolj dodelana na evropski regionalni ravni, saj so na podlagi pogodbe Euroatom, ki je del primarnega prava EU, države članice dolžne sprejemati standarde za zaščito

25 U.S. State Department, Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, URL: <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/141503.pdf>.

26 Globalization 101, The Issue of Sovereignty, URL: <http://www.globalization101.org/the-issue-of-sovereignty/>.

27 Pelzer, Safer nuclear energy through a higher degree of internationalisation?: International involvement versus national sovereignty (2013), str. 46.

28 Prav tam.

29 Prav tam.

30 El Baradei, Nwogugu, Rames, International law and nuclear energy: Overview of the legal framework (1995), str. 22.

31 Prav tam.

32 Prav tam.

ljudi pred ionizirajočim sevanjem.³³ Ti standardi, ki sledijo dognanjem IAEA, so bili že večkrat revidirani, po pravni naravi pa spadajo med direktive.³⁴ Nadzor nad njihovim spoštovanjem vrši posebna nadzorna služba EU, ki skrbi za spoštovanje standardov na terenu, pa tudi Komisija z možnostjo postopkov, ki jih predvideva Pogodba o delovanju EU (v nadaljevanju: PDEU) pred Sodiščem EU v Luksemburgu.

5. Konceptualna razhajanja znotraj EU

V EU še vedno več kot polovico energentov uvozimo.³⁵ Tudi uvoz električne energije je v zadnjih letih naraščal, v oči pa bode podatek, da še vedno uvozimo ogromno elektrike, ki je proizvedena s pomočjo fosilnih goriv. Poceni elektrika med drugim prihaja tudi iz ukrajinskih sovjetskih reaktorjev, ki jih želi Kiev v prihodnjih letih obnoviti.³⁶ V projekt obnove nameravata vložiti tudi Evropska banka za obnovo in razvoj ter Euroatom, in sicer vsak po 300 milijonov evrov.³⁷ Medtem ko EU v tretjih državah financira jedrske projekte, se je financiranju teh doma odpovedala, saj je bila možnost financiranja gradnje jedrskih reaktorjev iz skladov EU izključena.³⁸ Države članice se namreč ne morejo poenotiti glede vprašanja, ali naj EU svoj ogljični odtis rešuje s pomočjo jedrskih elektrarn.

6. Je jedrsko »čista« Avstrija zgolj mit?

Ob koncu sedemdesetih let prejšnjega stoletja se je v Avstriji začela gradnja prvega reaktorja v Zwentendorfu.³⁹ A kmalu se je v javnosti sprožilo glasno nasprotovanje projektu, kar je šest let kasneje pripeljalo do referendumu, na katerem so nasprot-

33 Pelzer, Safer nuclear energy through a higher degree of internationalisation?: International involvement versus national sovereignty (2013), str. 65.

34 Prav tam.

35 European Commission – Eurostat, Where does our energy come from? URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2a.html>.

36 CEE Bankwatch Network, The EU's electricity imports from neighbouring countries: at what cost? URL: https://bankwatch.org/press_release/the-eus-electricity-imports-from-neighbouring-countries-at-what-cost.

37 Prav tam.

38 Abnett, Strauss, EU lawmakers ban nuclear from green transition fund, leave loophole for gas, Reuters, URL: <https://www.reuters.com/article/us-climate-change-eu-transitionfund/eu-lawmakers-ban-nuclear-from-green-transition-fund-leave-loophole-for-gas-idUSKBN2472HN>.

39 Weish, Austria's no to nuclear power (b.d.), URL: https://homepage.univie.ac.at/peter.weish/schriften/austrias_no_to_nuclear_power.pdf.

niki jedrskega programa s približno 20 tisoč glasovi razlike premagali podpornike, s čimer je bila usoda jedrske centrale v Zwentendorfu zapečaten. Leta 1997 je bila sprejeta zakonodaja, ki Avstrijo razglašajo za de facto »jedrsko čisto« državo,⁴⁰ v luči pariškega podnebne dogovora pa je bil leta 2015 sprejet zakon, ki prepoveduje uvoz energije proizvedene v jedrskih reaktorjih.⁴¹ Medtem ko Avstrija resda proizvede nadpovprečno visok odstotek energije iz obnovljivih virov,⁴² so stvari v realnosti vse prej kot idealne. Kljub temu, da vztrajno povečujejo svoje zmogljivosti pri proizvodnji obnovljivih virov in spadajo z dobrim tričetrtinskim deležem v sam vrh v EU,⁴³ Avstrijci še vedno proizvedejo preostanek elektrike iz ogljikovih virov. V primerjavi z drugimi državami so celo nadpovprečno uvozno odvisni.⁴⁴ Po podatkih nacionalne službe E-Control, je uvoženih približno 26 tisoč gigavatnih ur, od tega največ iz Nemčije in Češke.⁴⁵ E-Control po novem ob uvozu sicer zahteva predložitev tako imenovanih garancij izvora,⁴⁶ s katerimi naj bi se izognili kroženju jedrske proizvedene elektrike po omrežju. Pri tem je, kot poudarja fizik Andrews,⁴⁷ zanemarjeno dejstvo, da posameznih elektronov v omrežju ne moremo pripisati točno določenemu viru. Glede na to, da Nemčija še ni popolnoma ukinila jedrskih elektrarn in da Češka svoje nuklearne zmogljivosti še krepi, lahko utemeljeno sklepamo, da po avstrijskem električnem omrežju kroži tudi uvožena jedrsko proizvedena elektrika. Kljub sprejeti zakonodaji je tako popolnoma jedrsko čista Avstrija očitno zgolj mit.

7. Francosko-Višegrajski vlak

Če se države Višegrajske četverice in Francija pogosto znajdejo na različnih ideoloških bregovih, pa se pri konceptu energentske tranzicije oblikuje zanimivo zavezništvo. Francija, ki 80 % svoje elektrike proizvede v jedrskih reaktorjih,

40 Andrews, The myth of a nuclear-free Austria, URL: <http://euanmearns.com/the-myth-of-a-nuclear-free-austria/>.

41 Prav tam.

42 European Commission, Energy Union Factsheet Austria (b.d.), URL: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/energy-union-factsheet-austria_en.pdf, str. 8.

43 Eurostat: Renewable energy statistics (b.d.), URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Renewable_energy_statistics.

44 CIA, The World Factbook: Electricity – imports (b.d.), URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/electricity-imports/country-comparison>.

45 Prav tam.

46 Ang. »Guarantees of origin«.

47 Andrews, The myth of a nuclear-free Austria, Energy Matters, 25.10.2017, URL: <http://euanmearns.com/the-myth-of-a-nuclear-free-austria/>.

namreč dosega manj ogljikovega dioksida na proizvedeno kilovatno uro kot njena tradicionalna zaveznica Nemčija.⁴⁸ Kljub temu, da se Nemčija lahko pohvali s približno trikrat večjim deležem obnovljivih virov kot Francija, je njen prispevek toplogrednih plinov znatno večji.⁴⁹ Predsednik francoske multinacionalke Electricité de France (v večinski državni lasti) je nedavno izjavil, da lahko Francija Poljski pri gradnji jedrskih reaktorjev pomaga tako s tehnologijo kot financiranjem,⁵⁰ ki bi se v luči nedostopnosti denarja EU izkazalo kot še kako dobrodošlo. Poljska odvisnost od premoga ni nobena skrivnost, saj so tri četrtine električne energije proizvedene v termoelektrarnah.⁵¹ Da bi se lotila reševanja svojega problema, se je ta vzhodnoevropska država odločila za gradnjo šestih jedrskih reaktorjev ter za postopno ukinjanje fosilnih goriv, iz katerih bi bila kljub znatnemu zmanjšanju še vedno proizvedena približno polovica elektrike.⁵² Višegrajska četverica je sicer na svoji jedrski poti poenotena in odločno sodeluje v okviru Višegrajske iniciative za jedrsko sodelovanje (v nadaljevanju: VINCO).⁵³ Skupno na Madžarskem, Češkem in Slovaškem obratuje štirinajst jedrskih blokov, v fazi planiranja ali gradnje pa je še dodatnih dvanajst.⁵⁴ Ambiciozne višegrajske načrte je sicer pred kratkim na zasedanju V4+ poskušal preprečiti avstrijski kancler Kurz, ki je kmalu ugotovil, da se avstrijski koncept razogljičenja korenito razhaja z višegrajskim.⁵⁵ Zdi se, da bo kanclerju preganjavico pred žarčenjem povzročala tudi Slovenija, katere trenutna vlada je novi blok jedrske elektrarne v Krškem že uvrstila na seznam strateških projektov.⁵⁶ Slovenija sicer uvozi okrog 36 % elektrike, a se lahko ob tem pohvali s približno dvotretjinsko nizkooljično domačo proizvodnjo (obnovljivi viri in

48 electricityMap, Climate Impact by Area. URL: <https://www.electricitymap.org/zone/GB?so-lar=false&remote=true&wind=false>.

49 Prav tam.

50 Biznes Alert, Ramany: France can provide technology and financial support to nuclear energy in Poland (INTERVIEW), URL: <https://biznesalert.com/ramany-edf-france-nuclear-energy-poland-interview/>.

51 Global Construction Review, Poland goes nuclear with plan to build six reactors by 2040, 11.9.2020, URL: <https://www.globalconstructionreview.com/news/poland-goes-nuclear-plan-build-six-reactors-2040/>.

52 Prav tam.

53 European Commission, Visegrad Initiative for Nuclear Cooperation (b.d.), URL: <https://cordis.europa.eu/project/id/662136/it>.

54 World Nuclear, Nuclear Power in Hungary (b.d.), URL: <https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-g-n/hungary.aspx>.

55 France24, Austria fails to win over neighbours for nuclear phase-out, URL: <https://www.france24.com/en/20200116-austria-fails-to-win-over-neighbours-for-nuclear-phase-out>.

56 Delo, Pomembni projekti z vladnega seznama so težki 7,7 milijarde evrov, URL: <https://www.delo.si/gospodarstvo/novice/vlada-o-prednostnih-infrastrukturnih-projektih/>.

NEK).⁵⁷

8. Zaključek: kako naprej?

Jasno je, da moramo v ospredje postaviti obnovljive vire, saj vsakih 45 minut na Zemljo pade toliko energije, kot je človeštvo porabi v enem letu.⁵⁸ Čigava pot je torej pravilnejša – Avstrijska ali Višegrajska? Jedrski energiji se kljub znanim pomanjkljivostim ni najbolj modro a priori popolnoma odpovedati, hkrati pa je obstoječa jedrska tehnologija skupaj s svojimi potencialnimi nevarnostmi lahko tudi zelo nepredvidljiva ob gradnji. Da bi zadostili strogim varnostnim standardom, moramo vanjo vlagati ogromno denarnih sredstev, zato se upoštevajoč tveganja in vzdrževalne stroške kljub dolgoročni donosnosti bistveno podraži. Na drugi strani se ne moremo popolnoma zanesti samo na obnovljive vire, saj to povečuje odvisnost od uvoza, ali pa nas sili v nadomeščanje z bolj umazanimi viri. Rešitev uganke optimalnega deleža električne proizvodnje bi lahko vključevala večja vlaganja v razvoj učinkovitih tehnologij shranjevanja presežkov, saj trenutni litijeve akumulatorji še niso dovolj zmogljivi. Skupaj s tem se bo tudi jedrska tehnologija morala prilagoditi toku časa. Osredotočiti se velja na manjše modularne jedrske reaktorje, ki so že v razvoju in bodo predvidevali možnost priklopa in odklopa na in z omrežja ter bodo tudi cenovno ugodnejši. Vendar to še vedno ne bo razrešilo problema shranjevanja jedrskih odpadkov, ki ostaja trd oreh. Z omenjenima tehnologijama bomo morda nekoč bolj učinkovito uporabljali obnovljive vire, uravnavali potrebe po električni energiji in kar je najpomembneje – dosegli ogljično nevtralnost.

Seznam literature

Abnett, Kate; Strauss, Marine: EU lawmakers ban nuclear from green transition fund, leave loophole for gas, Reuters, URL: <https://www.reuters.com/article/us-climate-change-eu-transitionfund/eu-lawmakers-ban-nuclear-from-green-transition-fund-leave-loophole-for-gas-idUSKBN2472HN> (12. januar 2021).

Andrews, Roger: The myth of a nuclear-free Austria, Energy Matters, URL: <http://euanmearns.com/the-myth-of-a-nuclear-free-austria/> (12. januar 2021).

Biznes Alert: Ramany: France can provide technology and financial support to nuclear energy in Po-

57 Vlada Republike Slovenije, Energetska bilanca Republike Slovenije za leto 2020 (b.d.), URL: https://www.energetika-portal.si/fileadmin/dokumenti/publikacije/energetska_bilanca/ebrs_2020.pdf, str. 26.

58 Real Engineering, The Economics of Nuclear Energy [Video], URL: https://www.youtube.com/watch?v=UC_BCz0pzMw.

land (INTERVIEW), URL: <https://biznesalert.com/ramany-edf-france-nuclear-energy-poland-interview/> (12. januar 2021).

CIA: The World Factbook: Electricity – imports (b.d.), URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/electricity-imports/country-comparison> (12. januar 2021).

Delo: Pomembni projekti z vladnega seznama so težki 7,7 milijarde evrov, URL: <https://www.delo.si/gospodarstvo/novice/vlada-o-prednostnih-infrastrukturnih-projektih/> (12. januar 2021).

Deutsche Welle: Koliko je opasan nuklearni odpad iz Krškog koji bi mogao završiti na granici između Hrvatske i BiH?, URL: <https://www.dw.com/bs/koliko-je-opasan-nuklearni-otpad-iz-krškog-koji-bi-mogao-završiti-na-granici-između-hrvatske-i-bih/a-51843218> (12. januar 2021).

E-Control: Stromkennzeichnungsbericht 2020 (b.d.), URL: <https://www.e-control.at/documents/1785851/1811582/E-Control-Stromkennzeichnungsbericht-2020.pdf> (12. januar 2021).

El Baradei, Mohamed; Nwogugu, Edwin; Rames, John: International law and nuclear energy: Overview of the legal framework, v: IAEA Bulletin, 3/1995, IAEA. URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/37302081625.pdf> (12. januar 2021).

European Commission: Visegrad Initiative for Nuclear Cooperation (b.d.), URL: <https://cordis.europa.eu/project/id/662136/it> (12. januar 2021).

European Commission: Energy Union Factsheet Austria (b.d.), URL: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/energy-union-factsheet-austria_en.pdf (12. januar 2021).

European Commission: Transport of radioactive materials, URL: https://ec.europa.eu/energy/topics/nuclear-energy/radiation-protection/transport-radioactive-materials_en (12. januar 2021).

European Commission: EU climate action and the European Green Deal, URL: https://ec.europa.eu/clima/policies/eu-climate-action_en (12. januar 2021).

European Parliament: Nuclear energy, URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/62/nuclear-energy> (12. januar 2021).

Eurostat: Renewable energy statistics (b.d.), URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Renewable_energy_statistics (12. januar 2021).

France24: Austria fails to win over neighbours for nuclear phase-out, URL: <https://www.france24.com/en/20200116-austria-fails-to-win-over-neighbours-for-nuclear-phase-out> (12. januar 2021).

GlenQ: Wind VS Nuclear: Which holds a better future?, URL: <https://medium.com/@glenq96/wind-vs-nuclear-which-holds-a-better-future-669bc4900e37> (12. januar 2021).

Global Construction Review: Poland goes nuclear with plan to build six reactors by 2040, URL: <https://www.globalconstructionreview.com/news/poland-goes-nuclear-plan-build-six-reactors-2040/> (12. januar 2021).

Globalization 101: The Issue of Sovereignty, URL: <http://www.globalization101.org/the-issue-of-sovereignty/> (12. januar 2021).

IAEA: Nuclear Power and the Paris Agreement, URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/16/11/np-parisagreement.pdf> (12. januar 2021).

IAEA: Finland's Spent Fuel Repository a »Game Changer« for the Nuclear Industry, Director General Grossi Says, URL: <https://www.iaea.org/newscenter/news/finlands-spent-fuel-repository-a-game-changer-for-the-nuclear-industry-director-general-grossi-says> (12. januar 2021).

Illinois EnergyProf: Economics of Nuclear Reactor [Video], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=cbeJIwF1pVY> (12. januar 2021).

Jedraska elektrarna Krško: Zgodovina NEK (b.d.), URL: <https://www.nek.si/sl/o-nek/zgodovina-nek> (12. januar 2021).

Our World in Data: Energy mix, URL: <https://ourworldindata.org/energy-mix> (12. januar 2021).

Pelzer, Norbert: Safer nuclear energy through a higher degree of internationalisation?: International involvement versus national sovereignty, Nuclear Law Bulletin, Vol. 2013/1., URL: https://dx.doi.org/10.1787/nuclear_law-2013-5k40cr1094bp (12. januar 2021).

Real Engineering: The Economics of Nuclear Energy [Video], URL: https://www.youtube.com/watch?v=UC_BCz0pzMw (12. januar 2021).

United Nations Climate Change: The Paris Agreement, URL: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement> (12. januar 2021).

U.S. State Department: Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, URL: <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/141503.pdf> (12. januar 2021).

Vlada Republike Slovenije: Energetska bilanca Republike Slovenije za leto 2020 (b.d.), URL: https://www.energetika-portal.si/fileadmin/dokumenti/publikacije/energetska_bilanca/ebrs_2020.pdf (12. januar 2021).

Weish, Peter: Austria's no to nuclear power (b.d.), URL: https://homepage.univie.ac.at/peter.weish/schriften/austrias_no_to_nuclear_power.pdf (12. januar 2021).

World Nuclear Association: What is nuclear waste, and what do we do with it?, URL: <https://www.world-nuclear.org/nuclear-essentials/what-is-nuclear-waste-and-what-do-we-do-with-it.aspx> (12. januar 2021).

World Nuclear: Nuclear Power in Hungary (b.d.), URL: <https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-g-n/hungary.aspx> (12. januar 2021).

Eva Korenjak Lalovič,* Kaja Makarovič**

Spregledanost biotske raznovrstnosti v Pariškem sporazumu

Vetrne elektrarne naj bi v letu 2020 privarčevale več sto milijonov ton emisij, predvsem ogljikovega dioksida, ki bi jih sicer proizvedli s sežiganjem fosilnih goriv. Prav tako je mogoče v milijonih šteti število smrti netopirjev in ptic, ki zaradi vetrnic umirajo praktično na dnevni ravni. Kako usklajen je lahko boj proti podnebnim spremembam in izgubi biodiverzitete, če sta temeljna mednarodna dokumenta, ki urejata dotični področji, nastala z več kot 20-letno časovno razliko?

Ključne besede: podnebne spremembe, biodiverziteta, biotska raznovrstnost, Pariški sporazum, obnovljivi viri energije, Konvencija o biološki raznovrstnosti

1. Uvod

Prizadevanja za zaježitev podnebnih sprememb in težnje po ohranjanju biotske raznovrstnosti se na prvi pogled zdijo med seboj skladni ali vsaj ne nasprotujoči si cilji. V nekaterih primerih to res drži; s preprečevanjem krčenja in degradacije gozdov stremimo k stabilizaciji globalnega podnebja, hkrati pa s tem pripomoremo k zaščiti rastlinske raznolikosti,¹ ki med drugim zagotavlja življenjski prostor za divje živali.² Nekoliko drugačno razmerje prikazujejo poskusi dekarbonizacije z razvojem obnovljivih virov energije, na primer izkoriščanje potenciala vetrne energije. Vetrne elektrarne lahko namreč neposredno ali posredno vplivajo na zmanjšanje populacije nekaterih vrst oziroma njihovih habitatov ter posledično posegajo v biotsko pestrost širšega območja.³ Kako usklajen je torej lahko boj proti podneb-

* Študentka petega letnika Pravne fakultete Univerze v Ljubljani.

** Študentka četrtega letnika Pravne fakultete Univerze v Ljubljani.

1 International Institute for Applied Systems Analysis, The Convention on Biological Diversity (CBD) and the Paris Climate Agreement: Can they be reconciled?, URL: https://iiasa.ac.at/web/home/about/leadership/director/ALG_2018_Background_Note.pdf.

2 Smithsonian, Rainforest Biodiversity Shows Differing Patterns, URL: <https://www.sciencedaily.com/releases/2007/08/070808132022.htm>.

3 Ministrstvo za infrastrukturo, Celovit pregled potencialno ustreznih območij za izkoriščanje vetrne energije, URL: http://www.energetika-portal.si/fileadmin/dokumenti/publikacije/an_ove/pos

nim spremembam in izgubi biodiverzitete, če sta temeljna mednarodna dokumenta, ki urejata dotični področji, nastala z več kot 20 letno časovno razliko?

Medtem ko so omenjena nasprotja že dalj časa del znanstvenega diskurza, na regulativni ravni ni videti aktivne dejavnosti za njihovo naslovitev. V tem prispevku se bova osredotočili na dva ključna mednarodnopravna dokumenta, ki urejata dotični področji; Pariški sporazum in Konvencijo o biološki raznovrstnosti ter na njuno (ne)sovpadanje. Po kratki teoretični predstavitvi mednarodne ureditve bo sledil še prikaz na praktični ravni.

2. Temeljna mednarodna ureditev

Pariški sporazum o podnebnih spremembah (v nadaljevanju: Pariški sporazum) ne določa (natančnih) obveznosti držav za ohranjanje biodiverzitete. Podobno tudi Konvencija o biološki raznovrstnosti (v nadaljevanju: CBD)⁴ ne naslavlja neposredno globalnega segrevanja. Vedno jasnejša medsebojna prepletenost področij postavlja zahtevo po bolj integralnem pristopu, saj boj proti podnebnim spremembam ni samo nujen za ohranitev biodiverzitete ampak je s slednjo pogojen tudi sam.

2.1. *Pariški sporazum*

Pariški sporazum je bil sprejet leta 2015 kot primarno podnebni sporazum. Vsebuje skoraj izključno obveznosti vezane na zniževanje svetovnih emisij s ciljem ohranitve oziroma omejitve dviga povprečne globalne temperature. Medtem pa so ukrepi za ohranjanje in preprečevanje izgube biodiverzitete omenjeni le posredno in na deklarativni ravni.

Biotska raznovrstnost je v celotnem 32 stranskem dokumentu z besedo omenjena zgolj enkrat in še to v preambuli, torej pravno nezavezujočem delu akta. Tam so podpisnice ubesedile svoje zavedanje »*pomena zagotavljanja celovitosti vseh ekosistemov, vključno z oceani, in varstva biotske raznovrstnosti.*«⁵ Posredno varstvo biodiverzitete je moč zaznati tudi v 5. in 7. členu sporazuma, ki države spodbujata k sprejetju ukrepov za zmanjševanje emisij zaradi krčenja in degradacije gozdov ter poudarjata pomen trajnostnega gospodarjenja z naravnimi viri, predvsem gozdovi

odobitev_2017/strokovne_podlage_ve-comb.pdf, str. 4.

4 Zakon o ratifikaciji Konvencije o biološki raznovrstnosti, Ur. l. RS - MP, št. 7/96.

5 Preambula Pariškega sporazuma.

kot naravnimi zalogami ogljika.⁶ Dikcije teh členov nakazujejo antropocentrično naravnost sporazuma, saj v ospredju zaščite stoji predvsem človek in njegov življenjski prostor in ne toliko okolje ali druga živa bitja sama po sebi.

Ne glede na odsotnost natančnejših določb vezanih na biodiverzitetu v samem sporazumu se v zadnjih letih na tem mestu kažejo spremembe. Nedavno poročilo Medvladnega foruma za podnebne spremembe iz leta 2018 je poudarilo pomembnost soodvisnosti ohranjanja biotske raznovrstnosti in doseganja cilja ohranitve globalnega povišanja temperature blizu 1,5°C.⁷

2.2. Konvencija o biološki raznovrstnosti

Leta 1992, več kot 20 let pred Pariškim sporazumom, je bila prav tako skoraj univerzalno sprejeta Konvencija o biološki raznovrstnosti, temeljna multilateralna pogodba, usmerjena predvsem v ohranitev in trajnostno rabo sestavnih delov biološke raznovrstnosti.⁸ Podnebne spremembe v njenem besedilu neposredno nimajo mesta (so pa vedno pogosteje predmet odločitev, sprejetih na konferencah podpisnic, in z njimi povezanih dokumentov).⁹ Morda gre slednje pripisati ravno okoliščinam sprejema konvencije, ki je bila v podpis dana hkrati z Okvirno konvencijo Združenih narodov o spremembi podnebja. V širšem smislu za povezovalni element šteje poudarjanje trajnostnega razvoja in izkoriščanja naravnih virov, ki se pojavlja na več mestih tako v Pariškem sporazumu kot v CBD.

Bolj sistematično so podnebno problematiko podpisnice začele naslavljati v novem tisočletju, ko je vpliv podnebnih sprememb na biodiverzitetu postajal očitnejši; skladno z Milenijsko oceno ekosistemov bi te do konca stoletja lahko postale eden najpomembnejših dejavnikov izgube biotske raznovrstnosti.¹⁰ Medvladna platforma za znanstveno politiko o biotski raznovrstnosti in ekosistemskih storitvah je sprejem Pariškega sporazuma pozdravila, a hkrati izpostavila, da *»boj proti podnebnim spremembam nikoli ne more biti uspešen na račun biodiverzitet, saj je dolgoročna*

6 5. in 7. člen Pariškega sporazuma.

7 IPCC, Summary for Policymakers, URL: https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2019/05/SR15_SPM_version_report_LR.pdf, str. 8.

8 1. člen CBD.

9 Secretariat of the Convention on Biological Diversity, COP Decisions; Biodiversity and Climate Change Decisions, URL: <https://www.cbd.int/climate/decision.shtml>.

10 Secretariat of the Convention on Biological Diversity, CLIMATE CHANGE AND BIODIVERSITY // INTRODUCTION, URL: <https://www.cbd.int/climate/intro.shtml>.

*stabilizacija podnebja možna le z zagotavljanjem zaščite biotske raznovrstnosti ter ekosistemov.*¹¹

3 Implementacija boja proti podnebnim spremembam in skrbi za biodiverzitetu: kompatibilnost v dejanskosti?

Z namenom doseganja ciljev in normativnih okvirjev, zastavljenih v Pariškem sporazumu, se mnogo držav usmerja k iskanju okolju prijaznejših oblik energetske oskrbe. Ena izmed večini najbolj dostopnih možnosti predstavlja tudi energija proizvedena s pomočjo vetrnih elektrarn.¹² Kljub mnogim pozitivnim učinkom pa vpliv na biodiverzitetu, med drugim na netopirje, poraja dvom o njeni holistični učinkovitosti. Vprašanje, ki se zastavlja, je, ali je celovito spoštovanje obeh primarnih sporazumov, torej Pariškega sporazuma in CBD, *de facto* sploh mogoče?

3.1 Zelena narava vetrnih elektrarn

Kot ena izmed alternativ uporabi fosilnih goriv, katerih prekomerna uporaba predstavlja razlog za vseobsegajočo degradacijo okolja, se je v boju proti podnebnim spremembam kot učinkovita izkazala aplikacija obnovljivih virov energije, med katere sodi tudi veter.¹³

Raba vetrnih elektrarn je v splošnem dojeta kot ena najbolj zelenih.¹⁴ Proizvodnja električne energije s pomočjo vetrnih elektrarn predstavlja namreč, v primerjavi z emisijami fosilnih goriv, precej manjše tveganje za okolje.¹⁵ Utemeljitev povedanega je v izjemno nizkih oz. neobstoječih izpustih in posledičnem zmanjšanju prisotnosti plinov, kot so ogljikov dioksid, dušikov oksid in žveplov dioksid, v ozračju. Slednje je izjemnega pomena, saj ravno emisije omenjenih plinov predstavljajo

11 IPBES, Paris Agreement Now in Force: Good News for Biodiversity (Media Release), URL: https://ipbes.net/sites/default/files/downloads/pdf/20161104_media_release_ipbes_paris_agreement_in_force.pdf.

12 Mathews, Developing countries and the renewable energy revolution, URL: <https://www.oecd.org/dev/developing-countries-and-the-renewable-energy-revolution.htm>.

13 Nazir in drugi, Potential environmental impacts of wind energy development: A global perspective (2020), str. 85.

14 WindEurope, Wind energy frequently asked questions (FAQ), URL: <https://www.ewea.org/wind-energy-basics/faq/>.

15 Manwell, McGowan, Anthony, Wind Energy Explained Theory, Design And Application (2010), str. 547.

enega primarnih vzrokov globalnega segrevanja.¹⁶ Istočasno k popularnosti vetrne energije prispeva tudi kriterij cene; stroški izgradnje ter obratovanja vetrnic so relativno nizki,¹⁷ kar je izjemno pomembno za države v razvoju, ki v primeru cenovne neučinkovitosti zelenim politikam ne morejo slediti v celoti. Kljub številnim pozitivnim platem vetrne energije, obstoji njena temna plat, tj. (predvsem) v vplivih na biodiverzitetu. Med najbolj prizadetimi živalskimi vrstami so ptice in netopirji.¹⁸ V nadaljevanju bo predstavljen vpliv vetrnic na netopirje.

3.2. Vpliv vetrnic na biodiverzitetu: primer netopirjev

Pomembnost netopirjev za ohranjanje okoljskega ravnovesja je izjemna. Imajo namreč bistveno vlogo pri zatiranju škodljivcev, oprraševanju rastlin in razprševanju semen.¹⁹ Prav zato spremlja njihovo ranljivost v razmerju do vetrnih elektrarn še toliko večja zaskrbljenost. Vplivi vetrnic na netopirje sicer močno variirajo glede na lokacijo postavitve, pojavljajo pa se lahko tako v fazi izgradnje,²⁰ vidni predvsem skozi izgubo habitata, kot tudi v fazi delovanja, ki je sama po sebi tudi najbolj problematična.²¹ Smrt netopirjev v času obratovanja vetrnic lahko primarno nastopi iz dveh razlogov: trčenja ali barotravme, tj. internih poškodb, povzročenih zaradi spremembe tlaka.²² Tehnološki napredek vseskozi vodi v poskuse blaženja vplivov na netopirje, ki so nekateri bolj nekateri manj uspešni.²³ Nadaljnje raziskave so zatorej bistvenega pomena.

Vsemu povedanemu navkljub pa obstoji znanstveno podkrepljeno dejstvo, da tudi podnebne spremembe predstavljajo esencialno grožnjo netopirjem.²⁴ V preteklih

16 Saidur in drugi, *Environmental impact of wind energy* (2011), str. 2425.

17 Singh, *Wind Power in India: Pros and Cons – an Overview*, (2013), str. 21.

18 SEO Bird Life, *SEO/BirdLife presenta una nueva guía para la evaluación del impacto de parques eólicos en aves y murciélagos*, URL: <https://seo.org/2012/01/12/seobirdlife-presenta-una-nueva-guia-para-la-evaluacion-del-impacto-de-parques-eolicos-en-aves-y-murcielagos/>.

19 U. S. Fish and Wildlife Service: *Bats are one of the most important misunderstood animals*, URL: <https://www.fws.gov/midwest/news/ImportanceOfBats.html>.

20 Gibson, Wilman, Laurance, *How green is 'green' energy?* (2017), str. 922-935.

21 Gaultier in drugi, *Bats and Wind Farms: The Role and Importance of the Baltic Sea Countries in the European Context of Power Transition and Biodiversity Conservation* (2020), str. 10387.

22 Lagerveld in drugi, *Assessing fatality risk of bats at offshore wind turbines*, URL: <http://edepot.wur.nl/518591>, str. 6.

23 Voigt, Kingston, *Bats in the Anthropocene: Conservation of Bats in a Changing World* (2016), str. 316.

24 American Wind Wildlife Institute, *Wind-Wildlife Success Stories: Making Wind Energy Safer for Bats*, URL: <https://awwi.org/news-events/success-stories/success-story-bats/>.

letih so na primer zaznali visoko pojavnost smrti zaradi vročinskih valov in drugih vremenskih neprilik, povezanih s podnebnimi spremembami.²⁵

3.3. *De facto* kompatibilnost

Po ocenah Mednarodne agencije za obnovljive vire energije (v nadaljevanju: IRENA) večina²⁶ držav v okviru svojih podnebnih načrtov navaja obnovljive vire energije kot glavni način spopadanja s podnebnimi spremembami. Posledično lahko od leta 2015 zaznamo vsakoletni 10 % porast t.i. zelene energije.²⁷ Iz tega je moč pričakovati prihodnjo kontinuirano rast smrti netopirjev, povezanih z vetrnimi elektrarnami.²⁸ Nekatere vrste netopirjev, ki so trenutno prizadete z izgradnjo vetrnih elektrarn, so pravno gledano ogrožene.²⁹ Vendar se njihove smrti zaradi majhne biološke pomembnosti teh konkretnih vrst za človeka kljub pravni relevantnosti zdijo manj urgentne.³⁰ Prav tako jezik zapisa CBD-ja prepušča državam veliko diskrecije v interpretaciji ter dejanski implementaciji.³¹ Vsebuje namreč določbe, kot so »*če je to možno in ustrezno*« ter »*v skladu s svojimi posebnimi pogoji in sposobnostmi.*«³²

Kompatibilnost je zatorej vsaj na prvi pogled mogoča iz razlogov trenutno izjemne pomembnosti (tako dejanske kot medijske) podnebnih sprememb ter v veliki večini še ne nepovrnljivo alarmantnega učinka vetrnih elektrarn na biodiverzitetu. Z eksponentno rastjo izgradnje zelenih virov energije (in posledično povečevanjem vplivov na netopirje in biodiverzitetu na splošno) ter neenako hitrim prilagajanjem mitigacije pa je trajnost take rešitve vprašljiva.

25 Merlin Tuttle's Bat Conservation, Climate change and bats, URL: <https://www.merlintuttle.org/climate-change-and-bats/>.

26 Glede na poročilo iz leta 2017 je bila ta številka okoli 75%, v: IRENA, Untapped potential for climate action: Renewable energy in Nationally Determined Contributions, URL: <https://www.irena.org/publications/2017/Nov/Untapped-potential-for-climate-action-NDC>.

27 IRENA, NDCs in 2020: Advancing renewables in the power sector and beyond, URL: https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2019/Dec/IRENA_NDCs_in_2020.pdf, str. 6.

28 Voigt, Kingston, Bats in the Anthropocene: Conservation of Bats in a Changing World (2016), str. 295.

29 Prav tam, str. 303.

30 Prav tam.

31 Okuno, Frankenstein's Mammoth: Anticipating the Global Legal Framework For De-Extinction, (2016), str. 613.

32 6., 8., 9. in 14. člen CBD.

4. Sklep

Podnebne spremembe predstavljajo skupnega sovražnika tako človeštvu kot tudi biodiverziteti. Jasno pa je, da je za ohranitev načina življenja, kot ga poznamo - oziroma vsaj njegovega približka - potrebna enormna količina energije, vir katere je sicer poljuben, a nujno potreben. Kljub temu pa je treba vzeti na znanje, da medtem ko je problematika podnebnih sprememb s pomočjo naraščajočega civilnega pritiska na odločevalce v zadnjih letih deležna vedno večje mednarodne pozornosti, enako ni mogoče trditi za varstvo biodiverzitet.³³ Pariški sporazum je države spodbudil k intenzivnemu razvoju obnovljivih virov energije, ne pa tudi k vključevanju ukrepov vezanih na preprečevanje izgube biodiverzitet.³⁴

Ob globalni razsežnosti posledic, ki jih imajo tako podnebne spremembe kot tudi izguba biotske raznovrstnosti, pomanjkanje harmonizacije lahko vodi do vedno pogostejših mednarodnih sporov. Zatorej so nadaljnje raziskovanje in mitigacija ter seveda pravna in dejanska kooperacija esencialnega pomena.

Seznam literature

American Wind Wildlife Institute: Wind-Wildlife Success Stories: Making Wind Energy Safer for Bats, URL: <https://awwi.org/news-events/success-stories/success-story-bats/> (20. februar 2021).

Gardner, Charlie J.; Struebig, Matheew J.; Davis, Zoe G.: Conservation must capitalise on climate's moment, URL: <https://www.nature.com/articles/s41467-019-13964-y> (20. februar 2021).

Gaultier, Simon P. in drugi: Bats and Wind Farms: The Role and Importance of the Baltic Sea Countries in the European Context of Power Transition and Biodiversity Conservation, v: *Environ. Sci. Technol.* 54 (2020), str. 10385–10398.

Gibson, Luke; Wilman, Elspeth N.; Laurance, William F.: How green is 'green' energy?, v: *Trends in Ecology & Evolution* 32 (2017) 12, str. 922-935.

International Institute for Applied Systems Analysis: The Convention on Biological Diversity (CBD) and the Paris Climate Agreement: Can they be reconciled?, URL: https://iiasa.ac.at/web/home/about/leadership/director/ALG_2018_Background_Note.pdf (20. februar 2021).

IPBES: Paris Agreement Now in Force: Good News for Biodiversity (Media Release), URL: https://ipbes.net/sites/default/files/downloads/pdf/20161104_media_release_ipbes_paris_agreement_in_force.pdf (20. februar 2021).

33 Gardner, Struebig, Davis, Conservation must capitalise on climate's moment, URL: <https://www.nature.com/articles/s41467-019-13964-y>.

34 WWF, NDCs - A force for nature?, URL: http://4fqbik2blqkb1nrebde8yxqj-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2018/12/WWF_NDCs-a-force-for-nature-2nd-edition.pdf, str. 7.

IPCC: Summary for Policymakers, URL: https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2019/05/SR15_SPM_version_report_LR.pdf (20. februar 2021).

IRENA: Untapped potential for climate action: Renewable energy in Nationally Determined Contributions, URL: <https://www.irena.org/publications/2017/Nov/Untapped-potential-for-climate-action-NDC> (20. februar 2021).

IRENA: NDCs in 2020: Advancing renewables in the power sector and beyond, URL: https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2019/Dec/IRENA_NDCs_in_2020.pdf (20. februar 2021).

Lagerveld, Sander in drugi: Assessing fatality risk of bats at offshore wind turbines, URL: <http://edepot.wur.nl/518591> (20. februar 2021).

Manwell, James F.; McGowan, Jon G.; Rogers, Anthony. L: Wind Energy Explained Theory, Design And Application, Second Edition, A John Wiley and Sons, Ltd., 2009.

Mathews, John A.: Developing countries and the renewable energy revolution, URL: <https://www.oecd.org/dev/developing-countries-and-the-renewable-energy-revolution.htm> (20. februar 2021).

Merlin Tuttle's Bat Conservation: Climate change and bats, URL: <https://www.merlintuttle.org/climate-change-and-bats/> (20. februar 2021).

Ministrstvo za infrastrukturo: Celovit pregled potencialno ustreznih območij za izkoriščanje vetrne energije, URL: http://www.energetika-portal.si/fileadmin/dokumenti/publikacije/an_ove/posodobitev_2017/strokovne_podlage_ve-comb.pdf (20. februar 2021).

Nazir, Muhammad Shahzad in drugi: Potential environmental impacts of wind energy development: A global perspective, v: Current Opinion in Environmental Science & Health, 13 (2020), str. 85-90.

Okuno, Erin: Frankenstein's Mammoth: Anticipating the Global Legal Framework For De-Extinction, v: Ecology Law Quarterly 43 (2016), str. 581-634.

Saidur, Rahman in drugi: Environmental impact of wind energy, v: Renewable and Sustainable Energy Reviews 15 (2011), str. 2423–2430.

Secretariat of the Convention on Biological Diversity: COP Decisions; Biodiversity and Climate Change Decisions, URL: <https://www.cbd.int/climate/decision.shtml> (20. februar 2021).

Secretariat of the Convention on Biological Diversity: CLIMATE CHANGE AND BIODIVERSITY // INTRODUCTION, URL: <https://www.cbd.int/climate/intro.shtml> (20. februar 2021).

Singh, Sunita: Wind Power in India: Pros and Cons – an Overview, v: International Journal of Electrical and Electronic Engineering & Telecommunications 2 (2013), str. 19-24.

Smithsonian: Rainforest Biodiversity Shows Differing Patterns, URL: <https://www.sciencedaily.com/releases/2007/08/070808132022.htm> (20. februar 2021).

SEO Bird Life: SEO/BirdLife presenta una nueva guía para la evaluación del impacto de parques eólicos en aves y murciélagos, URL: <https://seo.org/2012/01/12/seobirdlife-presenta-una-nueva-guia-para-la-evaluacion-del-impacto-de-parques-eolicos-en-aves-y-murcielagos/> (20. februar 2021).

U. S. Fish and Wildlife Service: Bats are one of the most important misunderstood animals, URL: <https://www.fws.gov/midwest/news/ImportanceOfBats.html> (20. februar 2021).

Voigt, Christian C.; Kingston, Tigga: Bats in the Anthropocene: Conservation of Bats in a Changing World, Springer International Publishing 2016.

WindEurope: Wind energy frequently asked questions (FAQ), URL: <https://www.ewea.org/wind-energy-basics/faq/> (20. februar 2021).

WWF: NDCs - A force for nature?, URL: http://4fqbik2blqkb1nrebde8yxqj-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2018/12/WWF_NDCs-a-force-for-nature-2nd-edition.pdf (20. februar 2021).

Lucija Zaletel,* Jaka Homec**

Trajnostni razvoj v letalstvu: primerjal-nopravna ureditev Velike Britanije in Francije

Vsaka država se po svoje odloča, kako in kdaj bo zaostrila pogoje v letalstvu in s tem pripomogla k trajnostnem razvoju v tej panogi. Trenutno v EU prednjači francoski predlog, ki je najbolj restriktiven in predvideva najvišje davke z direktnim doprinosom v ekološke in trajnostne sklade.

Ključne besede: letalstvo, pravna ureditev, trajnostni razvoj, eko davek

1. Uvod

Letalstvo je eden največjih svetovnih onesnaževalcev, s konstantno eksponentno rastjo letalstva (do korona krize) pa se onesnaževanje le še povečuje, na kar že dolgo opozarja več okoljskih organizacij. Letalstvo tako prispeva kar 2,5 % vseh svetovnih izpustov CO₂.¹ Kot navaja WWF, bi se lahko število prepeljanih potnikov glede na pred koronski čas do leta 2050 potrojilo.² Zaradi epidemije COVID-19 je število prepeljanih potnikov v letu 2020 močno upadlo, vendar to ne predstavlja dolgotrajne rešitve za zmanjšanje izpustov CO₂. Letalska industrija se namreč že dolgo spopada s krizami, ki niso direktno povezane s panogo. Tako je bilo mogoče zabeležiti velik upad letalskega prometa že med epidemijo SARS-a in MERS-a, po terorističnem napadu 11. septembra 2001 ter ob svetovni gospodarski krizi leta 2008. Zaradi zadnje krize je bil upad potniškega letalskega prometa večji kot kadarkoli do sedaj, vendar se tudi tokrat pričakuje hitro okrevanje. Po vseh

* Študentka tretjega letnika Pravne fakultete Univerze v Ljubljani.

** Študent drugega letnika Fakultete za strojništvo Univerze v Ljubljani.

1 Ritchie, Our world in data, Climate change and flying, URL: <https://ourworldindata.org/co2-emissions-from-aviation>.

2 WWF, Cutting Aviation Pollution, URL: <https://www.worldwildlife.org/initiatives/cutting-aviation-pollution>.

dosedanjih krizah je bil vzpon, ki je sledil, le še večji.³ Če želimo nizko oziroma brezogljično družbo čimprej doseči, bo potrebno letalski promet tako ali drugače spremeniti ali omejiti.

2. Dve potencialni rešitvi problema

Prva rešitev, ki nam jo kot najboljšo predstavljajo predvsem proizvajalci letal, je izboljšanje učinkovitosti letalskih motorjev, saj povprečen letalski motor za eno uro delovanja porabi 2.700 kg kerozina, ob gorenju pa nastane 8.500 kg CO₂ ter še veliko drugih toplogrednih plinov. Letalska industrija želi izboljšati motorje tako, da bi za delovanje porabili manj kerozina in ob tem proizvedli manj škodljivih plinov. Kljub obljubam letalske industrije Evropska agencija za letalstvo (EASA) v poročilu iz leta 2019 navaja, da znižanje izpustov CO₂ letalskih motorjev ni dovolj učinkovito, da bi lahko uravnotežilo naraščanje letalskega prometa. Tako je pričakovati, da se bodo izpusti do leta 2040 povečali še za kar 21 %, kljub vsem izboljšavam proizvajalcev letal.⁴

Druga možnost bi lahko bila regulacija na ravni države, v nasprotju s prvo rešitvijo, ki so jo predlagali proizvajalci letal sami. Predlogov je več; spodbujanje drugih načinov transporta, ki so bolj trajnostni, in obdavčitev kerozina, ki je v Evropski uniji (v nadaljevanju: EU) (še) neobdavčen in se zanj ne plačuje niti trošarin. Ta rešitev bi bolj kot spremembo uvajala omejitev letalskega prometa, saj bi močno povečala stroške letalskim družbam. To bi najbolj prizadelo nizkocenovne prevoznike, ki pa predstavljajo velik del rasti letalskega prometa v EU.

3. Mednarodnopravna ureditev in pravo Evropske unije

Tema trajnostnega razvoja ni tuja niti Evropskemu parlamentu. Zastavljeno poslanstvo vprašanje navaja, da bi EU lahko z davki pridobila tudi do 27 milijard na leto. Predlog davka bi lahko šel v razpravo že v letu 2021.⁵ Tudi v t. i. »*Green Deal EU*« so predvidene izboljšave Uredbe o davkih v energetiki, seveda v smeri trajnostnega razvoja. Pojavlja se problem negativnih vplivov na ekonomijo, zaradi česar bo po-

3 ICAO, World Aviation and the World Economy, URL: https://www.icao.int/sustainability/pages/facts-figures_worlddeconomydata.aspx.

4 EASA, E. E., European Aviation Environmental Report, URL: <https://ec.europa.eu/transport/sites/transport/files/2019-aviation-environmental-report.pdf>.

5 Delli, Introduction of a European Union tax on kerosene, URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2019-004459_EN.html.

trebna podrobna obravnava. Izstopajo predvsem oddaljene regije in samotni otoki, kjer je transport že tako zelo otožen.⁶ Kot najbolj verjetno možnost, ki se v nekaterih državah EU že uveljavlja, se navaja t. i. eko davek. V Združenem kraljestvu je nekaj podobnega že v veljavi, t. i. »*Air Passenger Duty*«, vendar je njegov namen naravnano bolj ekonomsko kot trajnostno.⁷ Bolj napredno se je zadeve lotila Francija s svojo verzijo eko davka. Ta je že v veljavi, vendar ni zelo restriktiven in visok, a se to lahko kmalu spremeni. V predlogu zakona je namreč predvideno povečanje, ki bi lahko obsegalo tudi do 1900 % sedanjega in bi po žepu močno udarilo veliko letalskih družb.⁸

Ureditev na nadnacionalni ravni ni oblikovana tako, da bi pripomogla k trajnostnem razvoju. Mednarodni dogovor je, da so uporabniki letalskega goriva kerozina v nasprotju z uporabniki ostalih pogonskih goriv oproščeni plačila nacionalnih davkov in trošarin. To določa mreža bilateralnih dogovorov Air Service Agreements (v nadaljevanju: ASA), ki temeljijo na Čikaški konvenciji, temeljni konvenciji, ki zadeva mednarodni letalski promet. Dodatno oviro za postavljanje okoljskih davkov na gorivo predstavlja tudi ureditev EU, zato so se bile države prisiljene, da se znajdejo po svoje.⁹ Na področju trajnostnega razvoja prednjačita Velika Britanija in Francija, predvsem na področju davčne regulacije.

4. Pravna ureditev v Veliki Britaniji

Velika Britanija je razvoj na področju trajnostnega razvoja pričela že leta 1994 z »*Air Passenger Duty*«, davkom na vse potniške lete iz britanskih letališč. Višina davka je odvisna od destinacije potovanja in od razreda, v katerem potnik potuje.¹⁰ Kljub temu, da je letalski promet strmo naraščal (med letoma 2000 in 2004 kar za 35 % po navajanju Treasury Committee), se Velika Britanija ni odločila za povišanje davka.¹¹ O vplivu zamrznitve »*Air Passenger Duty*« je bilo govora tudi

6 Gentiloni, Introduction of a European Union tax on kerosene, URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2019-004459-ASW_EN.html.

7 GOV.UK, Rates for Air Passenger Duty, URL: <https://www.gov.uk/guidance/rates-and-allowances-for-air-passenger-duty>.

8 Loh, France Weighing An Increase To Aviation Eco-Tax, URL: <https://simpleflying.com/france-eco-tax/>.

9 Delli, Introduction of a European Union tax on kerosene, URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2019-004459_EN.html.

10 GOV UK, Rates for air passenger duty: guidance, URL: <https://www.gov.uk/guidance/rates-and-allowances-for-air-passenger-duty>.

11 Seely, Air passenger duty: introduction, URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/re->

zunaj meja Velike Britanije, in sicer v poročilu Environmental Audit Committee (v nadaljevanju: EAC) v sklopu o emisijah v transportu. Po mnenju EAC bi za vpliv na znižanje letalskih emisij davek morali zaračunavati letalskih družbam in ne potnikom. Treasury Committee je v sklopu višine davka opozarjal tudi na shemo EU Emission trading scheme, ki si prizadeva za ogljično nevtralno EU do leta 2050.¹² Laburistična vlada je leta 2008 predlagala, da bi lahko s tem, da bi davek plačevale letalske družbe, ne pa potniki, pripomogli k zmanjšanju ogljičnih izpustov letal.¹³ Predlog se ni uresničil, med leti 2008 in 2018 pa je prišlo še do nekaj sprememb, ki niso bile ključne. Najnovejša ureditev določa, da je davek razdeljen na Band A- krajše polete in Band B- daljše polete. Višina prvih naj bi ostala enaka, višina davka na daljše polete pa naj bi se zvišala. Novost je tudi, da davek ne velja za otroke do šestnajstega leta, kar jasno kaže na namen davka.¹⁴ Če bi bil davek res namenjen zmanjšanju ogljičnega izpusta, osebne značilnosti potnikov nanj ne bi imele vpliva.

Problem ureditve »*Air Passanger Duty*« je, da primarno ni bil namenjen za zmanjšanje emisij, npr. ogljičnih in drugih izpustov, temveč za nadomestitev davčnega primanjkljaja, saj je bila letalska industrija v Veliki Britaniji (ter tudi v EU) močno davčno podhranjena. Celotna EU je sklenila, da se za letalsko gorivo kerozin ne plačuje trošarin, zato ga Velika Britanija ni mogla obdavčiti, ni pa bila prepovedana uvedba ločenega davka, kar so storile tudi druge države poleg Velike Britanije, kot npr. Nemčija, Španija, Belgija.¹⁵

5. Francoska pravna ureditev

Nekoliko bolj zanimiva in trajnostno usmerjena je francoska ureditev oz. bolj rečeno predlog ureditve. Francoski predlogi so sicer podobni »*Air Passanger Duty*«, vendar je ureditev nastala/nastaja bolj iz okoljskih razlogov. Leta 2019 je francoska ministrica za promet Elisabeth Borne napovedala uvedbo davka 1,50 EUR na ekonomski razred in 9,00 EUR na poslovni razred za lete znotraj EU in 18

search-briefings/sn00413/.

12 EC, EU Emissions Trading System (EU ETS), URL: https://ec.europa.eu/clima/policies/ets_en.

13 Seely, Air passenger duty: recent debates & reform, URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn05094/>.

14 HM Treasury, Budget 2015, URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/416330/47881_Budget_2015_Web_Accessible.pdf#page=70, str. 70.

15 Delli, Introduction of a European Union tax on kerosene, URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2019-004459_EN.html.

EUR za lete izven EU.¹⁶ Ključni razliki tega davka glede na »*Air Passenger Duty*« sta, da bodo plačnice letalske družbe in ne potniki ter da je namenjen zmanjšanju ogljičnega izpusta, ne pa neposredno polnjenju davčne blagajne. Leta 2020 je na novo ustanovljeni Convention Citoyenne pour la Climat (v nadaljevanju: CCC) predlagal več novih ukrepov, kot so primarno zvišanje višine davkov na lete, podpiranje razvoja biogoriv, prizadevanje za prepoved domačih letov krajših od štirih ur, če obstaja nizkoogljčna alternativa in dodajanje novih davkov na rekreativno letenje. V sklopu teh novosti predlagajo tudi zakonodajne spremembe, ki bi uresničevale predloge. Ena izmed predlaganih sprememb je tudi sprememba člena 64124 Code des transports, kateremu naj bi se dodal nov odstavek, in sicer, da naj bi se do leta 2025 uresničila zaveza o prepovedi poletov znotraj države, ki so krajši od štirih ur.¹⁷

Reakcija mednarodne letalske stroke do francoskega predloga spremembe zakona ni najbolj pozitivna. V odgovoru je direktor IATA zapisal, da se z zakonodajnimi spremembami ogljični izpust ne bo zmanjšal, edina posledica pa naj bi bila izguba 150.000 delovnih mest v Franciji, povezanih z letalskim prometom. Sklicuje se tudi na podatke francoske Civil Aviation Authority, ki opozarja, da bi z novim eko davkom zbrali 4,2 milijard, vendar pa bi se davek odražal tudi v izgubi zaposlitve delavcev v industriji, kar bi na koncu pomenilo primanjkljaj BDP-ja za kar 5-6 milijard. IATA opozarja tudi na mednarodne dogovore, ki so bili sklenjeni na področju trajnostnega razvoja, predvsem zmanjšanja ogljičnih izpustov, kot je na primer evropska ETA (ang. *Emission trading scheme*). Francoska nacionalna ureditev bi lahko nasprotovala tudi prvi shemi na globalni ravni: CORSIA (ang. *Carbon Offsetting and Reduction Scheme for International Aviation*).¹⁸

6. Zaključek

Kot lahko razberemo iz vseh navedenih zakonov in predlogov, se vsaka država po svoje odloča, kako in kdaj bo zaostрила pogoje v letalstvu in s tem pripomogla k trajnostnemu razvoju v tej panogi. Trenutno v EU zagotovo prednjači francoski predlog, ki je najbolj restriktiven in predvideva najvišje davke z direktnim doprinosom

16 Brandler, France and its new environmental eco tax on aviation, URL: <https://www.business-traveller.com/features/france-and-its-new-environmental-eco-tax-on-aviation/>.

17 CCC, Limiter les effets néfastes du transport aérien, URL: <https://propositions.conventioncitoyennepourleclimat.fr/objectif/limiter-les-effets-nefastes-du-transport-aerien/>.

18 IATA, French tax would fail to curb aviation emissions, URL: <https://www.airlines.iata.org/news/french-tax-would-fail-to-curb-aviation-emissions>.

v ekološke in trajnostne sklade. Vendar je tudi tukaj potrebna velika previdnost, sploh po letošnji krizi, ki je komercialno letalstvo zmanjšala bolj kot kadarkoli do sedaj.¹⁹ Že tako prizadeto letalsko industrijo lahko zaostrovanje davčne politike spravi še bolj na rob, čemur seveda sledijo odpuščanja in nadaljevanje krize. Zaradi tega bi bilo potrebno davke uvajati postopoma, mogoče celo zamakniti za določen čas (sprejetje okvirnega časovnega okvirja). Predvsem bi pričakovali skupen odziv na ravni EU, kot je predvideno tudi v t. i. »*Green deal*.« Tudi letalske družbe bi se lahko ob jasno začrtanem predlogu postopnega uvajanja davkov na ravni celotne Evrope lažje pripravile in prilagodile ter s tem zagotovile manjše izgube ob zmanjšanem letalskem prometu (cilj eko davkov). Kot je bilo omenjeno na začetku, bi to najbolj prizadelo nizkocenovne prevoznike, ki temeljijo na (zelo) poceni kartah, katerih z višjimi davki ne bo več moč zagotoviti. V Sloveniji je že od propada nacionalnega letalskega prevoznika z drugimi državami vzpostavljenih le malo letalskih povezav, število teh pa je s koronakrizo še upadlo. Ker je država v letu 2020 razdelila prevoznikom celo pomoč za vzpostavitev linij, dodatnega obdavčenja v bližnji prihodnosti ni pričakovati oziroma to niti ne bi bil smiselno.²⁰

Seznam literature

Brandler, Hannah: France and its new environmental eco tax on aviation, URL: <https://www.businessstraveller.com/features/france-and-its-new-environmental-eco-tax-on-aviation/> (15. februar 2020).

CCC: Limiter les effets néfastes du transport aérien, URL: <https://propositions.conventioncity-ennepourleclimat.fr/objectif/limiter-les-effets- nefastes-du-transport-aerien/> (15. februar 2020).

Delli, Karima: Introduction of a European Union tax on kerosene, URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2019-004459_EN.html (15. februar 2020).

EASA, E. E.: European Aviation Environmental Report 2019, URL: <https://ec.europa.eu/transport/sites/transport/files/2019-aviation-environmental-report.pdf> (15. februar 2020).

EC: EU Emissions Trading System (EU ETS), URL: https://ec.europa.eu/clima/policies/ets_en (15. februar 2020).

Gentiloni, Paolo: Introduction of a European Union tax on kerosene, URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2019-004459-ASW_EN.html (15. februar 2020).

GOV.UK.: Rates for Air Passenger Duty, URL: <https://www.gov.uk/guidance/rates-and-allowances>

19 ICAO, World Aviation and the World Economy, URL: https://www.icao.int/sustainability/pages/facts-figures_worldconomydata.aspx.

20 RTV SLO, Devet letalskih prevoznikov bi z državno subvencijo redno letelo v Slovenijo, URL: <https://www.rtvlo.si/zabava-in-slog/ture-avanture/devet-letalskih-prevoznikov-bi-z-drzavno-subvencijo-redno-letelo-v-slovenijo/542203>.

es-for-air-passenger-duty (15. februar 2020).

HM Treasury: Budget 2015: URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/416330/47881_Budget_2015_Web_Accessible.pdf#page=70 (15. februar 2020).

IATA: French tax would fail to curb aviation emissions, URL: <https://www.airlines.iata.org/news/french-tax-would-fail-to-curb-aviation-emissions> (15. februar 2020).

ICAO: World Aviation and the World Economy, URL: https://www.icao.int/sustainability/pages/facts-figures_worldeconomydata.aspx (15. februar 2020).

Loh, Chris: France Weighing An Increase To Aviation Eco-Tax, URL: <https://simpleflying.com/france-eco-tax/> (15. februar 2020).

Ritchie, Hannah: Climate change and flying: what share of global CO2 emissions come from aviation?, URL: <https://ourworldindata.org/co2-emissions-from-aviation> (15. februar 2020).

RTV SLO: Devet letalskih prevoznikov bi z državno subvencijo redno letelo v Slovenijo, URL: <https://www.rtv.slo.si/zabava-in-slog/ture-avanture/devet-letalskih-prevoznikov-bi-z-drzavno-subvencijo-redno-letelo-v-slovenijo/542203> (15. februar 2020).

Seely, Antony: Air passenger duty: introduction, URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn00413/> (15. februar 2020).

Seely, Antony: Air passenger duty: recent debates & reform, URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn05094/> (15. februar 2020).

WWF: Cutting Aviation Pollution, URL: : <https://www.worldwildlife.org/initiatives/cutting-aviation-pollution> (15. februar 2020).

Ana Maja Kralj*

Trajno netrajnostna rešitev: Baselska konvencija s »Plastičnimi amandmaji«

Začetek veljavnosti amandmajev k Baselski konvenciji prinaša številne spremembe v mednarodni trgovini z odpadno plastiko, ki močno omejujejo izvoz teh odpadkov. Kljub amandmiranju v dobri veri po trajnostnejši ureditvi pa bodo posledice implementacije najverjetneje ravno obratne od njihovega prvotnega cilja.

Ključne besede: Baselska konvencija, odpadna plastika, mednarodna trgovina z odpadno plastiko, Trajnostni razvoj in pravo

1. Uvod

Na svetu je v letu 2019 nastalo 395 milijonov ton plastičnih odpadkov, od tega večina ne bo ustrezno obdelana.¹ K tej količini prebivalec Slovenije povprečno prispeva 0,14 kilogramov na dan, oziroma okrog 55 kilogramov letno.² Manj kot 30 odstotkov te plastike je reciklirane, preostanek pa je sežgan, zakopan v odlagal-iščih pod zemljo ali izvožen. Države se pri tem poslužujejo tako zakonitega kot nezakonitega izvoza v tujino, zlasti v države v razvoju, ki že leta postajajo smetišča sveta. Medtem ko katastrofalne okoljske posledice te 32 milijard vredne mednarodne trgovine nosijo lokalni prebivalci, ostaja meja med zakonitim in nezakonitim ravnanjem z odpadki pogosto zabrisana ali celo nedoločljiva.³

Z naraščanjem vsesplošne ozaveščenosti o problematiki odpadkov je v zadnjih letih prišlo do številnih, trajnostnejše naravnanih sprememb v pravnih ureditvah

* Študentka tretjega letnika Pravne fakultete Univerze v Ljubljani.

1 Reciklirane bo zgolj 20%; v: Ritchie, Roster, Plastic Pollution, URL: <https://ourworldindata.org/plastic-pollution#plastic-waste-per-person>.

2 European Commission, Slovenia Fact Sheet, URL: https://ec.europa.eu/environment/waste/framework/pdf/facsheets%20and%20roadmaps/Factsheet_Slovenia.pdf.

3 Markets and Markets, New Market Report, URL: <https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/plastic-waste-management-market-80259244.html#:~:text=%5B179%20Pages%20Report%5D%20The%20plastic,3.1%25%20during%20the%20forecast%20period>.

povsod po svetu. Verjetno najbolj znan program za spodbujanje takšnih ukrepov je akcijski načrt Združenih narodov Agenda 2030. Eden izmed njegovih 169 konkretnih ciljev je do leta 2030 zagotoviti ustrezno ravnanje s kemikalijami in vsemi odpadnimi snovmi v celotnem življenjskem ciklu v skladu z dogovorjenimi mednarodnimi okviri.

Ob omembi pravne ureditve mednarodne trgovine z odpadki pa ne moremo mimo Baselske konvencije (v nadaljevanju: Konvencija), ki kljub številnim kritikam na račun dejanske učinkovitosti in jasnosti določb, ostaja njen temelj. Amandmaji, sprejeti leta 2019 in veljavni od 1. 1. 2021, so močno zaostri pogoje za mednarodno trgovino z odpadki, zlasti za odpadno plastiko. Poleg tega pa že dobro leto v okviru Konvencije deluje tudi Partnerstvo za odpadno plastiko.

Zakaj lahko o Konvenciji govorimo kot o najpomembnejši s svojega področja, kaj prinašajo njene »spremembe«, kako vplivajo oziroma bodo predvidoma vplivale na mednarodno trgovino z odpadno plastiko ter kako trajnostne bodo predvidene rešitve težav, bom z namenom osvetlitve dejansko *trajno netrajnostne* ureditve razpravljala v nadaljnjem besedilu.

2. Splošno o Baselski konvencij

Baselska konvencija o nadzoru prehoda nevarnih odpadkov čez meje in njihovega odstranjanja je nastala kot mednarodni odziv na škandale trgovanja z nevarnimi odpadki v poznih osemdesetih letih prejšnjega stoletja.⁴ Skupno jo je podpisalo 188 držav, ratificiralo pa 53,⁵ med njimi tudi Republika Slovenija.⁶ Velja za najcelovitejši mednarodni sporazum o nevarnih in drugih odpadkih. Cilji te pravno zavezujoče konvencije so zmanjšanje števila nevarnih odpadkov, promocija varnega in okolju prijaznega ravnanja s tovrstnimi odpadki ter regulacija trgovanja v primerih, kjer konvencija dopušča njihov izvoz. S temi ukrepi se želi preprečiti strupeni kolonializem (ang. »*toxic colonialism*«).

4 Klenovšek, Meško, Kriminološki vidiki mednarodne trgovine z odpadki, URL: https://www.policija.si/images/stories/Publikacije/RKK/PDF/2011/01/RKK2011-01_AnaKlenovsek_Gorazd-Mesko_MednarodnaTrgovina.pdf, str. 55.

5 Basel Convention, Parties to the Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal, URL: <http://www.basel.int/Countries/StatusofRatifications/PartiesSignatories/tabid/4499/Default.aspx>.

6 Zakon o ratifikaciji Baselske konvencije o nadzoru prehoda nevarnih odpadkov preko meja in njihovega odstranjanja, Ur. l. RS, št. 48/1993.

Države članice za namen uresničitve ciljev Konvencije na konferenci (ang. »*Conference of the parties*«) sprejemajo strateški okvir delovanja, v katerem si za določeno obdobje zastavijo konkretnejše cilje, načine njihove uresničitve in kazalnike za merjenje uspešnosti implementacije. Trenutno veljavni je plan za obdobje od leta 2012 do 2021.

2.1. Obveznosti držav

Konvencija kot pravno zavezujoč dokument za države ustvarja obveznost usklajevanja njenih določb in nacionalne zakonodaje. Največkrat od držav izvoznic in uvoznic zahteva podpis predhodnega sporazuma (ang. »*prior informed consent*«, v nadaljevanju: PIC) z namenom doseči soglasje in zadostno informiranost glede izvoženih odpadkov. Sporazum mora vsebovati podatke o tipu odpadkov in razlogih za izvoz ter metodi odlaganja. O teh informacijah pa morajo biti obveščene tudi države, skozi katere poteka njihov tranzit. Konvencija državam, ki so jo ratificirale, prav tako omogoča, da lahko zavrnejo uvoz nevarnih odpadkov iz drugih držav z enakim statusom, v nekaterih primerih pa v celoti prepoveduje tako uvoz v kot izvoz iz države, ki konvencije niso ratificirale.

Kljub temu, da je bila prvotno namenjena nevarnim odpadkom, je z amandmirationem posegla tudi na področje na prvi pogled dokaj nenevarne odpadne plastike.

2.2. Odgovornost držav

Leta 1999 so države članice v okviru Konvencije sprejele Protokol o odgovornosti in odškodninah (v nadaljevanju: Protokol), ki je prvi v okviru mednarodnega prava varstva okolja vzpostavil sistem odgovornosti in dolžnosti zagotovitve ustreznega in hitrega nadomestila v primeru škode, nastale kot posledica kršitve pogodbenih obveznosti. Država kršiteljica bi bila tako v takem primeru dolžna povrniti vse stroške, nastale z odstranitvijo odpadkov, ter s tem povzročeno škodo. Zaradi nezadostnega števila držav članic, ki so protokol ratificirale, ta nikoli ni začel veljati (to je storilo zgolj 12 članic,⁷ potrebna bi bila ratifikacija 20 držav).

Sistem je bil večkrat tudi tarča kritik, ker naj bi bil, v primeru veljave, poln pomanjkljivosti. Med njimi se najpogosteje omenja, da bi po Protokolu odgovornost države

⁷ Basel Convention, Basel Protocol on Liability and Compensation for Damage Resulting from Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal Basel, 10 December 1999, URL: <http://www.basel.int/Countries/StatusofRatifications/TheProtocol/tabid/1345/Default.aspx>.

izvoznice prenehala s tem, ko bi država uvoznica odpadke prevzela v posest (okoljska škoda namreč lahko nastane šele leta ali celo desetletja kasneje, odgovornosti pa bi se države izvoznice razbremenile takoj) ter da naj bi omogočal, da bi države odgovornost lahko prevalile na podjetje, ki je dejansko opravilo izvoz.⁸

3. Baselska konencija in odpadna plastika

Z zavedanjem, da odpadna plastika postaja vedno večji okoljski in ekonomski problem, so države članice na konferenci maja 2019 v Ženevi soglasno sprejele dve ključni novosti na področju odpadne plastike – amndmaje k aneksom za širše vključevanje plastičnih odpadkov v pravni okvir Konvencije in ustanovitev Partnerstva za odpadno plastiko.

3.1. Partnerstvo za odpadno plastiko (»Plastic Waste Partnership work group«)

12. 11. 2012 je v Ženevi z delovanjem začelo Partnerstvo za odpadno plastiko (v nadaljevanju: Partnerstvo). Skupina združuje poslovne, akademske, vladne in nevladne družbene akterje z namenom izboljšanja in promocije okoljsko varnega in odgovornega ravnanja s plastičnimi odpadki na vseh ravneh ter dolgoročnega zmanjšanja in izkorenitve odpadne plastike v okolju. Področja delovanja Partnerstva vključujejo pripravo strategij, regulatornih okvirjev, identifikacijo ovir in iskanje rešitev za čim bolj učinkovito implementacijo Konvencije na nacionalni in mednarodni ravni ter spodbujanje sodelovanja z zasebnim sektorjem. V praksi temelji na pripravi projektov, ki se osredotočajo na preprečitev in minimizacijo odpadne plastike, njeno recikliranje, beleženje njenih čezmejnih gibanj in ozaveščanje ter izobraževanje o tem globalnem problemu.

3.2. Amandmaji k Aneksom II, VII in IX h Konvenciji (»Plastični amandmaji«)

Države so na 14. konferenci članic na predhodni predlog Norveške iz leta 2018 poleg ustanovitve Partnerstva sprejele 3 amandmaje k njenim aneksom, ki veljajo od 1. 1. 2021. Uvedeni sta bili dve glavni novosti.

⁸ Widawsky, In My Backyard: How Enabling Hazardous Waste Trade To Developing Nations Can Improve the Basel Convention's Ability to Achieve Environmental Justice (2008).

Prvič, spremenjena je bila razvrstitev odpadne plastike in s tem pogoji za mednarodno trgovanje. Večina vrst odpadne plastike tako po novi ureditvi spada med ostale odpadke, za izvoz katerih Konvencija zahteva PIC. Hkrati nova klasifikacija prepoveduje izvoz v države, ki Konvencije niso ratificirale.⁹

Drugič, amandma k Aneksu IX ozko določa kategorije plastike, ki so po Konvenciji definirane kot nenevarne. Mednarodna trgovina z njimi je dovoljena. To so vrste plastike iz enega nehalogeniranega polimera ter znotraj skupine mešanih odpadkov čisti polietilen, polipropilen in PET plastika in nekatere druge vrste plastike,¹⁰ ki so izvožene z namenom recikliranja in niso kontaminirane, za kar pa je potrebno priložiti dokumentacijo, ki to potrjuje.

Za nadzorovanje implementacije sprememb so države razširile mandat Delovni skupini za pregled in spremembe aneksov h Konvenciji, ki je med drugim zadolžena za evalvacijo že sprejetih sprememb in pripravo novih, predvsem glede vrst odpadne plastike, ki bodo v prihodnosti z novimi amandmaji k aneksom postale definirane kot nevarni odpadki.

4. Problematika sprememb Konvencije in ostale kritike

Konvencija je bila že brez »*plastičnih amandmajev*« ena izmed najbolj kritiziranih mednarodnih pogodb. Že od sprejetja je tarča številnih očitkov, da vsebuje nejasno definirane pojme in zadnja sprememba od tega ne odstopa. Definicije plastik, katerih izvoz je s sprejetjem amandmaja k aneksu postal prepovedan ali ostal dovoljen, so namreč polne nejasnosti in posledično razvrstitev vrst plastike, ki po Konvenciji niso poimensko našteje v aneksu, ni vedno mogoča.

To naj bi bila predvsem posledica zelo hitrega oblikovanja in sprejetja amandmajev (od predloga do sprejetja je namreč preteklo približno pol leta), ki ni omogočil zadostne strokovne presoje njihove vsebine, utemeljenosti razlogov za nekatere spremembe in nenazadnje proučitve mogočih negativnih posledic, ki jih takšno nepremišljeno amandmiranje lahko prinese. Poleg ekonomske škode se med temi posledicami omenja ekološka katastrofa. V državah, ki odpadne plastike naenkrat ne morejo izvoziti, infrastrukture za primerno obdelavo pa ni, bodo problem najverjetneje hitro, učinkovito in skrajno neprimerno rešili tako, da bodo plastiko

⁹ Več o izjemi glede OECD sledi v nadaljevanju besedila.

¹⁰ Ne gre za taksativno naštevanje.

preprosto odvrgli v že tako onesnaženo morje ali pa jo sežgali.

Poleg tega pa spremembe prinašajo tudi prepoved trgovanja z odpadki med nekaterimi članicami OECD, ki Konvencije niso ratificirale. Na podlagi odločitve Sveta OECD¹¹ so namreč do sprejetja teh amandamjev vse države omenjene organizacije lahko z odpadki (po določbah Konvencije) trgovale tudi z državami, ki so Konvencijo ratificirale, a niso bile del organizacije.¹² Da bi ugovor članice OECD močno otežil mednarodno trgovino z odpadnimi plastikami, so opozarjali številni, med drugim Evropski okoljski biro.¹³ Kljub temu so Združene države Amerike zaradi nasprotovanja implementaciji amandmajev vložile ugovor. Neuspešna pa so bila tudi pogajanja za umik ugovora, tako trgovanje pa ni več legalno mogoče. Države članice OECD bodo presojo o nenevarnih odpadkih predvidoma opravile šele leta 2024.

4.1. Plastični amandmaji kot možnost za udejanjanje ciljev trajnostne ga razvoja Agenda 2030?

Posledic prepovedi trgovanja med članicami OECD in državami, ki so ratificirale konvencijo, ne bodo čutile zgolj ZDA, temveč tudi številne druge države, predvsem Južne Amerike (zlasti Mehika, Brazilija in Argentina), ki so na podlagi te določbe lahko trgovale z odpadno plastiko.

Ker iskanje rešitev v sklepanju bilateralnih sporazumov zaradi določb Konvencije ni mogoče, bodo v teh državah primorani poiskati nove rešitve in panoge, ki bodo nadomestile industrijo predelave odpadkov in z njimi odpadne plastike.¹⁴

Ali bo prej prišlo do sprememb pravnih aktov, ki bi ponovno omogočile izvoz odpadne plastike, ali pa bodo države uvoznice to dejansko izkoristile kot priložnost za razvoj drugih panog, je trenutno še nemogoče napovedati. Najverjetneje, vsaj kratkoročno, do izrazitega preobrata ne bo prišlo. Razloga za to sta predvsem poman-

11 OECD, Decision of the Council on the Control of Transboundary Movements of Wastes Destined for Recovery Operations, URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0266>.

12 Če ni prišlo do ugovora države članice OECD ob spremembah Konvencije.

13 European Environmental Bureau, Incorporating Basel Convention plastics amendments into the OECD Decision (odprto pismo Evropski komisiji z dne 8. julija 2019), URL: <https://mk0eeborgicuyptuf7e.kinstacdn.com/wp-content/uploads/2019/07/NGO-Letter-OECD-Basel-Plastics.pdf>.

14 Konvencija v 12. členu prepoveduje sklepanje takšnih sporazumov.

iskanje sredstev in odnos oblasti do podnebnih sprememb in trajnostnega razvoja.

4.2. Primer kitajske prepovedi uvoza plastike in njene posledice

Spremembe Konvencije, ki otežuje mednarodno trgovino z odpadno plastiko, pa niso prve ali edine s tovrstno vsebino.

Ena izmed držav, ki si je sama omejila uvoz, je Kitajska. Slednja se je za to potezo odločila zlasti zato, ker je bila večina odpadne plastike kontaminirane¹⁵ in posledično neprimerne za reciklažo.¹⁶ Po implementaciji politike t.i. »*National Sword Policy*«, se je uvoz odpadne plastike iz 7,13 milijonov ton v enem letu znižal za 99 %. A to še zdaleč ni edina država, ki si prizadeva omejiti izvoz in uvoz odpadkov. Kljub temu pa je Kitajska prepoved prinesla številne negativne posledice, tako doma kot v državah izvoznih in ponekod povzročila celo krizo zaradi kopičenja enormnih količin odpadne plastike.¹⁷

Zaradi omejitve pri izvozu plastike so številne države naenkrat plastiko pričele kopičiti na neprimernih mestih, večina pa je bila na koncu sežgana. Slednje je države prisililo v hitro iskanje alternativnih rešitev.

Primarno se je večina usmerila na iskanje novih trgov za (zakonit ali nezakonit) izvoz, med katerimi je bilo največ držav Jugovzhodne Azije, ki večinoma nimajo ustrezne infrastrukture za njihovo obdelavo. Slednji načrt se je izjalovil in kmalu odpadna plastika niti tam ni bila več zaželjena. Nekatere pošiljke so bile celo poslane nazaj v države izvora.¹⁸

Ne glede na to pa so, zlasti večja mesta v ZDA, k rešitvi pristopila trajnostno in v skladu s smernicami Agende 2030 – povečale so lastne kapacitete za predelavo odpadne plastike in začele z ozaveščanjem o problematiki ter s spodbujanjem lokalnega prebivalstva, da odgovorno ravnajo z odpadki.

15 Na primer z ostanki hrane ali drugih snovi.

16 Katz, Piling up: How China's Ban on Importing Waste Has Stalled Global Recycling, URL: <https://e360.yale.edu/features/piling-up-how-chinas-ban-on-importing-waste-has-stalled-global-recycling>.

17 Med najbolj prizadetimi sta bili Avstralija, ki je na Kitajsko letno poslala 1,3 milijona odpadne plastike, in Združeno Kraljestvo, kjer so v enem letu zaradi prepoveda izvoza sežgali pol milijonov ton odpadkov več; v: prav tam.

18 Predvsem Malezija in Filipini so poznani po tem, da so že večkrat zabojnike z odpadnimi plastenkami vrnili v matične države.

5. Zaključek

Odpadna plastika brez dvoma predstavlja enega izmed največjih faktorjev onesnaževanja okolja, zato je njeno obravnavanje, tako na nacionalni kot mednarodni ravni, izredno pomembno, zlasti v času, ko se njene količine praktično eksponentno povečujejo in ko se ves svet vsakodnevno sooča z različnimi ekološkimi katastrofami.

Razlogi za spremembe Baselske konvencije vsekakor vlivajo upanje za boljšo prihodnost mednarodne trgovine z odpadno plastiko, vendar pa v mednarodnopravnih pogodbah, kakršna je Baselska Konvencija, ni prostora za nepremišljeno amandmiranje s številnimi nedefiniranimi pojmi.

Vendar pa je ob večji stopnji ozaveščenosti o posledicah neprimerne obdelave odpadne plastike in potrebi po trajnostni ter pravnozavezujoči ureditvi ravnanja z njo mogoče trditi, da se bo stanje v prihodnosti izboljšalo. S tem bo mišljenje, da je vrednost okoljskih posledic nenadzorovanega in nepravilnega ravnanja z odpadno plastiko neprimerljivo večja od ekonomskih koristi, ki jih prinaša neustrezno ravnanje z njo.

Upam si trditi, da bodo hkrati s tem uresničeni tudi cilji, zastavljeni v programu trajnostnega razvoja Agenda 2030. Potrebno je zgolj še to, da se tega zavedamo vsi, tako države kot njeni državljani.

Seznam literature

Basel Convention: Parties to the Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal, URL: <http://www.basel.int/Countries/StatusofRatifications/PartiesSignatories/tabid/4499/Default.aspx> (10. februar 2021).

Basel Convention: Basel Protocol on Liability and Compensation for Damage Resulting from Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal Basel, 10 December 1999, URL: <http://www.basel.int/Countries/StatusofRatifications/TheProtocol/tabid/1345/Default.aspx> (10. februar 2021).

European Commission: Slovenia Fact Sheet, URL: https://ec.europa.eu/environment/waste/framework/pdf/facsheets%20and%20roadmaps/Factsheet_Slovenia.pdf (10. februar 2021).

European Environmental Bureau: Incorporating Basel Convention plastics amendments into the OECD Decision (odprto pismo Evropski komisiji z dne 8. julija 2019), URL: <https://mk0eeborgicuytuf7e.kinstacdn.com/wp-content/uploads/2019/07/NGO-Letter-OECD-Basel-Plastics.pdf>

(10. februar 2021).

Katz, Cheryl: Piling up: How China's Ban on Importing Waste Has Stalled Global Recycling, URL: <https://e360.yale.edu/features/piling-up-how-chinas-ban-on-importing-waste-has-stalled-global-recycling> (10. februar 2021).

Klenovšek, Ana; Meško, Gorazd: Kriminološki vidiki mednarodne trgovine z odpadki, URL: https://www.policija.si/images/stories/Publikacije/RKK/PDF/2011/01/RKK2011-01_AnaKlenovsek_GorazdMesko_MednarodnaTrgovina.pdf (10. februar 2021).

Markets and Markets: New Market Report, URL: <https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/plastic-waste-management-market80259244.html#:~:text=%5B179%20Pages%20Report%5D%20The%20plastic,3.1%25%20during%20the%20forecast%20period> (10. februar 2021).

OECD: Decision of the Council on the Control of Transboundary Movements of Wastes Destined for Recovery Operations, URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0266> (10. februar 2021).

Ritchie, Hannah; Roster, Max: Plastic Pollution, URL: <https://ourworldindata.org/plastic-pollution#plastic-waste-per-person> (10. februar 2021).

Widawsky, Lisa: In My Backyard: How Enabling Hazardous Waste Trade To Developing Nations Can Improve the Basel Convention's Ability to Achieve Environmental Justice, v: Environmental Law, 38 (2008) 2, str. 577-604.

dr. Franja Prosenč*

Mikroplastika in trajnostni razvoj

Mikroplastika je raznoliko onesnažilo, ki zajema celo vrsto različnih plastičnih polimerov. Ločimo jo na primarno, ki je narejena majhne velikosti, in sekundarno, ki nastane z razpadanjem večjih plastičnih predmetov. Mikroplastika v okolje pride na različne načine, preko neprimernega ravnanja z odpadki in njihovim razpadanjem, iztokom iz čistilnih naprav, ponovne uporabe blata iz čistilnih naprav ter obrabe plastičnih izdelkov različnih panog (ribištvo, promet, kmetijstvo). Danes mikroplastiko najdemo že povsod v okolju, od vodnih in kopenskih ekosistemov, do atmosfere in celo odročnih lokacij. Dokazani so njeni negativni vplivi na živali, medtem ko so vplivi na človeka še precej neraziskani. Mikroplastika igra pomembno vlogo v krožnem gospodarstvu, saj lahko ponovna uporaba surovin predstavlja tveganje za njen vnos v okolje. Reševanje njene problematike pa bo ključno za doseganje nekaterih ciljev trajnostnega razvoja OZN.

Ključne besede: mikroplastika, onesnaženje okolja, trajnostni razvoj, krožno gospodarstvo, vpliv na človeka, ponovna uporaba, odpadna voda, aktivno blato

1. Kaj je mikroplastika?

Mikroplastika so plastični delčki, manjši od 5 mm, ki jih sestavljajo različni plastični polimeri, od polietilena (PE), polipropilena (PP), polistirena (PS), do polivinil klorida (PVC), poliestra (PES) in številnih drugih sintetičnih polimerov. Ločimo jo na primarno in sekundarno, pri čemer kot primarno mikroplastiko označujemo tiste plastične delce, ki so narejeni z namenom, da so majhne velikosti, npr. plastične kroglice (ang. »microbeads«) v pilingih in ostalih izdelkih za osebno nego in abrazivnih sredstvih, bleščice, granulati za proizvodnjo plastičnih izdelkov itd., kot sekundarno mikroplastiko pa tiste plastične delce, ki nastanejo z razpadanjem večje plastike zaradi vplivov UV sevanja in drugih okoljskih dejavnikov.

* Podoktorska raziskovalka na Zdravstveni fakulteti Univerze v Ljubljani.

2. Mikroplastika in okolje

Viri mikroplastike v okolju so proizvodnja in razpadanje večje plastike (sekundarna mikroplastika), proizvodnja sintetičnega tekstila (npr. poliester in najlon) in proizvodnja mikroplastike (primarna mikroplastika). Večja plastika pride v okolje preko neprimerne ravnanja z odpadki, naključnega ali namernega smetenja ter z uporabo plastike v različnih dejavnostih, kot so ribištvo, kmetijstvo in promet (npr. ribiške mreže, koprne, rastlinjaki, prometni stožci in avtomobilske gume). Večja plastika se nato pod vplivom okoljskih dejavnikov ali abrazije drobi na manjše koščke, ki se nato kopičijo v tleh ali pa preidejo v vodna telesa z erozijo tal in površinskim odtokom. Sintetični tekstil med pranjem izloča drobna vlakna, ki končajo v odpadni vodi in posledično čistilnih napravah. Tam prav tako konča primarna mikroplastika iz izdelkov za osebno nego. Ker se mikroplastika v čistilnih napravah ne razgradi, se je večina zadrži v aktivnem blatu.¹ Preostali delci, ki se ne zadržijo v aktivnem blatu, pa vstopijo v okolje preko iztokov iz čistilnih naprav. Preko aktivnega blata, ki ga v mnogih državah uporabljajo kot gnojilo za kmetijske površine, mikroplastika preide v tla in se tam kopiči, oziroma z erozijo tal in površinskim odtokom vstopi v vodna telesa. Mikroplastika lahko v morje vstopi na več načinov – preko iztoka kopenskih vodnih teles ali neposredno, npr. iz odpadnih ribiških mrež, ki razpadejo na manjše delčke, ali preko nepravilno odloženih odpadkov v obalnih regijah, ki jih veter ali plima zaneseta v morje.²

Mikroplastiko tako najdemo v vseh ekosistemih – v morju, sladkovodnih telesih, na kopnem ter v atmosferi. Ocene o masi mikroplastike v oceanih so zelo različne – od 93-263 tisoč ton na površini vseh svetovnih oceanov³ do 11,6-21,1 milijonov ton v zgornjih 200m Atlantskega oceana.⁴ Pri tem so ocene odvisne od velikostnega reda delcev plastike, ki ga ocene zajemajo, in od segmenta morja, ki ga pokrivajo (površina ali podpovršje). Ogromno znanstvenih objav poroča o najdbi mikroplastike v različnih vodnih organizmih, vendar se le del teh posveča tudi toksikološkemu učinku na organizme. V eni izmed takšnih študij so vodno bolho

1 Aktivno blato zajema združbo mikroorganizmov, ki v prezračevalnem bazenu čistilne naprave čisti odpadno vodo preko razgradnje organskih spojin in kopičenja hranil. Aktivno blato skozi proces čiščenja vseskozi nastaja, zato ga je treba odstranjevati.

2 Horton in drugi, *Microplastics in Freshwater and Terrestrial Environments: Evaluating the Current Understanding to Identify the Knowledge Gaps and Future Research Priorities* (2016).

3 Van Sebille in drugi, *A Global Inventory of Small Floating Plastic Debris* (2015).

4 Pabortsava in drugi, *High Concentrations of Plastic Hidden beneath the Surface of the Atlantic Ocean* (2020).

(*Daphnia magna*) izpostavili mikroplastičnim kroglicam (primarni mikroplastiki) in drobcem nepravilnih oblik (sekundarni mikroplastiki). Pri visokih koncentracijah mikroplastike so opazili zmanjšano stopnjo hranjenja in reprodukcije. Sekundarna mikroplastika je imela več škodljivih učinkov kot primarna ter je podaljšala čas presnove in v črevesju tvorila skupke.⁵ Študija je bila sicer opravljena na visokih (trenutno še okoljsko nerealnih) koncentracijah, vendar poročajo o škodljivih posledicah na organizme tudi študije narejene na realnih koncentracijah. Ostrige (*Crassostrea gigas*), ki so jih izpostavili realni koncentraciji polistirenske mikroplastike, so po dveh mesecih imele znatno zmanjšano število jajčnih celic (za 38 %), zmanjšan premer le-teh (za 5 %), zmanjšano hitrost semenčec (za 23 %) in manj razvitih ličink (za 18 %).⁶

Mikroplastika v kopenskih ekosistemih je posledica neustreznega ravnanja z odpadki, atmosferskega nalaganja in drugih dejavnikov. Najbolj ogrožena so kmetijska tla, ki so tudi najbolj intenzivno koriščena (intenzivno gnojenje),⁷ in sicer zaradi uporabe aktivnega blata iz čistilnih naprav, komposta iz bioloških odpadkov in uporabe kmetijske plastike. Ocene vnosa mikroplastike v kmetijsko prst v Evropi se gibljejo med 0,2 in 8 mg na hektar kmetijske zemlje na prebivalca letno, kar skupno zneso med več deset tisoč in več sto tisoč ton letno na vseh evropskih kmetijskih površinah.⁸ Te ocene zajemajo mikroplastiko, ki v prst prehaja zgolj preko gnojenja z odpadnim blatom, zaradi česar je ocena skupne količine mikroplastike v kmetijski prsti verjetno še veliko večja. Takšno stališče podpirajo raziskave, ki so mikroplastiko našle tudi v kmetijski prsti, kjer gnojila z vsebnostjo mikroplastike niso bila nikoli uporabljena. V takšni kmetijski prsti so namreč znanstveniki našli kar 206 večjih plastičnih delcev na hektar in 0,34 mikroplastičnih delčkov na kilogram zemlje.⁹ Mikroplastika v prsti lahko vpliva na fizikalne lastnosti prsti (kompaktiranje prsti in sposobnost zadrževanja vode v tleh),¹⁰ rast rastlin (zakasnitev kalitve, spremembe v rastlinski biomasi in lastnostih korenin)¹¹ in mikroobno združ-

5 Ogonowski in drugi, The Effects of Natural and Anthropogenic Microparticles on Individual Fitness in *Daphnia Magna* (2016).

6 Sussarellu in drugi, Oyster Reproduction Is Affected by Exposure to Polystyrene Microplastics (2016).

7 Ng in drugi., An Overview of Microplastic and Nanoplastic Pollution in Agroecosystems (2018).

8 Nizzetto, Futter, Langaas, Are Agricultural Soils Dumps for Microplastics of Urban Origin? (2016).

9 Piehl in drugi, Identification and Quantification of Macro- and Microplastics on an Agricultural Farmland (2018).

10 Souza Machado in drugi., Impacts of Microplastics on the Soil Biophysical Environment (2018).

11 Bosker in drugi, Microplastics Accumulate on Pores in Seed Capsule and Delay Germination

bo v sedimentih (spremembe v aktivnosti mikroorganizmov, kroženju hranil ter sestavi mikrobne združbe),¹² pri čemer ti vplivi niso vedno negativni. Vpliv mikroplastike na prst se tudi močno razlikuje glede na njeno sestavo in obliko. Poliester je tako, na primer, povečal sposobnost zadrževanja vode v ilovnatih peščenih tleh, medtem ko polietilen na ta parameter ni vplival. Za razliko od vpliva na fizikalne lastnosti prsti je vpliv mikroplastike na živali v tleh večinoma negativen. Znanstveniki so odkrili, da ima škodljiv učinek na preživetje in fizično sposobnost nematod (*Caenorhabditis elegans*) in deževnikov (*Lumbricus terrestris*). Pri nematodah je mikroplastika povzročila smrtnost, zmanjšanje dolžine telesa in zmanjšanje razmnoževanja,¹³ pri deževnikih pa je zmanjšala njihovo stopnjo rasti ter se kopičila v glistinah.¹⁴

Lahka mikroplastika manjših dimenzij se prenaša tudi v atmosferi, in sicer na dolge razdalje, nato pa se odlaga na zemeljsko površino. V nacionalnih parkih v ZDA, daleč od gosto poseljenih območij, so tako našli atmosferske usedline mikroplastike, ki je bila prisotna v 98 % zbranih vzorcev. Stopnje odlaganja so v povprečju znašale 132 mikroplastičnih delcev na m² dnevno, kar znaša več kot 1000 ton nanosa plastike letno na zaščitena območja na zahodu ZDA, vključno z nacionalnimi parki in območji divjine.¹⁵ V Parizu so atmosfersko odlaganje mikroplastičnih delcev ocenili na 110 ± 96 delcev na m² dnevno,¹⁶ v Dongguanu na Kitajskem pa na 228 ± 43 delcev na m² dnevno.¹⁷ Onesnaženje okolja z mikroplastiko pa ni omejeno le na območja z visoko populacijo ljudi oz. bližino le teh. Mikroplastiko so namreč odkrili tudi na zelo oddaljenih lokacijah, kot npr. v arktičnem snegu,¹⁸ na Antarkti-

and Root Growth of the Terrestrial Vascular Plant *Lepidium Sativum* (2019).

12 Seeley in drugi, Microplastics Affect Sedimentary Microbial Communities and Nitrogen Cycling (2020).

13 Lei in drugi, Microplastic Particles Cause Intestinal Damage and Other Adverse Effects in Zebrafish *Danio Rerio* and Nematode *Caenorhabditis Elegans* (2018).

14 Huerta Lwanga in drugi, Microplastics in the Terrestrial Ecosystem: Implications for *Lumbricus Terrestris* (Oligochaeta, Lumbricidae) (2016).

15 Brahney in drugi, Plastic Rain in Protected Areas of the United States (2020).

16 Dris in drugi, Synthetic Fibers in Atmospheric Fallout: A Source of Microplastics in the Environment? (2016).

17 Cai in drugi, Characteristic of Microplastics in the Atmospheric Fallout from Dongguan City, China: Preliminary Research and First Evidence (2017).

18 Bergmann in drugi, White and Wonderful? Microplastics Prevail in Snow from the Alps to the Arctic (2019).

ki¹⁹ in v francoskih Pirenejih.²⁰

3. Mikroplastika in ljudje

Ljudje mikroplastiko uživamo ne le preko morskih sadežev, temveč tudi preko sadja in zelenjave in celo preko atmosferskega odlaganja mikroplastike na naše krožnike. Pri vzorčenju klapavic iz obalnih voda Združenega kraljestva in v živilskih trgovinah so odkrili, da je 50 % vzorcev vsebovalo mikroplastiko. Po ocenah raziskovalcev naj bi z zaužitjem 100 g klapavic zaužili 70 delcev mikroplastike.²¹ Dokazali so, da se mikroplastika nahaja tudi v sadju in zelenjavi in tako tudi na ta način prehaja v človekovo prehransko verigo. Mikroplastiko so našli v jabolkih, hruškah, brokoliju, solati in korenju. Jabolka so vsebovala največ mikroplastike, v povprečju 223.000 delcev na gram sadeža, medtem ko je bila vsebnost v solati najmanjša, v povprečju 52.050 delcev na gram.²² Ob tem je treba poudariti, da so študije med seboj težko primerljive, saj vsaka zajema drugačen velikostni razred mikroplastike. Npr. študija mikroplastike v klapavicah je zajela velikosti od 5 μm do 5 mm, medtem ko je študija mikroplastike v sadju in zelenjavi zajela tudi mikroplastiko velikosti manjše od 5 μm . Nadalje so znanstveniki odkrili, da precej mikroplastike zaužijemo tudi preko mikroplastičnih delcev, ki iz zraka padejo na naš krožnik med obrokom. Ocenjujejo namreč, da na ta način zaužijemo do 114 mikroplastičnih delcev na obrok.²³ Pri tem večino delcev, ki se v naših stanovanjih odlaga na površine, predstavljajo vlakna iz naših oblačil in iz drugega tekstila.

Znanstveniki so mikroplastiko našli celo v človeškem blatu in v placenti. Prva študija je zajemala blato 8 oseb iz Evrope, Rusije in Japonske. Mikroplastiko so našli v vseh vzorcih blata, s povprečno količino 20 delcev na 10 g blata, kar v povprečju pomeni med 144 in 940 delcev v izločenem blatu dnevno.²⁴ V drugi študiji so našli

19 Cincinelli in drugi, Microplastic in the Surface Waters of the Ross Sea (Antarctica): Occurrence, Distribution and Characterization by FTIR (2017).

20 Allen in drugi, Atmospheric Transport and Deposition of Microplastics in a Remote Mountain Catchment (2019).

21 Li in drugi, Microplastics in Mussels Sampled from Coastal Waters and Supermarkets in the United Kingdom (2018).

22 Oliveri Conti in drugi, Micro- and Nano-Plastics in Edible Fruit and Vegetables. The First Diet Risks Assessment for the General Population (2020).

23 Catarino, Macchia, Sanderson, Low Levels of Microplastics (MP) in Wild Mussels Indicate That MP Ingestion by Humans Is Minimal Compared to Exposure via Household Fibres Fallout during a Meal (2018).

24 Schwabl in drugi, Detection of Various Microplastics in Human Stool: A Prospective Case Se-

12 mikroplastičnih delcev v štirih preiskovanih placentah.²⁵ Izpostavljenost ljudi mikroplastiki je nedvoumna, a za zanesljivo oceno tveganja je treba poznati tako nivo izpostavljenosti kot tudi, kako nevarna je za človeški organizem, česar zaenkrat še ne poznamo. Glede na tveganja, ki jih mikroplastika povzroča pri drugih organizmih, pa lahko sklepamo, da je mikroplastika škodljiva tudi za človeški organizem.²⁶

4. Mikroplastika in trajnostni razvoj

O trajnostnem gospodarskem sistemu, v nasprotju s sedanjim linearnim gospodarstvom, govorimo, kadar gospodarska rast ne temelji na porabi vedno novih virov, temveč na kroženju že obstoječih virov – gre za t. i. krožno gospodarstvo.²⁷ Krožno gospodarstvo igra ključno vlogo pri doseganju 12. cilja trajnostnega razvoja Organizacije združenih narodov (v nadaljevanju: OZN) »*Odgovorna poraba in proizvodnja*«²⁸ in med drugim zajema ponovno uporabo, reciklažo in popravilo materialov ter izdelkov. Odpadke ene industrije lahko tako uporabimo kot surovino v drugi, pri čemer lahko kot primer navedemo ponovno uporabo produktov čiščenja odpadne vode v kmetijstvu. Prečiščeno odpadno vodo lahko namreč uporabimo za namakanje kmetijskih površin, odpadno aktivno blato pa za gnojenje. Vendar pa tovrstne prakse, kot je bilo že pojasnjeno, žal niso brez tveganj.

V čistilne naprave namreč preko odpadne vode vstopi mikroplastika iz naših gospodinjstev, industrije in meteornih vod, ki se izpirajo v kanalizacijo, pri čemer naj bi se do 90 % mikroplastike v čistilnih napravah zadržalo v aktivnem blatu.²⁹ Kljub temu, da le manjši delež mikroplastike konča v iztoku iz čistilnih naprav, pa v namakalne sisteme kmetijskih površin z iztokom, zaradi velike količine odpadne vode, vseeno vstopi velika količina mikroplastike – voda namreč vsebuje do 125.000 mikroplastičnih delcev na m³.³⁰ Namakanja s tretirano odpadno vodo se

ries (2019).

25 Ragusa in drugi, *Plasticenta: First Evidence of Microplastics in Human Placenta* (2021).

26 Teles in drugi, *Insights into Nanoplastics Effects on Human Health* (2020).

27 Corona in drugi, *Towards Sustainable Development through the Circular Economy—A Review and Critical Assessment on Current Circularity Metrics* (2019).

28 Organizacija združenih narodov, *12: Sustainable Consumption and Production – United Nations Sustainable Development* (2015), URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-consumption-production/>.

29 Carr, Liu, Tesoro, *Transport and Fate of Microplastic Particles in Wastewater Treatment Plants* (2016).

30 Bläsing, Amelung, *Plastics in Soil: Analytical Methods and Possible Sources* (2018).

že poslužujejo v suhih območjih z omejenimi sladkovodnimi viri, ki pa so tudi vedno bolj izpostavljena okrepljenim podnebnim spremembam in podaljšanju sušnih obdobj. Zaradi daljših sušnih obdobj, bodo potrebe po takšnem namakanju vedno večje,³¹ kar pomeni večji vnos mikroplastike v kmetijska tla,³² posledično večji vnos v človeško prehransko verigo ter potencialen negativen vpliv na zdravje ljudi. Glede na to, da se večina mikroplastike v čistilnih napravah zadrži v aktivnem blatu, je le-to običajno zelo bogato z mikroplastičnimi delci (od 1000 do 24.000 mikroplastičnih delcev na kilogram aktivnega blata), zaradi česar je gnojenje z aktivnim blatom lahko problematično. Stopnje gnojenja kmetijskih površin z aktivnim blatom se v Evropi gibljejo od 0 do 91 %, s povprečjem 43 %. Ocenjuje se, da se letno na kmetijskih površinah v EU aplicira od 4 do 5 milijonov ton suhe mase aktivnega blata, in s tem od 63.000 do 430.000 ton mikroplastike.³³ Kljub temu pa EU v svoji zakonodaji še ni naslovila te problematike.³⁴ V slovenski zakonodaji je uporaba blata iz čistilnih naprav kot gnojila regulirana za vsebnost težkih kovin in nekaterih organskih onesnažil, ne zajema pa prisotnosti mikroplastike manjše od 2 mm. Za blato za kmetijsko uporabo je namreč meja postavljena na 2 % mase suhe snovi za trde delce iz stekla, plastike ali kovine, ki so večji od 2 mm.³⁵

Tveganja ponovne uporabe virov v predmetnem prispevku niso predstavljena z namenom strašenja pred njihovo ponovno uporabo, saj njihove trenutne alternative (uporaba pitne vode za namakanje ter gnojenje s sintetičnimi gnojili) namreč v marsikaterem pogledu niso ugodnejše, temveč z namenom seznanjanja s tveganji, ki jih prinašajo, da jih lahko naslovimo in zagotovimo njihovo varnejšo ponovno uporabo.

Poleg 12. cilja trajnostnega razvoja OZN se problematika mikroplastike posredno in neposredno nanaša tudi na cilje: 14 – *»Življenje v vodi«*, 15 – *»Življenje na kopnem«* ter 3 – *»Zdravje in dobro počutje«*. 14. cilj tako prepoznava problematiko morskega onesnaženja s plastiko in si kot enega izmed podciljev zadaja do leta 2025 preprečiti in znatno zmanjšati onesnaževanje morja vseh vrst, zlasti z dejavnostmi na kopnem, kar vključuje uporabo in neprimerno ravnanje z (mikro)plas-

31 Juanico, Salgot, Water Reuse in the Northern Mediterranean Region (2008).

32 Pri uporabi trenutnih tehnologij za čiščenje odpadne vode.

33 Nizzetto, Futter, Langaas, Are Agricultural Soils Dumps for Microplastics of Urban Origin? (2016).

34 Direktiva Sveta 86/278/EGS Uporaba blata iz čistilnih naprav v kmetijstvu (1986).

35 Uredba o uporabi blata iz komunalnih čistilnih naprav v kmetijstvu, Ur. l. RS, št. 62/2008; Uredba o mejnih vrednostih vnosa nevarnih snovi in gnojil v tla, Ur. l. RS, št.84/2005.

tiko.³⁶ 15. cilj (mikro)plastike neposredno ne vključuje, vendar pa teži k zagotavljanju zdravja kopenskega ekosistema in ohranjanje ter zaščito biodiverzitete.³⁷ Kot je bilo ilustrirano že v začetnih poglavjih prispevka, je tudi kopensko onesnaženje z mikroplastiko zelo razširjeno in zaskrbljujoče, zato lahko v prihodnosti verjetno pričakujemo njegovo vključitev v podcilje 15. cilja OZN.³⁸

Podobno velja tudi za 3. cilj, ki naslavlja pravičen dostop do zdravstvene oskrbe in zmanjšanje umrljivosti ljudi.³⁹ Raziskave so pokazale, da mikroplastika negativno vpliva na zdravje, hranjenje in reprodukcijske sposobnosti živali, medtem ko učinkov na človeka še ne poznamo, lahko pa o njih sklepamo. Prisotnost mikroplastike so že dokazali v klapavicah in v sadju ter zelenjavi, zato je zagotavljanje neoporečne hrane in okolja brez mikroplastike pomembno za zdravje človeka.

Mikroplastika je prisotna v vseh ekosistemih kot tudi v naših domovih ter predstavlja nevarnost za okolje, živali in po vsej verjetnosti tudi za ljudi. Ozaveščanje javnosti o problematiki mikroplastike je zato nadvse pomembno. Poljudne oddaje, kot so Modri planet in Utopljanje v plastiki, ter nekatere nevladne organizacije, posvečene tej tematiki, so že vzburile zanimanje javnosti. Nekaterim pozitivnim spremembam, ki so posledica zanimanja in pritiska javnosti, kot so npr. prepoved brezplačnih plastičnih vrečk v trgovinah in prepoved dodajanja mikroplastike izdelkom za osebno nego v nekaterih državah, smo do sedaj že bili priča. Povezovanje stroke z zakonodajalci ter pravna ureditev onesnaženja z mikroplastiko je zato nadvse pomembna. Verjamem pa, da smo šele na začetku pozitivnih sprememb, ki prihajajo.

Seznam literature

Allen, Steve in drugi: Atmospheric Transport and Deposition of Microplastics in a Remote Mountain Catchment, v: Nature Geoscience, 12 (2019) 5, str. 339-344, URL: <https://doi.org/10.1038/s41561-019-0335-5> (15. februar 2020).

36 Organizacija združenih narodov, 14: Life below Water – United Nations Sustainable Development (2015), URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/oceans/>.

37 Organizacija združenih narodov, 15: Life on Land – United Nations Sustainable Development (2015), URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/biodiversity/>.

38 Kopensko onesnaženje z mikroplastiko je postalo predmet znanstvenih raziskav približno pet let pozneje kot mikroplastika v morju, zaradi česar znatno zaostaja po številu objavljenih znanstvenih raziskav, in žal še ni širše poznano.

39 Organizacija združenih narodov, 3: Good Health and Well-Being – United Nations Sustainable Development (2015), URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/health/>.

Bergmann, Melanie in drugi: White and Wonderful? Microplastics Prevail in Snow from the Alps to the Arctic, v: *Science Advances*, 5 (2019) 8, eaax1157, URL: <https://doi.org/10.1126/sciadv.aax1157> (15. februar 2020).

Bläsing, Melanie; Amelung, Wulf: Plastics in Soil: Analytical Methods and Possible Sources, v: *Science of the Total Environment*, 612 (2018), str. 422-435, URL: <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2017.08.086> (15. februar 2020).

Bosker, Thijs in drugi: Microplastics Accumulate on Pores in Seed Capsule and Delay Germination and Root Growth of the Terrestrial Vascular Plant *Lepidium Sativum*, v: *Chemosphere*, 226 (2019), str. 774-781, URL: <https://doi.org/10.1016/j.chemosphere.2019.03.163> (15. februar 2020).

Brahney, Janice in drugi: Plastic Rain in Protected Areas of the United States, v: *Science*, 368 (2020) 6496, str. 1257-1260, URL: <https://doi.org/10.1126/science.aaz5819> (15. februar 2020).

Cai, Liqi in drugi: Characteristic of Microplastics in the Atmospheric Fallout from Dongguan City, China: Preliminary Research and First Evidence, v: *Environmental Science and Pollution Research*, 24 (2017) 32, str. 24928-24935, URL: <https://doi.org/10.1007/s11356-017-0116-x> (15. februar 2020).

Carr, Steve A.; Liu, Jin; Tesoro, Arnold G.: Transport and Fate of Microplastic Particles in Wastewater Treatment Plants, v: *Water Research*, 91 (2016), str. 174-182, URL: <https://doi.org/10.1016/j.watres.2016.01.002> (15. februar 2020).

Catarino, Ana I.; Macchia, Valeria; Sanderson, William G.; Thompson, Richard C.; Henry, Theodore B.: Low Levels of Microplastics (MP) in Wild Mussels Indicate That MP Ingestion by Humans Is Minimal Compared to Exposure via Household Fibres Fallout during a Meal, v: *Environmental Pollution*, 237 (2018), str. 675-684, URL: <https://doi.org/10.1016/j.envpol.2018.02.069> (15. februar 2020).

Cincinelli, Alessandra in drugi: Microplastic in the Surface Waters of the Ross Sea (Antarctica): Occurrence, Distribution and Characterization by FTIR, v: *Chemosphere* 175 (2017), str. 391-400, URL: <https://doi.org/10.1016/j.chemosphere.2017.02.024> (15. februar 2020).

Corona, Blanca in drugi: Towards Sustainable Development through the Circular Economy—A Review and Critical Assessment on Current Circularity Metrics, v: *Resources, Conservation and Recycling*, 151 (2019), str. 104-498, URL: <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2019.104498> (15. februar 2020).

Dris, Rachid in drugi: Synthetic Fibers in Atmospheric Fallout: A Source of Microplastics in the Environment?, v: *Marine Pollution Bulletin*, 104 (2016) 1-2, str. 290-293, URL: <https://doi.org/10.1016/j.marpolbul.2016.01.006> (15. februar 2020).

Horton, Alice A. in drugi: Microplastics in Freshwater and Terrestrial Environments: Evaluating the Current Understanding to Identify the Knowledge Gaps and Future Research Priorities, v: *Science of the Total Environment*, 586 (2017), str. 127-141, URL: <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2017.01.190> (15. februar 2020).

Huerta Lwanga, Esperanza in drugi: Microplastics in the Terrestrial Ecosystem: Implications for *Lumbricus Terrestris* (Oligochaeta, Lumbricidae), v: *Environmental Science and Technology* 50 (2016) 5, str. 2685-2691, URL: <https://doi.org/10.1021/acs.est.5b05478> (15. februar 2020).

- Juanico, Marcelo; Salgot, Miquel: Water Reuse in the Northern Mediterranean Region, v: Water Reuse: An International Survey on Current Practice, Issues and Needs, (2008), str. 3-26, URL: <https://doi.org/10.2166/9781780401881> (15. februar 2020).
- Lei, Lili in drugi: Microplastic Particles Cause Intestinal Damage and Other Adverse Effects in Zebrafish *Danio Rerio* and Nematode *Caenorhabditis Elegans*, v: Science of the Total Environment, 619–620 (2018), str. 1-8, URL: <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2017.11.103> (15. februar 2020).
- Li, Jiana in drugi: Microplastics in Mussels Sampled from Coastal Waters and Supermarkets in the United Kingdom, v: Environmental Pollution, 241 (2018), str. 35-44, URL: <https://doi.org/10.1016/j.envpol.2018.05.038> (15. februar 2020).
- Ng, Ee Ling in drugi: An Overview of Microplastic and Nanoplastic Pollution in Agroecosystems, v: Science of the Total Environment, 627 (2018), str. 1377-1388, URL: <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2018.01.341> (15. februar 2020).
- Nizzetto, Luca; Futter, Martyn; Langaas, Sindre: Are Agricultural Soils Dumps for Microplastics of Urban Origin?, v: Environmental Science and Technology, 50 (2016) 20, str. 10777-10779, URL: <https://doi.org/10.1021/acs.est.6b04140> (15. februar 2020).
- Ogonowski, Martin in drugi: The Effects of Natural and Anthropogenic Microparticles on Individual Fitness in *Daphnia Magna*, v: PLoS ONE, 11 (2016) 5, URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0155063> (15. februar 2020).
- Oliveri, Conti in drugi: Micro- and Nano-Plastics in Edible Fruit and Vegetables. The First Diet Risks Assessment for the General Population, v: Environmental Research, 187 (2020), str. 109677, URL: <https://doi.org/10.1016/j.envres.2020.109677> (15. februar 2020).
- Organizacija združenih narodov: 12: Sustainable Consumption and Production – United Nations Sustainable Development, (2015), URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-consumption-production/> (15. februar 2020).
- Organizacija združenih narodov: 14: Life below Water – United Nations Sustainable Development, (2015), URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/oceans/> (15. februar 2020).
- Organizacija združenih narodov: 15: Life on Land – United Nations Sustainable Development, (2015), URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/biodiversity/> (15. februar 2020).
- Organizacija združenih narodov: 3: Good Health and Well-Being – United Nations Sustainable Development, (2015), URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/health/> (15. februar 2020).
- Pabortsava, Katsiaryna; Lampitt, Richard S.: High Concentrations of Plastic Hidden beneath the Surface of the Atlantic Ocean, v: Nature Communications, 11 (2020) 1, str. 1-11, URL: <https://doi.org/10.1038/s41467-020-17932-9> (15. februar 2020).
- Piehl, Sarah in drugi: Identification and Quantification of Macro- and Microplastics on an Agricultural Farmland, v: Scientific Reports, 8 (2018) 1, URL: <https://doi.org/10.1038/s41598-018-36172-y> (15. februar 2020).
- Ragusa, Antonio in drugi: First Evidence of Microplastics in Human Placenta, v: Environment International 146 (2021), str. 106274, URL: <https://doi.org/10.1016/j.envint.2020.106274> (15. februar 2020).

Schwabl, Philipp in drugi: Detection of Various Microplastics in Human Stool: A Prospective Case Series, v: *Annals of Internal Medicine* 171 (2019) 7, str. 453-457, URL: <https://doi.org/10.7326/M19-0618> (15. februar 2020).

Seeley, Meredith E in drugi: Microplastics Affect Sedimentary Microbial Communities and Nitrogen Cycling, v: *Nature Communications*, 11, (2020) 1, str. 1-10, URL: <https://doi.org/10.1038/s41467-020-16235-3> (15. februar 2020).

de Souza MacHado, Anderson Abel in drugi: Impacts of Microplastics on the Soil Biophysical Environment, v: *Environmental Science and Technology*, 52 (2018) 17, URL: <https://doi.org/10.1021/acs.est.8b02212> (15. februar 2020).

Sussarellu, Rossana in drugi: Oyster Reproduction Is Affected by Exposure to Polystyrene Microplastics, v: *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 113 (2016) 9, str. 2430–2435, URL: <https://doi.org/10.1073/pnas.1519019113> (15. februar 2020).

Teles, Mariana in drugi: Insights into Nanoplastics Effects on Human Health, v: *Science Bulletin*, (2020), URL: <https://doi.org/10.1016/j.scib.2020.08.003> (15. februar 2020).

Van Sebille, Erik in drugi: A Global Inventory of Small Floating Plastic Debris, v: *Environmental Research Letters*, 10 (2015) 12, URL: <https://doi.org/10.1088/1748-9326/10/12/124006> (15. februar 2020).

Asja Vrbinc*

Planet Plastika

Onesnaževanje s plastiko je eden največjih globalnih problemov. Zaradi širokega spektra uporabe plastičnih proizvodov je proizvodnja plastike skokovito narasla, posledice pa so več kot očitne. Onesnažuje okolje, povzroča (iz)umiranje živali ter škodi zdravju ljudi. Ogromno težavo predstavljajo najmanjši plastični delčki, imenovani mikroplastika, ki zaradi vsebnosti toksičnih snovi zastrupljajo živali, ki te delčke zaužijejo, skozi prehranjevalno verigo pa na koncu dosežejo tudi človeka. Potrebne so sistemske spremembe, ki pa se tudi že odvijajo. Predvsem je aktivna Evropska unija, ki sprejema obsežno zakonodajo, katere cilj je zmanjšanje plastičnega onesnaževanja, velik fokus pa posveča plastiki za enkratno uporabo, ki s svojo nekaj-minutno življenjsko dobo predstavlja bizarno velik del celotne težave.

Ključne besede: onesnaževanje, plastika za enkratno uporabo, plastični odpadki, statistični podatki, ukrepi

1. Uvod

Članek sem imela že praktično napisan, le še nekaj popravkov in črtanja, urediti bi morala vire in bil bi gotov. Okoljsko težavo, s katero se soočamo, sem najprej predstavila na splošno, potem pa sem se osredotočila predvsem na problematiko čudežnega materiala, imenovanega plastika. Zdelo se mi je boljše, da eno področje predstavim celostno, kolikor se to pač na treh do petih straneh da, kot pa, da se pavšalno lotim celote. Plastiko oziroma plastične odpadke kot osrednjo tematiko sem si izbrala iz razloga, ker se mi zdi najbolj oprijemljiv simptom bolezni, ki je napadla naše okolje – onesnaženosti s plastiko nihče ne more zanikati. Da sem sploh razumela, zakaj nam plastika predstavlja tako veliko težavo in na kakšne vse načine se njena problematičnost kaže, sem se najprej lotila naravoslovnega vidika. Poskušala sem razumeti toksičnost ftalatov, pomen oznak na plastični embalaži, način prehranjevanja kitov, doumeti, da so v enem od poginulih kitov našli kar 40 kilogramov plastike,¹ ter v drugem 115 plastičnih lončkov, 4 platenke, 25

* Študentka četrtega letnika Pravne fakultete Univerze v Ljubljani.

plastičnih vrečk in 2 natikača – vse naštetu sicer predstavlja »le« 6 kilogramov plastike.² Ukvarjala sem se tudi s pticami in njihovimi evolucionjskimi prilagoditvami, ki so jim služile odlično vse do zdaj, ko je plen postal zlahka zamenljiv z za njih pogubno plastiko, ter načinom razmišljanja želv ter vprašanjem, zakaj jedo plastične vrečke (razlog namreč ni, da so neumne, temveč dejstvo, da jih zamenjajo za meduze). Zapisala sem ogromno skrb vzbujajoče statistike ter načine, na katere se s težavo sooča svet in natančneje EU, saj Evropa predstavlja drugo največjo proizvajalko plastike.³ Osredotočila sem se predvsem na Direktivo (EU) 2019/904 o zmanjšanju vpliva nekaterih plastičnih proizvodov na okolje (v nadaljevanju: Direktiva).⁴ Na koncu sem podala predloge, kako lahko vsak od nas z malimi dejanji korenito prispeva k razreševanju nastale globalne krize. Z zapisanim sem bila precej zadovoljna. Zdelo se mi je, da sem dobro predstavila dejansko stanje, prikazala obsežnost ter sistemskost težave, a vseeno ostala optimistična, kajti zavzela sem stališče, da se da še vse rešiti. Tako se mi je zdelo namreč najboljše. Pesimistični pogled, da je vse izgubljeno, ter vdajanje v usodo zagotovo nikomur nista v korist, sploh pa ne našemu planetu, zanikanje težave enako, predstava o zgolj majhnem posamezniku ter celotni krivdi in odgovornosti držav in korporacij pa tudi nima smisla (sploh zato, ker obnašanje slednjih diktiramo potrošniki sami). Gre za okoljsko krizo, ki smo jo povzročili ljudje, in ljudje smo jo dolžni rešiti. Vsak od nas. Navdana z optimizmom in polna informacij sem šla na večer, ko sem članek spisala, z očetom na sprehod do mesta.

Celotno pot tja sem govorila jaz. Razložila sem mu strukturo članka in povedala vsak šokanten statistični podatek, ki sem si ga zapomnila. Od tega, da smo polovico vse kadarkoli proizvedene plastike proizvedli v zadnjih petnajstih letih,⁵ da vsak dan svojo pot v oceane najde približno 8 milijonov plastičnih kosov,⁶ da 91 % plastike ni reciklirane, da vsako minuto porabimo dva milijona plastičnih vrečk in kupimo milijon plastenkov, da je letno odvrženih 4,5 bilijone cigaretnih ogorkov, da bo, če

1 Vadas, »Največ plastike, kar so jo kadarkoli našli v kitu«, URL: <https://www.delo.si/novice/okolje/najvec-plastike-kar-so-jo-kadarkoli-nasli-v-kitu/>.

2 BBC, Dead sperm whale found in Ind. Had ingested '6kg of plastic', URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-46275742>.

3 Pust, V truplu kita 22 kg plastike, URL: <https://www.delo.si/novice/okolje/v-truplu-kita-22-kilogramov-plastike/>.

4 Direktiva (EU) 2019/904 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 5. junija 2019 o zmanjšanju vpliva nekaterih, Ur. l. L 155/2019.

5 Parker, The world's plastic pollution crisis explained, URL: <https://www.nationalgeographic.com/environment/habitats/plastic-pollution/>.

6 Prav tam.

korenito ne spremenimo svojega obnašanja, do leta 2050 v oceanih več plastike kot rib, do tega, da povprečen človek zaužije 70.000 delcev mikroplastike letno.⁷ Precej zastrašujoče, kajne? Predstavila sem mu svoj vidik, da vsako, pa naj bo še tako malo dejanje posameznika šteje – pomnoženo s 7,8 milijardami ljudi namreč sploh ni več tako malo. Seveda pa nas to, sicer vzpodbudno dejstvo, ne sme uspavati in povzročiti, da bi se zaradi tega zadovoljili le z dejanji, ki od nas ne zahtevajo skoraj nikakršnega odrekovanja. Zdelo se mi je, da se z mojim nazorom strinja. Ko sva prišla do Šušarskega mostu, me je vprašal, če bom kavo iz stojnice. Odklonila sem z argumentom, da za mojih pet minut užitka ni vredno, da lonček pristane v želodcu kakšnega kita. Po vsem mojem razpredanju o okolju in plastiki je bil njegov odziv presenetljivo odklonilen, moje stališče pa je označil za radikalno. To, da se občasno, predvsem pri druženju s prijatelji, odpovem kavi *to-go* je radikalno! Mar res?

Moj oče je pameten človek, tudi sam posveča skrb okolju, pa se mu je kljub temu, po mojem dvajset minutnem monologu o plastiki to, da se odpovem kavi, zdelo radikalno. Po tem sva del poti prehodila v tišini, moje misli pa so bile prepletene z nadvse zaskrbljujočimi spoznanji, da okolju kaže slabše, kot sem sprva mislila. Prišla sem do neprijetnega zaključka, da je optimizem, s katerim je bil prevzet moj članek, zgrešen in da se moram lotiti novega, bolj realnega. Glavni problem namreč ni neseznanjenost s problematiko, ampak naša ignoranca ter dejstvo, da se nam preprosto ne ljubi. Svoja dejanja bomo spremenili le, če lahko to storimo po liniji res najmanjšega odpora, sicer pa udobja svojega vsakdana nismo pripravljene niti malo žrtvovati. Pa saj, zakaj bi ga, saj je na kocki le okolje in naše preživetje, kajne!?

Naj povem še to: že prej sem se imela za ekološko ozaveščeno. Zdelo se mi je, da o problematiki plastike kar nekaj vem in skladno s tem tudi ravnam. Doma striktno ločujemo odpadke, v trgovino nosim svoje mrežaste vrečke za sadje in zelenjavo, kupim morda pet plastenk vode na leto, slamicam, kot maskoti plastične krize, sem se, kot mnogi, odpovedala že zdavnaj... Skratka, po mojem mnenju sem delala dobro, ravnala sem kot relativno odgovoren Zemljan, enako, kot še marsikdo, ki zaradi tega mirno spi, saj prispeva k boljšemu jutri. Pri pripravi članka pa sem ugotovila, da moja dejanja predstavljajo absolutni minimum – še vedno sicer menim, da vsak, pa naj bo še tako mikroskopsko majhen prispevek, šteje – a pri sebi sem opazila, da zdaj, po vsem prebranem, minimum za moj mirni spanec ne zadošča več. Na nek način me je stvar obsedla: povsod vidim plastiko, pri vsem, kar delam,

7 Byfield, 15 Horrific Facts About Plastic Pollution in the Ocean, URL: <https://www.beach.com/conservation/15-horrific-facts-plastic-pollution-in-the-ocean/>.

pa mi zadaj šepeta mali ekološko osveščeni glasek, ki me stalno opominja na moja dejanja. Obožujem čaj. Na dan spijem nekje sedem do deset čajnih vrečk. Nikoli nisem niti pomislila, da bi bilo s tem kaj narobe. Zdaj s slabo vestjo odprem vrečko – pa ko bi bila vsaj ena, ne – imamo zunanjo kartonasto embalažo, običajno zavito v sloj plastike, znotraj nje posamezne vrečke, ki ohranjajo aromo čaja, pa še samo čajno vrečko. Neverjetno, koliko odvečne embalaže po nepotrebem. Doma sem jih že seznanila, da od zdaj naprej kupujemo le še raztresen čaj.

2. Plastika – najboljši prijatelj in najhujši sovražnik

Osrčje težave predstavlja sintetična plastika (naravne oblike plastike so namreč poznali in uporabljali že Azteki), ki se pridobiva iz fosilnih goriv⁸ s pomočjo polimerizacije. Ta je zaradi svoje prilagodljivosti, večnamenskosti ter hitre in poceni proizvodnje v zadnjih stotih letih postala naš najboljši prijatelj. Življenja brez nje si danes ne znamo predstavljati. Svetovna proizvodnja plastike se je iz 2,1 milijona ton leta 1950 povzpela na 147 milijonov ton leta 1993 in na kar 407 milijonov ton leta 2015. Predvideno je, da se bo količina do leta 2050 približala 1.000.000.000 (milijardi) ton.⁹ Z roko v roki s povečano proizvodnjo pa je prišel tudi problem eksponentno naraščajočega plastičnega onesnaževanja. Težava plastike je, da se ne razgradi oziroma da to traja nekaj stoletij. Velik del težave predstavljajo delčki, manjši od petih milimetrov, imenovani mikroplastika. Te se je praktično nemogoče znebiti. Poznamo sekundarno mikroplastiko, ki nastaja pri razgradnji večjih plastičnih predmetov in predstavlja kar 69 – 81 % vse mikroplastike v oceanih.¹⁰ Poleg te poznamo še primarno mikroplastiko. Ta pride v okolje neposredno v obliki malih delcev, ki nastajajo predvsem pri pranju sintetičnih oblačil, površinski obrabi pnevmatik zaradi vožnje ter uporabi proizvodov za osebno nego (na primer pilingi).¹¹ Po podatkih Združenih narodov je v morjih prisotnih 51 bilijonov delcev mikroplastike, kar je petstokrat več, kot je zvezd v naši galaksiji!¹²

Plastika v oceanih vsako leto povzroči smrt milijonov živali. Vemo za skoraj 700 vrst, med njimi tudi ogroženih, ki so na tak ali drugačen način izpostavljene njenim

8 Prva faza je torej črpanje nafte in zemeljskega plina.

9 Parker, Plastika, URL: <https://www.nationalgeographic.si/plastika/>.

10 Evropski parlament, Mikroplastika, URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/sl/headlines/society/20181116STO19217/mikroplastika-izvor-vpliv-in-resitve>.

11 Kotnik, Alfa in Betta, URL: <https://www.alfa-in-betta.com/443632725>.

12 Evropski parlament, Mikroplastika, URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/sl/headlines/society/20181116STO19217/mikroplastika-izvor-vpliv-in-resitve>.

škodljivim vplivom.¹³ Živali poginejo ali zaradi zadušitve, ker se v kose plastike zapletejo, ali pa zaradi izstradanosti, saj se jim želodec nasiti s plastiko, ki je niso sposobne prebaviti. Glavni vzrok poginov pa predstavljajo zastrupitve s ftalati.¹⁴ Gre za toksične molekule, ki na eni strani omogočajo vsestranskost tega materiala, a so tudi rakotvorne ter pri živalih povzročajo neplodnost in hormonske motnje. Znanstveniki po celem svetu so si enotni, da sledi teh snovi ne bi smele biti prisotne v okolju, hrani in pijači, kljub temu pa se pogosto uporabljajo v plastiki, ki je namenjena shranjevanju živil.^{15,16}

3. Se bo kaj spremenilo?

Stanje je vidno zaskrbljujoče in slabša se, zato so ukrepi nujno potrebni. V Evropski uniji je 80 do 85 % morskih odpadkov iz plastike, pri tem proizvodi za enkratno uporabo predstavljajo 50 %, z ribolovom povezani proizvodi pa 27 % vseh odpadkov.¹⁷ Resnosti stanja se Unija zaveda in temu primerno sprejema zakonodajo, ki naj bi pripomogla k zmanjšanju plastičnih odpadkov. Leta 2015 je tako na primer Evropski parlament sprejel Direktivo 2015/720 glede zmanjšanja potrošnje lahkih plastičnih vrečk. Direktiva je določila načine in cilje za zmanjševanje njihove potrošnje, vključno z zaračunavanjem le-teh ali določitvijo nacionalnih ciljev glede njihove največje potrošnje.¹⁸ Ukrep je bil nadvse potreben, saj naj bi vsak državljan Unije na leto porabil 198 plastičnih vrečk.¹⁹ Nadalje je na primer leta 2018 Evropski parlament potrdil Strategijo za plastiko, ki jo je izdelala Evropska komisija. Strategija predvideva različne ukrepe, vključno s povečanjem reciklaže in prepovedjo nekaterih plastičnih izdelkov za enkratno uporabo.²⁰ Kot pomemben ukrep pri soočanju s plastičnim onesnaževanjem pa je bila sprejeta tudi Direktiva,

13 Parker, Plastika, URL: <https://www.nationalgeographic.si/plastika/>.

14 Kotnik, Alfa in Betta, URL: <https://www.alfa-in-betta.com/443632725>.

15 Prav tam.

16 Niso pa vse plastike škodljive. Ali plastični material je škodljiv ali ne nam pove simbol v obliki trikotnika, s številom na sredini, ki ga običajno najdemo na dnu embalaže.

17 5. odstavek preambule Direktive.

18 Direktiva (EU) 2015/720 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 29. aprila 2015 o spremembi Direktive 94/62/ES glede zmanjšanja potrošnje lahkih plastičnih nosilnih vrečk.

19 Evropski parlament, Zmanjšanje potratne porabe plastičnih vrečk, URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/sl/press-room/20150424IPR45708/zmanjsanje-potratne-porabe-plasticnih-vreck>.

20 Evropski parlament, Strategija za plastiko, URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/sl/headlines/society/20180830STO11347/zmanjsanje-kolicine-odpadkov-vec-recikliranja-prepoved-mikroplastike>.

ki jo je Svet EU potrdil maja 2019.²¹ Direktiva se osredotoča na nekatere plastične proizvode za enkratno uporabo, proizvode iz oksorazgradljive plastike (na primer biorazgradljive plastične vrečke in posodo za živila ter pijačo iz ekspaniranega polistirena, ki jih pogosto uporabljajo dostavljalci hrane) in ribolovno orodje, ki vsebuje plastiko. S prenosom Direktive v nacionalne zakonodaje naj bi bila tako že z letom 2021 med drugim prepovedana proizvodnja in prodaja plastičnih proizvodov za enkratno uporabo, kjer so na voljo alternativni in cenovno dostopni proizvodi. Prepoved bo tako veljala za vatirane palčke, plastični pribor in krožnike, slamice, mešalne palčke za pijačo ter palice za balone. Kjer alternative za plastične izdelke (še) ni, Direktiva cilj omejevanja uporabe zasleduje z drugimi ukrepi, na primer z različnimi zahtevami glede zasnove proizvodov, zahtevami po standardiziranem označevanju ter ukrepi ozaveščanja. Države članice bodo morale uvesti sheme razširjene odgovornosti proizvajalca za kritje stroškov ravnanja z odpadki, stroškov ukrepov ozaveščanja za preprečevanje nastajanja in zmanjšanje takih odpadkov. Prav tako so določeni tudi cilji glede ločenega zbiranja.

Plastenke za pijačo so v praksi najbolj izpostavljen primer onesnaževala, a bodo te zaradi neobstoja substituta še naprej dovoljene. Vsebuje pa Direktiva nekatere določbe glede zasnove teh proizvodov, namreč pokrovčki bodo morali biti tudi ob odprtju pritrjeni na plastenko, kar naj bi neposredno vplivalo na uhajanje le-teh v okolje.²²

Ukrepi, ki naslavljajo plastiko za enkratno uporabo, so nadvse potrebni, namreč ti proizvodi predstavljajo enormni del celotne težave, najbolj bizarno pri tem pa je, da nimajo nikakršne resne dodane vrednosti. To so produkti, proizvedeni v nekaj sekundah, ki nam služijo nekaj pičlih minut in v okolju ostanejo stoletja. Kot taki mesta v naši prihodnosti ne smejo imeti.

4. Kaj lahko naredimo sami?

Živimo v dobi antropocena, dobi, v kateri velja prepričanje, da smo ljudje center sveta, da je vse, kar je na Zemlji tu za *nas*, da vse služi *nam*. Ne drži. Okolje in vse z njim povezano je esencialnega pomena, naš poudarjeni antropocentrizem pa je posledično popolnoma zgrešena ideja. Če tej miselnosti dodamo še velik tehnološki napredek in našo nesposobnost samoomejitve, smo ustvarili recept za katastrofo.

²¹ Direktiva.

²² Prvi odstavek 6. člena Direktive.

Tehnologija je vse aspekte našega življenja naredila lažje, cenejše in hitrejšje, mnogo tega pa gre žal »na rovaž« okolja.

Torej, kaj lahko naredimo sami? Antropocentrizem zamenjajmo z ekocentrizmom. Zavedati se moramo, da je človek le sestavni del okolja. Kar lahko storimo – prav zdaj – je, da si nehamo zatiskati oči, se izobrazimo in nismo sebični. Gre za težavo, ki presega posameznika in njegovo udobje in prav vsak od nas mora biti pripravljen prispevati svoj delež k reševanju nastale krize – a kako?

- Naj nam pride v navado, da aktivno zavrtnemo čim več proizvodov, ki jih uporabimo enkrat in nato zavržemo. Če ne bo povpraševanja po plastiki za enkratno uporabo, ne bo več razloga za njeno proizvodnjo.

- Še naprej delajmo, kar smo delali do sedaj: namesto da si na dnevni bazi kupujemo plastenke, s seboj raje nosimo steklenico za vodo; izognimo se uporabi krožnikov in pribora za enkratno uporabo; ločujmo odpadke.

- Slamice ne potrebujemo. Nismo otroci. *To-go* pijače so razvada, ki terja mnogo nepotrebne plastike. S seboj nosimo lasten lonček ali pa vsaj prosimo za papirnatega.

- Kako nakupovati? Za banane, pomaranče in avokado vrečke ne potrebujemo. Za ostalo sadje in zelenjavo pa investirajmo 1,99 EUR in kupimo mrežaste vrečke za večkratno uporabo. S tem bo vsak nadomestil na desetino letno porabljenih lahkih plastičnih vrečk, okolje in živali pa nam bodo hvaležne. Izberimo živila, ki so pakirana v steklenem kozarcu namesto v plastičnem. Kupujmo produkte, zapakirane v večjih količinah. Kupljen plastični pribor za pičlih 0,11 EUR naredi ogromno škode, zato se mu odpovejmo.

- Kaj še? Preden plastično embalažo vržemo v smetnjak jo sperimo. V nasprotnem se ne reciklira! Cigaretni ogorek spada v smeti in ne na cesto! Odvisniki od čigumijev – čigumiji vsebujejo plastiko. Če v naravi ali na pločniku opaziš plastenko, plastično vrečko ali drug kos plastike, ga poberi in vrzi v smetnjak.

- Za shranjevanje ostankov hrane ne uporabljajmo folije, ampak položimo čez ostanek raje krožnik ali skodelico. Ljubitelji peke – za vsako pecivo ne potrebujemo peki papirja, pekač namažimo z maslom (še bolj okusno bo), sicer pa kupimo papir za večkratno uporabo.

- Kupujmo čim manj sintetičnih oblačil, saj se iz teh med pranjem izpuščajo mikrovlakna, ki predstavljajo velik del mikroplastike v oceanih.

Zmanjšajmo nošenje najlonk, sploh takih za enkratno uporabo.

- Kaj pa na področju osebne nege? Plastične vativane palčke in plastične zobne ščetke zamenjajmo za njihove alternative iz naravnih materialov. Ne kupujmo vlažilnih robčkov za enkratno uporabo. Kovinska britvica namesto plastične. Vložke in tampone zamenjajmo z menstrualno skodelico (obstajajo sicer tudi pralni vložki ...). Namesto, da kupimo piling, ki vsebuje mikroplastiko, si ga raje izdelajmo doma iz naravnih sestavin.

Možnih prilagoditev je ogromno, mnoge od njih od nas zahtevajo le minimalen napor. Zato ne bodimo leni in sebični. Prav tako naj nas strah pred tem, da bomo kdaj izpadli nenačelni, ne odvrne od ozaveščanja drugih in vsaj nekaterih dobrih dejanj. Najhuje, kar lahko naredimo, je, da ne naredimo nič, ker menimo, da lahko naredimo le zelo malo. Vsako dejanje šteje. Tu ne gre za vse ali nič. Sama si bom v mestu še vedno kdaj privoščila *to-go* kavo (če se bo le dalo v papirnatem lončku), pa se zaradi tega ne bom počutila kot licemerka. Vsak naj se trudi po najboljših močeh. Korak za korakom, in spremembe bodo opazne, okolje in prihodnji rodovi pa nam bodo hvaležni.

Seznam literaure

BBC: Dead sperm whale found in Indonesia had ingested '6kg of plastic', URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-46275742> (9. januar 2021).

Byfield: Francine, 15 Horrific Facts About Plastic Pollution in the Ocean, URL: <https://www.beach.com/conservation/15-horrific-facts-plastic-pollution-in-the-ocean/> (7. januar 2021).

Evropski parlament: Mikroplastika – izvor, vpliv in rešitve, URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/sl/headlines/society/20181116STO19217/mikroplastika-izvor-vpliv-in-resitve> (7. januar 2021).

Evropski parlament: Strategija za plastiko: več recikliranja, manj odpadkov, URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/sl/headlines/society/20180830STO11347/zmanjsanje-kolicine-odpadkov-vec-recikliranja-prepoved-mikroplastike> (7. januar 2021).

Evropski parlament: Zmanjšanje potratne porabe plastičnih vrečk (2015), URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/sl/press-room/20150424IPR45708/zmanjsanje-potratne-porabe-plasticnih-vreck> (8. januar 2021).

Kotnik, Tjaša: Alfa in Betta, Blog o aktivistki, naravnih okoljih in živalih, URL: <https://www.alfa-in-betta.com/443632725> (6. januar 2021).

Parker, Laura: Plastika, URL: <https://www.nationalgeographic.si/plastika/> (6. januar 2021).

Parker, Laura: The world's plastic pollution crisis explained, URL: <https://www.nationalgeographic.com/environment/habitats/plastic-pollution/> (6. januar 2021).

Dijana Čataković, dipl. prav. (UN)

Problematika (ne)dostopnosti veganske prehrane v izobraževalnih ustanovah

Na ravni Evropske unije veganstvo uživa zaščiten pravni status kot neversko osebno prepričanje v okviru človekove pravice do izbire in varstva pred diskriminacijo. Zanimanje za veganstvo se v zadnjih letih zavaljo okoljevarstva povečuje, med drugim vse bolj narašča želja nekaterih staršev, da bi otroci imeli dostop do veganskega obroka tudi v šolah. Kljub temu, da je to na primer že omogočeno v sosednji Italiji in na Portugalskem, ostaja ta želja v Sloveniji neuresničena. Iz nekaterih členov Ustave Republike Slovenije, kot tudi iz Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in Konvencije o otrokovih pravicah, je razvidno, da imajo otroci in njihovi starši kot zastopniki pravico do svobode vesti in prepričanja – v tem primeru veganstva, ki ga je Svet Evrope potrdil kot resno in pomembno prepričanje. Država in njeni organi pa morajo zagotoviti svobodo vesti posameznikom in sprejemati ukrepe, ki so nujni, da je ta pravica spoštovana.

Ključne besede: veganstvo, šolska prehrana, trajnostna prehrana, izbira prehrane, svoboda vesti

1. Uvod

Pravica do veganskega načina življenja je priznana s strani Sveta Evrope. Slednji je kot vodilna organizacija za spoštovanje človekovih pravic veganstvo potrdil kot resno in pomembno prepričanje. V okviru prava Evropske unije pa uživa zaščiten pravni status kot neversko osebno prepričanje v okviru človekove pravice varstva pred diskriminacijo iz 21. člena Listine Evropske Unije o temeljnih pravicah.¹

Veganstvo je neversko osebno prepričanje, ki ne zajema zgolj prehranjevalnih navad, temveč predstavlja specifičen način življenja posameznika v smeri izogibanja vseh oblik izkoriščanja živali, vključno z izkoriščanjem živali za oblačila, kozme-

¹ Slovensko vegansko društvo, društvo za osvoboditev živali in njihove pravice, Pravica do veganskega obroka v vzgojno izobraževalnih ustanovah, URL: https://predlagam.vladi.si/fileadmin/dokumenti/predlogi/21645/21645_02.pdf, str. 1.

tiko in druge predmete za vsakdanjo rabo. Na pravnem področju tako veganstvo zagovarja tudi filozofijo, da bi živalim morala biti priznana pravica do življenja, kar je Državni zbor v omejeni obliki vnesel v slovensko zakonodajo v letu 2020 z dopolnitvijo Stvarnopravnega zakonika, ki sedaj živali opredeljuje kot čuteča živa bitja in ne več kot stvari.²

Zanimanje za veganski način življenja in predvsem vegansko prehrano se v zadnjih letih povečuje zaradi okoljevarstvenih razlogov. Organizacija združenih narodov za prehrano in kmetijstvo navaja, da meso in mlečni izdelki (živila na kmetijah) predstavljajo kar 14,5 % vseh antropogenih emisij toplogrednih plinov.³ V okviru znanstvene raziskave, objavljene v reviji *Proceedings of National Academy of Sciences*, v kateri so znanstveniki ocenili učinke rastlinske prehrane na zdravje in okolje v večjih svetovnih regijah, je glavni avtor dr. Marco Springmann, ki je del raziskovalne organizacije Oxford Martin School, ugotovil, da je sedanji živilski sistem odgovoren za več kot četrtno vseh emisij toplogrednih plinov in predstavlja glavno gonilo podnebnih sprememb, zaradi česar bi se s sprejetjem globalnih veganskih prehranskih smernic emisije zmanjšale za 70 %.⁴

2. Pravna ureditev Sveta Evrope

Svet Evrope, vodilna organizacija za spoštovanje človekovih pravic, je veganstvo potrdil kot pomembno in koherentno prepričanje.

V primeru *Jakóbski proti Poljski* je Evropsko sodišče za človekove pravice v letu 2011 ugodilo pritožbi *Jakóbskega*, ker mu v poljskem zaporu zaradi njegovih iz budizma izhajajočih prepričanj niso zagotovili brezmesne prehrane. Evropsko sodišče za človekove pravice je ugotovilo kršitev 9. člena Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic, ki ureja svobodo mišljenja, vesti in vere.⁵

Dodatni protokol h Konvenciji o varstvu človekovih pravic in svoboščin v svojem

2 Ministrstvo za pravosodje, Živali so opredeljene kot čuteča živa bitja in ne več kot stvari, URL: <https://www.gov.si/novice/2020-03-05-zivali-so-opredeljene-kot-cuteca-ziva-bitja-in-ne-vec-kot-stvari/>.

3 Food and Agriculture Organization of the United Nations, Key facts and findings, URL: <http://www.fao.org/news/story/en/item/197623/icode/>.

4 Springmann, Charles in drugi, Analysis and valuation of the health and climate change cobenefits of dietary change, URL: <https://www.pnas.org/content/early/2016/03/16/1523119113.full>.

5 Sodba ESČP *Jakóbski proti Poljski*, 7. 3. 2011, št. 18429/06.

2. členu (Pravica do izobraževanja) navaja, da nikomur ne sme biti odvzeta pravica do izobraževanja. Pri izvajanju nalog, povezanih z vzgojo in izobraževanjem, mora država spoštovati pravico staršev, da zagotovijo svojim otrokom takšno vzgojo in izobraževanje, ki sta v skladu z njihovim verskim in filozofskim prepričanjem.⁶

Tudi Konvencija o otrokovih pravicah, ki jo je sprejela Generalna skupščina združenih narodov, v svojem 14. členu zavezuje države pogodbenice, da spoštujejo otrokovo pravico do svobode misli, vesti in veroizpovedi.⁷ Vendar pa v povezavi z veganstvom to še ni bilo predmet odločanja.

3. Pravna ureditev v Sloveniji

Ustava Republike Slovenije (v nadaljevanju: Ustava) pravico do svobode vesti ureja v 41. členu, ki določa:

»Izpovedovanje vere in drugih opredelitev v zasebnem in javnem življenju je svobodno.

Nihče se ni dolžan opredeliti glede svojega verskega ali drugega prepričanja.

Starši imajo pravico, da v skladu s svojim prepričanjem zagotavljajo svojim otrokom versko in moralno vzgojo.

Usmerjanje otrok glede verske in moralne vzgoje mora biti v skladu z otrokovo starostjo in zrelostjo ter z njegovo svobodo vesti, verske in druge opredelitve ali prepričanja.«

Skladno z 41. členom Ustave posamezniki kot temeljno človekovo pravico uživajo popolno svobodo pri lastnih verovanjih in prepričanjih, pri čemer svoboda vesti enakopravno varuje verska in nevervska prepričanja. To pomeni, da morajo država in državni organi, ki predstavljajo njen podaljšek (šole, zdravstvene ustanove, zapori), posamezniku zagotoviti svobodo vesti ter sprejemati nujne ukrepe za dosego učinkovitosti in spoštovanja te pravice posameznika v družbenem življenju.⁸

6 2. člen Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic.

7 14. člen Konvencije o otrokovih pravicah.

8 Slovensko vegansko društvo, društvo za osvoboditev živali in njihove pravice, Pravica do veganskega obroka v vzgojno izobraževalnih ustanovah, URL: <https://predlagam.vladi.si/fileadmin/>

Omenjena pravica je zajeta tudi s 14. členom Ustave, ki zagotavlja enakost pred zakonom, med drugim tudi za politična in druga prepričanja, kamor spada tudi veganstvo.

Šolsko prehrano v Sloveniji ureja Zakon o šolski prehrani v povezavi z Zakonom o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev. Šola je v dneh, ko poteka pouk, dolžna organizirati malico za vse učence oziroma dijake, ki se nanjo prijavijo. Kot dodatno ponudbo lahko šola organizira tudi zajtrk, kosilo in popoldansko malico. Cena malice se v vsakem šolskem letu spreminja; v šolskem letu 2020/2021 za učenca znaša 0,80 EUR dnevno, za dijaka pa 2,42 EUR dnevno. Enako določbo vsebuje tudi 57. člen Zakona o osnovni šoli, ki določa, da osnovna šola za vse učence organizira en obrok dnevno.⁹

Šole ne smejo diskriminirati otrok, ki si veganske prehrane želijo, oziroma staršev, ki to želijo za svoje otroke, saj velja prepoved diskriminacije tudi na podlagi zaščit- enih prepričanj, med katere spadajo tudi neverska prepričanja. Posledično nezako- nito postavljanje veganov v neenak položaj pomeni diskriminacijo. Država lahko omeji prepričanja le, če je to predpisano z zakonom in je nujno za zaščito varnosti, reda, zdravja, družbene morale ali temeljnih pravic drugih. Taka omejitev mora biti sorazmerna, kar pomeni, da v pravico do svobode vesti ne posega bolj, kot je to nujno za dosego legitimnega cilja.¹⁰

Tudi dr. Andraž Teršek v svoji kolumni Pravica do veganske prehrane navaja: *»Starši, kot avtonomne odrasle osebe in kot skrbniki svojih otrok, imajo nedvomno pravico do izbire prehrane zanje in za njihove otroke, ki se šolajo. Seveda je tudi ta pravica neabsolutna in omejena.«*¹¹ Dr. Teršek v nadaljevanju piše, da bi javna oblast (tudi javne vzgojne in izobraževalne ustanove) smela posamezniku omejiti zadevno pravico, vendar zgolj če bi lahko stvarno utemeljeno in dokazano zatr- jevala nedvomno škodljivost, torej celostno škodljivost določene vrste prehrane. Navaja, da za takšen sklep o škodljivosti v primeru veganstva v strokovni literaturi in medicinskih praksah ni najti kategoričnega in neizpodbitnega dokaza oziroma splošno sprejete trditve. Nasprotno, v literaturi in medicinski stroki je vse več prim-

dokumenti/predlogi/21645/21645_02.pdf, str. 2.

⁹ Zakon o osnovni šoli, Ur. l. RS, 81/2006.

¹⁰ Prav tam.

¹¹ Teršek, Pravica do veganske prehrane, URL:<http://edus.iusinfo.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?id=235127>.

erov pritrjevanja pozitivnim učinkom veganske prehrane.¹²

4. Predlog Vladi RS s strani zagovornikov veganske prehrane

Ker veganska prehrana v Slovenskih izobraževalnih ustanovah še ni dostopna, se je Slovensko vegansko društvo leta 2019 skupaj z Društvom za osvoboditev živali in njihove pravice ter številnimi starši odločilo za predlog vladi glede uvedbe možnosti veganskega obroka v vzgojno-izobraževalnih ustanovah.¹³

Odzvali sta se Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport ter Ministrstvo za zdravje, ki sta poziv komentirali in navedli, da se šole soočajo s problemi in omejitvami na finančnem, logističnem in organizacijskem nivoju. Po mnenju omenjenih ministerstev je treba upoštevati, da se priprava in ponudba obrokov izvaja v šolskih kuhinjah in jedilnicah, ki so bile pretežno zgrajene v času, ko večji del navedene problematike še ni bil aktualen, ter opozarjajo tudi, da so šole dolžne zagotoviti zgolj medicinsko indicirane diete. V zvezi s tem pojasnjujejo, da so nekatere diete zahtevne in da šole težko zagotovijo nabavo živil, saj to terja dodaten čas, poleg tega pa so tovrstna živila včasih težko dostopna.¹⁴

Ministrstvo za zdravje je za strokovno mnenje zaprosilo tudi Razširjen strokovni kolegij za pediatrijo (v nadaljevanju: RSK), ki je na temo veganstva odgovoril večkrat; na svoji 1. redni seji, dne 15. 4. 2015, je sprejel sklep, da se glede na navedbe podrobnejših opisov posameznih hranil ter zdravstvene posledice pomanjkanj ne strinja z vegansko prehrano pri otrocih, mladostnikih in mladostnicah ter ne podpira njene uvedbe v vrtcih in šolah.

Ministrstvo za zdravje je dne 23. 5. 2019 ponovno zaprosilo RSK za stališče v zvezi z uvedbo veganske prehrane v vzgojno-izobraževalnih zavodih, ki je ministrstvo obvestil, da se bo problematike lotil prednostno, da pa bo zaradi izjemno kompleksne problematike za oblikovanje stališča potreben daljši čas.¹⁵ V času pisanja do tega podatka še ni mogoče dostopati.

¹² Prav tam.

¹³ Predlagam.vladi.si, Možnost veganskega obroka v vzgojno izobraževalnih-ustanovah, URL: https://predlagam.vladi.si/predlog/10115/?fbclid=IwAR2MfuJZqRAq0yRT2ZzcwBagsW4ob8RY-gMqJ6o_2J1n3BehW0_tYW2sRJ5I.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ Prav tam.

Ministrstvo za izobraževanje znanost in šport navaja, da se najbolj boji kolapsa posameznih šolskih kuhinj. Meni, da je uvedba dodatnega menija kompleksna in terja premislek o spremembi celotnega sistema šolske prehrane. Ob tem poudarja, da nalaganje dodatnih obveznosti šolam ni ustrezna rešitev, saj je njihova osnovna skrb ohranitev sistema.¹⁶

5. Veganska prehrana v praksi in drugod

Za razliko od Slovenije je veganska prehrana znotraj Evropske unije dostopna v izobraževalnih ustanovah na Portugalskem in v Italiji. Na Portugalskem so leta 2017 sprejeli zakon, ki javnim jedilnicam predpisuje obveznost nudenja vsaj enega striktnega veganskega obroka dnevno (ne zgolj v šolah, ampak tudi v bolnišnicah, zaporih, javnih zavodih). Oblasti pričakujejo, da bo to imelo pozitiven vpliv na zdravje prebivalcev, na dolgi rok pa tudi na živali in okolje.¹⁷ Tudi v Italiji, po novi odločitvi Ministrstva za zdravje, starši za zagotovitev veganske prehrane v šoli ne potrebujejo zdravniških potrdil, vendar lahko zanjo zgolj zaprosijo, izobraževalna ustanova pa jim jo mora zagotoviti.¹⁸

6. Zaključek

Veganska prehrana je okolju prijazen, trajnostni način prehranjevanja, hkrati pa družbo opozarja na empatijo do živih bitij.¹⁹ Tovrstna prehrana je primerna tudi za nevegane (ki se jim lahko dodatno nudi neveganske priloge), za verske zapovedi, kot so košer, halal in drugo, ter za otroke z alergijami (alergija na mlečne izdelke, jajca).

V današnjih časih je veganska prehrana v Sloveniji dobro dostopna. Šole bi se lahko bolje povezale z lokalnimi pridelovalci zelenjave in sadja ter tako ne bi bilo težav pri zagotavljanju rastlinske prehrane. Poleg tega ne smemo pozabiti, da je

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Collins, Portugal implements vegan law - is Britain next? URL: <https://www.allaboutlaw.co.uk/commercial-awareness/news/portugal-implements-vegan-law-is-britain-next>.

¹⁸ Italijansko Ministrstvo za zdravje, Linee di indirizzo nazionale per la ristorazione scolastica (2010), URL: http://www.salute.gov.it/portale/temi/p2_6.jsp?lingua=italiano&id=1648&area=nutrizione&menu=ristorazione&fbclid=IwAR2yfaZ231qN9IqronQc1ty5OZqiO2GCORzqDGVxK-dXXb6-gbFQt9iXq40M, str. 22.

¹⁹ Slovensko vegansko društvo, društvo za osvoboditev živali in njihove pravice, Pravica do veganskega obroka v vzgojno izobraževalnih ustanovah, URL: https://predlagam.vladi.si/fileadmin/dokumenti/predlogi/21645/21645_02.pdf, str. 2.

Slovenija nad evropskim povprečjem kvadrature trgovskih centrov na prebivalca,²⁰ zato bi težko rekli, da je dostop do izdelkov zahteven, saj je veganske izdelke moč dobiti v vseh večjih trgovskih centrih, v zadnjem času pa tudi v številnih manjših.

Tudi razlog, da so šolske kuhinje stare in da se država boji kolapsa sistema, kaže na to, da je zdravje otrok na drugem mestu. Številne aktualne raziskave so pokazale, da veganska hrana dobro vpliva na zdravje otrok in celo pripomore k zmanjšanju številnih bolezni. V kolikor bi Slovenija naredila korak v smeri dostopnosti veganske prehrane tistim, ki si jo želijo, bi bil to hkrati tudi korak bližje trajnostnim ciljem in varstvu okolja.

Seznam literature

Bizovičar, Milka: S kvadrato trgovskih središč smo nad povprečjem EU, URL: <https://old.delo.si/gospodarstvo/posel/s-kvadrato-trgovskih-sredisc-smo-nad-povprecjem-eu.html> (11. januar 2021).

Food and Agriculture Organization of the United Nations: Key facts and findings, URL: <http://www.fao.org/news/story/en/item/197623/icode/> (11. januar 2021).

Italijansko Ministrstvo za zdravje: Linee di indirizzo nazionale per la ristorazione scolastica Rim (11. januar 2021).

Ministrstvo za pravosodje: Živali so opredeljene kot čuteča živa bitja in ne več kot stvari, URL: <https://www.gov.si/novice/2020-03-05-zivali-so-opredeljene-kot-cuteca-ziva-bitja-in-ne-vec-kot-stvari/> (11. januar 2021).

Predlagam.vladi.si: Možnost veganskega obroka v vzgojno-izobraževalnih ustanovah, URL: https://predlagam.vladi.si/predlog/10115/?fbclid=IwAR2MfuJZqRAq0yRT2ZzcwBagsW4ob8RYgMq-J6o_2J1n3BehW0_tYW2sRJ5I (11. januar 2021)

Slovensko vegansko društvo, društvo za osvoboditev živali in njihove pravice: Pravica do veganskega obroka v vzgojno izobraževalnih ustanovah, URL: https://predlagam.vladi.si/fileadmin/dokumenti/predlogi/21645/21645_02.pdf (11. januar 2021).

Slovensko vegansko društvo, društvo za osvoboditev živali in njihove pravice: Veganski jedilnik je zdravstveno ustrezen za vzgojno izobraževalne ustanove, URL: https://predlagam.vladi.si/fileadmin/dokumenti/predlogi/21645/21645_03.pdf (11. januar 2021).

Springmann, Marco in drugi: Analysis and valuation of the health and climate change cobenefits of dietary change, URL: <https://www.pnas.org/content/pnas/early/2016/03/16/1523119113.full.pdf> (11. januar 2021).

Teršek, Andraž: Pravica do veganske prehrane, URL: <http://edus.iusinfo.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?id=235127> (11. januar 2021).

²⁰ Bizovičar, S kvadrato trgovskih središč smo nad povprečjem EU, URL: <https://old.delo.si/gospodarstvo/posel/s-kvadrato-trgovskih-sredisc-smo-nad-povprecjem-eu.html>.

**REVIJA PAMFIL
GLAS ŠTUDENTOV PRAVA**